

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Κατευθυντήριες γραμμές για την ερμηνεία και την εφαρμογή της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές

(Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)

(2019/C 323/04)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
1. ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ	7
1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες	8
1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες	10
1.2.1. Οι έννοιες του «επαγγελματία», του «καταναλωτή» και των «συμβάσεων που συνάπτονται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή»	10
1.2.2. Συμβατικές ρήτρες που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης (άρθρο 3 παράγραφοι 1 και 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)	13
1.2.3. Εξαιρέση των συμβατικών ρητρών που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου (άρθρο 1 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)	14
1.2.4. Αλληλεπίδραση με άλλη ενωσιακή νομοθεσία	15
1.2.5. Εφαρμογή της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες σε εμπόρους που είναι εγκατεστημένοι σε τρίτες χώρες	17
2. ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ, ΣΥΜΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΑΧΙΣΤΗΣ ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΗΣ	17
2.1. Ελάχιστη εναρμόνιση και διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής (άρθρα 8 και 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες), συμπεριλαμβανομένου του ρόλου των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων	18
2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου	19
3. ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΤΕΣΤ ΑΘΕΜΙΤΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ	20
3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει	20
3.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την τιμή και την αμοιβή (άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)	23
3.2.1. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της σύμβασης	23
3.2.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν την τιμή και την αμοιβή	24
3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας	25
3.3.1. Απαιτήσεις διαφάνειας βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες	25
3.3.2. Απαιτήσεις διαφάνειας που απορρέουν από άλλες ενωσιακές πράξεις	28
3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες	29
3.4.1. Το πλαίσιο για την εκτίμηση βάσει του άρθρου 3 παράγραφος 1 και του άρθρου 4 παράγραφος	29
3.4.2. Η συνέπεια των νομοθετικών διατάξεων και η σημασία της ανισορροπίας	31
3.4.3. Κυρώσεις ή συνέπειες λόγω μη συμμόρφωσης του καταναλωτή με συμβατικές υποχρεώσεις	32
3.4.4. Ενδεχόμενος καταχρηστικός χαρακτήρας της τιμής ή της αμοιβής	33
3.4.5. Περιστάσεις κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης	33
3.4.6. Συνάφεια μεταξύ της έλλειψης διαφάνειας και του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών ...	34
3.4.7. Ο ρόλος του παραρτήματος που αναφέρεται στο άρθρο 3 παράγραφος 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες	35
4. ΜΗ ΔΕΣΜΕΥΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΩΝ ΣΥΜΒΑΤΙΚΩΝ ΡΗΤΡΩΝ (ΑΡΘΡΟ 6 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 1 ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ)	37
4.1. Η φύση και ο ρόλος του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στην προστασία από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες	37
4.2. Τα έννομα αποτελέσματα του «μη δεσμευτικού χαρακτήρα για τον καταναλωτή»	38

4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών	39
4.3.1. Η αρχή: Ανεφάρμοστο των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών και απαγόρευση της αναθεώρησής τους	39
4.3.2. Εξαιρέση: Πλήρωση κενών στη σύμβαση προκειμένου να αποφευχθεί η ακυρότητά της	41
4.3.3. Η εφαρμογή των διατάξεων ενδοτικού δικαίου σε άλλες περιπτώσεις	43
4.3.4. Πιθανή εφαρμογή καταχρηστικών συμβατικών ρητρών παρά τον καταχρηστικό χαρακτήρα τους;	43
4.4. Επιστροφή πλεονεκτημάτων που αποκτήθηκαν μέσω καταχρηστικών συμβατικών ρητρών	43
5. ΕΝΔΙΚΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΠΑΙΤΟΥΝΤΑΙ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 6 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 1 ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 7 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 1 ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ	44
5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει	44
5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών	48
5.2.1. Σύνδεση με το άρθρο 6 παράγραφος 1 και το άρθρο 7 παράγραφος 1	48
5.2.2. Σχέση με τις αρχές της πολιτικής δικονομίας	48
5.2.3. Αυτεπάγγελτος έλεγχος και πλήρης παθητικότητα από την πλευρά του καταναλωτή	49
5.3. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της ισοδυναμίας	49
5.3.1. Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών	49
5.3.2. Άλλες υποχρεώσεις με βάση την αρχή της ισοδυναμίας	50
5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων	50
5.4.1. Το εφαρμοστέο τεστ	50
5.4.2. Παράγοντες που αφορούν την αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων	52
5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;	58
5.5.1. Θεμελιώδεις υποχρεώσεις	58
5.5.2. Πτυχές προς εξέταση	58
5.5.3. Διαθεσιμότητα των αναγκαίων νομικών και πραγματικών στοιχείων	59
5.5.4. Αποτελέσματα που εξάγονται από την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα	61
5.6. Συνέπειες του αυτεπάγγελτου ελέγχου, της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας στους εθνικούς δικονομικούς κανόνες	61
5.7. Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών και εξωδικαστικές διαδικασίες	62
6. ΑΓΩΓΕΣ ΠΑΡΑΛΕΙΨΕΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΣΥΜΦΕΡΟΝ ΤΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ (ΑΡΘΡΟ 7 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΙ 2 ΚΑΙ 3 ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ)	63
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I — Κατάλογος δικαστικών υποθέσεων που αναφέρονται στην παρούσα ανακοίνωση	65
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II — Επισκόπηση των ανακοινώσεων βάσει του άρθρου 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ...	90

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου ⁽¹⁾, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές είναι μια οδηγία που βασίζεται σε αρχές. Προστατεύει τους καταναλωτές από καταχρηστικές ρήτρες σε όλους τους τύπους συμβάσεων που συνάπτονται μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών. Ως εκ τούτου, αποτελεί βασικό μέσο για την επίτευξη δικαιοσύνης στην εσωτερική αγορά.

Από την έκδοσή της, πριν από 26 έτη, η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες έχει ερμηνευθεί με πολυάριθμες αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (το «Δικαστήριο»), ιδίως με προδικαστικές αποφάσεις, μέσω των οποίων το Δικαστήριο ανέπτυξε περαιτέρω πολλές από τις γενικές αρχές που ορίζονται στην οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες. Η ερμηνεία του Δικαστηρίου δεν περιορίζεται στα κριτήρια για την ουσιαστική εκτίμηση των συμβατικών ρητρών και στις συνέπειες που προκύπτουν λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα των εν λόγω ρητρών, αλλά επηρεάζει επίσης τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες στο μέτρο που έχουν σημασία για την αποτελεσματική προστασία από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες.

⁽¹⁾ Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (η «οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες») (ΕΕ L 95 της 21.4.1993, σ. 29). τροποποιήθηκε με την οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 304 της 22.11.2011, σ. 64).

Ο έλεγχος καταλληλότητας του 2017⁽²⁾ στους τομείς της νομοθεσίας για τους καταναλωτές και την εμπορία περιλάμβανε επιμεριστική αξιολόγηση της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Από τον εν λόγω έλεγχο προέκυψε ότι η προσέγγιση βάσει αρχών που διέπει την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες είναι αποτελεσματική και συμβάλλει σε υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών. Ωστόσο, η αξιολόγηση εντόπισε επίσης έλλειψη σαφήνειας όσον αφορά την ερμηνεία της συγκεκριμένης οδηγίας και την εφαρμογή της, για παράδειγμα ως προς τα ακόλουθα: i) το πεδίο εφαρμογής των εξαιρέσεων για τις ρήτρες που αφορούν την τιμή και το κύριο αντικείμενο· ii) τις νομικές συνέπειες της μη δεσμευτικής φύσης των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών· και iii) την υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στην εφαρμογή της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες σε μεμονωμένες περιπτώσεις. Συνεπώς, η έκθεση για τον έλεγχο καταλληλότητας συνέστησε την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων ζητημάτων μέσω της παροχής ειδικών κατευθυντήριων γραμμών από την Επιτροπή.

Στο πλαίσιο αυτό, η πρόταση της Επιτροπής, της 11ης Απριλίου 2018⁽³⁾, για την τροποποίηση διαφόρων οδηγιών για την προστασία των καταναλωτών περιορίζεται, όσον αφορά την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, στην πρόταση της εισαγωγής μιας διάταξης για τις κυρώσεις. Παράλληλα, στην ανακοίνωση της Επιτροπής, της 11ης Απριλίου 2018, με τίτλο «Νέα συμφωνία για τους καταναλωτές»⁽⁴⁾ επισημαίνεται ότι η Επιτροπή θα εκδώσει κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες το 2019 προκειμένου να διασαφηνίσει ερωτήματα που έχουν προκύψει όσον αφορά την εφαρμογή της οδηγίας.

Βασικός στόχος της παρούσας ανακοίνωσης κατευθυντήριων γραμμών (εφεξής η «παρούσα ανακοίνωση») είναι να παρουσιάσει, με διαρθρωμένο τρόπο, την ερμηνεία που έχει παράσχει το Δικαστήριο σχετικά με τις βασικές έννοιες και τις διατάξεις της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, υπό το πρίσμα συγκεκριμένων υποθέσεων που εκδικάστηκαν στα δικαστήρια των κρατών μελών. Με τον τρόπο αυτό, η Επιτροπή επιθυμεί να αυξήσει την ευαισθητοποίηση όλων των ενδιαφερόμενων μερών σχετικά με τη συγκεκριμένη νομολογία, δηλαδή των καταναλωτών, των επιχειρήσεων, των αρχών των κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένων των εθνικών δικαστηρίων, και των ασκούντων νομικό επάγγελμα, σε ολόκληρη την ΕΕ, διευκολύνοντας με τον τρόπο αυτό την εφαρμογή της νομολογίας στην πράξη.

Μολονότι η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες έχει επιτύχει υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών και εναρμόνιση των βασικών εννοιών στον τομέα της προστασίας από καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες στην εσωτερική αγορά, **υπάρχουν ιδιαιτερότητες στα κράτη μέλη τις οποίες θα πρέπει επίσης να λαμβάνουν υπόψη τους οι συμμετέχοντες στην αγορά και οι ασκούντες νομικό επάγγελμα.** Οι εν λόγω ιδιαιτερότητες μπορεί να αφορούν ευρύτερο πεδίο εφαρμογής των εθνικών κανόνων μεταφοράς της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ή να συνίστανται σε λεπτομερέστερους ή αυστηρότερους κανόνες σχετικά με τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών. Τα σχετικά παραδείγματα περιλαμβάνουν «μαύρους καταλόγους» συμβατικών ρητρών που θεωρούνται πάντοτε καταχρηστικές, καταλόγους με συμβατικές ρήτρες που τεκμαίρονται καταχρηστικές, την εκτίμηση των συμβατικών ρητρών που έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, την εκτίμηση του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών που καθορίζουν το κύριο αντικείμενο ή τον ανάλογο ή μη της τιμής ή της αμοιβής ακόμα και όταν οι εν λόγω ρήτρες είναι διαφανείς. Μπορεί επίσης να υπάρχουν λιγότερο αυστηρές απαιτήσεις για τον χαρακτηρισμό μιας συμβατικής ρήτρας ως καταχρηστικής στο πλαίσιο της γενικής διάταξης περί καταχρηστικότητας, για παράδειγμα όταν οι διατάξεις μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο δεν απαιτούν σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών ή να αντιβαίνει η ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις στην απαίτηση καλής πίστης. Τέτοιοι κανόνες είναι, καταρχήν, επιτρεπτοί στο πλαίσιο της διάταξης περί ελάχιστης εναρμόνισης του άρθρου 8 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες⁽⁵⁾. Το παράρτημα II της παρούσας ανακοίνωσης περιλαμβάνει μια επισκόπηση των κοινοποιήσεων που έχουν υποβληθεί από τα κράτη μέλη σύμφωνα με το άρθρο 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες⁽⁶⁾, οι οποίες αντικατοπτρίζουν τις αποκλίσεις από την εν λόγω οδηγία.

Η παρούσα ανακοίνωση βασίζεται στο ελάχιστο πρότυπο που παρέχει η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες και δεν μπορεί να παράσχει συνολική εικόνα της εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας στα επιμέρους κράτη μέλη της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων και άλλων αρμόδιων οργάνων όσον αφορά την εκτίμηση συγκεκριμένων συμβατικών ρητρών. Εκτός από τις διάφορες πηγές ενημέρωσης που διατίθενται στα κράτη μέλη, πληροφορίες για τις εθνικές διατάξεις για τη μεταφορά της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στο εθνικό δίκαιο, τη νομολογία και τη νομική βιβλιογραφία διατίθενται στη βάση δεδομένων της νομοθεσίας για τους καταναλωτές, στην οποία είναι δυνατή η πρόσβαση μέσω της διαδικτυακής πύλης της ευρωπαϊκής ηλεκτρονικής δικαιοσύνης⁽⁷⁾.

Όπου δεν ορίζεται διαφορετικά, τα άρθρα που αναφέρονται στην παρούσα ανακοίνωση είναι άρθρα της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Όπου χρησιμοποιείται η έννοια «συμβατική ρήτρα», αναφέρεται σε «ρήτρα σύμβασης που δεν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης» κατά την έννοια του άρθρου 3 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Όπου παραθέματα από το κείμενο της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ή από αποφάσεις του Δικαστηρίου περιλαμβάνουν οπτική επισήμανση, η προσθήκη της εν λόγω έμφασης έχει γίνει από την Επιτροπή.

⁽²⁾ Τελική έκθεση της 23.5.2017, SWD(2017) 208 final.

⁽³⁾ Πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, της οδηγίας 98/6/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της οδηγίας 2005/29/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και της οδηγίας 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου όσον αφορά την καλύτερη επιβολή και τον εκσυγχρονισμό των κανόνων της ΕΕ για την προστασία των καταναλωτών [COM(2018) 185 final]. Κατά την έκδοση της εν λόγω ανακοίνωσης, το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είχαν συμφωνήσει, καταρχήν, στην εισαγωγή στην οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες ενός νέου άρθρου 8β σχετικά με τις κυρώσεις.

⁽⁴⁾ COM(2018) 183 final.

⁽⁵⁾ Τμήμα 2.1.

⁽⁶⁾ Οι πληροφορίες αυτές διατίθενται επίσης στον δικτυακό τόπο της ΓΔ Δικαιοσύνης και Καταναλωτών: https://archiefotc01.archiefweb.eu/archives/archiefweb/20171125145225/http://ec.europa.eu/consumers/consumer_rights/rights-contracts/directive/notifications/index_en.htm#HR

⁽⁷⁾ https://e-justice.europa.eu/content_text_of_the_directive-628-en.do#partDisplayArea

Το τμήμα 1 της παρούσας ανακοίνωσης καλύπτει τους στόχους και το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, ενώ το τμήμα 2 αφορά ειδικότερα την αρχή της ελάχιστης εναρμόνισης και τη σχέση με το εθνικό δίκαιο εν γένει. Το τμήμα 3 πραγματεύεται την αξιολόγηση της διαφάνειας και του δίκαιου (ή καταχρηστικού) χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών σύμφωνα με τα άρθρα 3, 4 και 5. Το τμήμα 4 εξηγεί τις επιπτώσεις που έχει ο καταχρηστικός χαρακτήρας των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1. Το τμήμα 5 καλύπτει διεξοδικά τις διαδικαστικές απαιτήσεις για την εκτίμηση των συμβατικών ρητρών, συμπεριλαμβανομένης της υποχρέωσης των εθνικών δικαστηρίων να διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στην εκτίμηση των συμβατικών ρητρών. Τέλος, το τμήμα 6 εξετάζει ορισμένες ιδιαιτερότητες των αγωγών παραλείψεως.

Οι αρχές που αναπτύχθηκαν από το Δικαστήριο σχετικά με διαδικαστικές εγγυήσεις στο πλαίσιο της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, μεταξύ των οποίων η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου, εφαρμόζονται αναλογικά και σε άλλες πράξεις της ενωσιακής νομοθεσίας για τους καταναλωτές⁽⁸⁾. Ομοίως, η παρούσα ανακοίνωση λαμβάνει υπόψη ορισμένες αποφάσεις σχετικά με άλλες οδηγίες για την προστασία των καταναλωτών, στο μέτρο που έχουν σημασία και για την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες.

Μολονότι οι προδικαστικές αποφάσεις απευθύνονται στο αιτούν δικαστήριο και στα εθνικά δικαστήρια γενικά, τα οποία οφείλουν να τις εφαρμόζουν άμεσα, αφορούν όλες τις εθνικές αρχές που ασχολούνται με καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες, συμπεριλαμβανομένων των διοικητικών αρχών οι οποίες επιβάλλουν την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες και τα υπουργεία που είναι αρμόδια να προτείνουν νομοθεσία. Εναπόκειται στα κράτη μέλη να εξετάσουν σε ποιο βαθμό οι κανόνες και οι πρακτικές τους συμμορφώνονται με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες όπως ερμηνεύεται από το Δικαστήριο και, κατά περίπτωση, τρόπους βελτίωσης της συμμόρφωσης προκειμένου οι καταναλωτές να προστατεύονται αποτελεσματικά από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες.

Η παρούσα ανακοίνωση απευθύνεται στα κράτη μέλη της ΕΕ, καθώς και στην Ισλανδία, το Λιχτενστάιν και τη Νορβηγία ως συμβαλλόμενα μέρη στη Συμφωνία για τον Ενιαίο Ευρωπαϊκό Χώρο⁽⁹⁾ (ΕΟΧ). Επομένως, οι αναφορές στην ΕΕ, στην Ένωση ή στην ενιαία αγορά θα πρέπει να νοούνται ως αναφορές στον ΕΟΧ ή στην αγορά του ΕΟΧ.

Η παρούσα ανακοίνωση προορίζεται να χρησιμεύσει αποκλειστικά ως έγγραφο καθοδήγησης — μόνο το κείμενο της ίδιας της ενωσιακής νομοθεσίας έχει νομική ισχύ. Οποιαδήποτε δεσμευτική ερμηνεία του νόμου πρέπει να πηγάζει από το κείμενο της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ και άμεσα από τις αποφάσεις⁽¹⁰⁾ του Δικαστηρίου όπως αυτές έχουν εκδοθεί μέχρι σήμερα και θα εκδοθούν στο μέλλον.

Η παρούσα ανακοίνωση λαμβάνει υπόψη τις αποφάσεις του Δικαστηρίου οι οποίες δημοσιεύθηκαν **έως τις 31 Μαΐου 2019** και δεν μπορεί να προδικάσει περαιτέρω εξελίξεις στη νομολογία του Δικαστηρίου.

Οι απόψεις που εκφράζονται στην παρούσα ανακοίνωση δεν μπορούν να προδικάσουν τη θέση που μπορεί να υιοθετήσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενώπιον του Δικαστηρίου.

Οι πληροφορίες που περιλαμβάνονται στην παρούσα ανακοίνωση είναι γενικού χαρακτήρα και δεν απευθύνονται ειδικά σε συγκεκριμένα άτομα ή οντότητες. Ούτε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ούτε οποιοδήποτε πρόσωπο το οποίο ενεργεί για λογαριασμό της φέρει ευθύνη για οποιαδήποτε ενδεχόμενη χρήση των κατωτέρω πληροφοριών.

1. ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ

Άρθρο 1

1. Η παρούσα οδηγία έχει αντικείμενο την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών, οι οποίες αφορούν τις καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή.

2. Οι ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και διατάξεις ή αρχές διεθνών συμβάσεων στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Κοινότητα, ιδίως στον τομέα των μεταφορών, δεν υπόκεινται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας. Η έκφραση «νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου» που αναφέρεται στο άρθρο 1 παράγραφος 2 καλύπτει επίσης τους κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται κατά νόμον μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως.

⁽⁸⁾ Τουλάχιστον σε σχέση με το δίκαιο των καταναλωτικών συμβάσεων. Βλέπε υπόθεση C-377/14, *Radlinger Radlingerová*, σκέψεις 60–74, ιδίως τη σκέψη 62 με παραπομπές σε άλλες αποφάσεις: όσον αφορά την οδηγία 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1985, για την προστασία των καταναλωτών κατά τη σύναψη συμβάσεων εκτός εμπορικού καταστήματος (ΕΕ L 372 της 31.12.1985, σ. 31), την υπόθεση C-227/08, *Martín Martín*, σκέψη 29, όσον αφορά την οδηγία 1999/44/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Μαΐου 1999, σχετικά με ορισμένες πτυχές της πώλησης και των εγγυήσεων καταναλωτικών αγαθών (ΕΕ L 171 της 7.7.1999, σ. 12), την υπόθεση C-32/12, *Duarte Hueros*, σκέψη 39. Όσον αφορά την οδηγία 1999/44/ΕΚ, βλέπε περαιτέρω την υπόθεση C-497/13, *Froukje Faber*, σκέψεις 42–48. Όσον αφορά την οδηγία 87/102/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1986, για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη (ΕΕ L 42 της 12.2.1987, σ. 48) [αντικαταστάθηκε από την οδηγία 2008/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 133 της 22.5.2008, σ. 66)], βλέπε υπόθεση C-429/05, *Rampion*, σκέψη 69 και διατακτικό, και υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*, σκέψη 76.

⁽⁹⁾ ΕΕ L 1 της 3.1.1994, σ. 3.

⁽¹⁰⁾ Συνήθως αποφάσεις και, ορισμένες φορές, διατάξεις.

Άρθρο 2

Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας νοούνται ως:

- α) «καταχρηστικές ρήτρες»: οι ρήτρες μιας σύμβασης όπως αυτές ορίζονται στο άρθρο 3·
- β) «καταναλωτής»: κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο, κατά τις συμβάσεις που καλύπτει η παρούσα οδηγία, ενεργεί για σκοπούς οι οποίοι είναι άσχετοι με τις επαγγελματικές του δραστηριότητες·
- γ) «επαγγελματίας»: κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που, κατά τις συμβάσεις που καλύπτει η παρούσα οδηγία, ενεργεί στα πλαίσια της επαγγελματικής του δραστηριότητας, είτε δημόσιας είτε ιδιωτικής.

Άρθρο 3 παράγραφοι 1 και 2

1. Ρήτρα σύμβασης που δεν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.

2. Θεωρείται πάντοτε ότι η ρήτρα δεν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και όταν ο καταναλωτής, εκ των πραγμάτων, δε μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της, ιδίως στα πλαίσια μιας σύμβασης προσχωρήσεως.

Το γεγονός ότι για ορισμένα στοιχεία κάποιας ρήτρας ή για μια μεμονωμένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, δεν αποκλείει την εφαρμογή του παρόντος άρθρου στο υπόλοιπο μιας σύμβασης, εάν η συνολική αξιολόγηση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, παρ' όλα αυτά, πρόκειται για σύμβαση προσχώρησης.

Εάν ο επαγγελματίας ισχυρίζεται ότι για μια τυποποιημένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, φέρει το βάρος της απόδειξης.

Έκτη αιτιολογική σκέψη

Εκτιμώντας ότι, προκειμένου να διευκολυνθεί η δημιουργία της εσωτερικής αγοράς και να διασφαλίζεται η προστασία του πολίτη ως καταναλωτή κατά την απόκτηση αγαθών και υπηρεσιών με συμβάσεις που διέπονται από τη νομοθεσία κρατών μελών διάφορων του κράτους του καταναλωτή, είναι ουσιώδους σημασίας να καταργηθούν οι καταχρηστικές ρήτρες·

Ένατη αιτιολογική σκέψη

Εκτιμώντας ότι σύμφωνα με την αρχή που διατυπώνεται μέσα σε αυτά τα δύο προγράμματα υπό τον τίτλο «προστασία των οικονομικών συμφερόντων των καταναλωτών», οι αποκτώντες αγαθά ή υπηρεσίες πρέπει να προστατεύονται από τις καταχρήσεις ισχύος εκ μέρους του πωλητή ή του παρέχοντος υπηρεσίες, ιδίως από τις συμβάσεις προσχωρήσεως και από τον καταχρηστικό αποκλεισμό βασικών δικαιωμάτων μέσα στις συμβάσεις·

Δέκατη αιτιολογική σκέψη

Εκτιμώντας ότι είναι δυνατόν να επιτευχθεί αποτελεσματικότερη προστασία των καταναλωτών με τη θέσπιση ενιαίων κανόνων σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες· ότι αυτοί οι κανόνες πρέπει να εφαρμόζονται σε κάθε σύμβαση που συνάπτεται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή· ότι, συνεπώς, εξαιρούνται από την παρούσα οδηγία οι συμβάσεις εργασίας, οι συμβάσεις που αφορούν κληρονομικά δικαιώματα, οι συμβάσεις οικογενειακού δικαίου καθώς και οι συμβάσεις που αφορούν τη σύσταση και το καταστατικό εταιρειών·

Ενδέκατη αιτιολογική σκέψη

Εκτιμώντας ότι ο καταναλωτής πρέπει να απολαύει της αυτής προστασίας στα πλαίσια της προφορικής όσο και της γραπτής σύμβασης, στην τελευταία δε περίπτωση, ανεξάρτητα απ' το αν οι όροι της σύμβασης περιέχονται σε ένα ή περισσότερα έγγραφα·

Δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη

Εκτιμώντας ότι [...], γι' αυτό τον λόγο, η έκφραση «νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου» που αναφέρεται στο άρθρο 1 παράγραφος 2 καλύπτει τους κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται κατά νόμο μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως·

1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες

Στόχος της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες είναι η προσέγγιση των εθνικών νομοθεσιών προκειμένου να αυξηθεί το επίπεδο προστασίας των καταναλωτών από καταχρηστικές ρήτρες που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης σε συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή.

Συνεπώς, η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες έχει διπλό στόχο:

- την αποτελεσματική προστασία των καταναλωτών, ως του κατά κανόνα ασθενέστερου συμβαλλόμενου, από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες οι οποίες χρησιμοποιούνται από επαγγελματίες και δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, και
- τη συμβολή στην εδραίωση της εσωτερικής αγοράς μέσω της ελάχιστης εναρμόνισης των εθνικών κανόνων που αποσκοπούν στην εν λόγω προστασία.

Το Δικαστήριο ⁽¹¹⁾ τονίζει τον ρόλο της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες όσον αφορά τους συνολικούς στόχους της ΕΕ, όταν αποφαίνεται ότι

«[...] Επιπροσθέτως, πρέπει να σημειωθεί ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, η οδηγία, συνολικά, συνιστά, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο ζ', ΕΚ, απαραίτητο μέτρο για την εκπλήρωση των αποστολών που ανατίθενται στην Κοινότητα και, ειδικότερα, για τη βελτίωση του επιπέδου και της ποιότητας ζωής στο σύνολό της [...] ⁽¹²⁾»

Συναφώς, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως χαρακτηρίσει την προστασία στο πλαίσιο της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ως ζήτημα «δημόσιου συμφέροντος» ⁽¹³⁾. Όπως ορίζεται στο άρθρο 114 της Συνθήκης για τη λειτουργία της ΕΕ (ΣΛΕΕ) ⁽¹⁴⁾, νομική βάση της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και στο άρθρο 169 της ΣΛΕΕ και στο άρθρο 38 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ ⁽¹⁵⁾, η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες παρέχει υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών.

Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου ⁽¹⁶⁾, το σύστημα προστασίας που θεσπίστηκε με την οδηγία 93/13/ΕΟΚ βασίζεται

«[...] στην αντίληψη [...] ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση έναντι του επαγγελματία, όσον αφορά τόσο την εξουσία διαπραγμάτευσης όσο και το επίπεδο πληροφόρησης, κατάσταση η οποία τον υποχρεώνει να αποδέχεται τους όρους που έχει εκ των προτέρων καταρτίσει ο επαγγελματίας, χωρίς να μπορεί να ασκήσει επιρροή επί του περιεχομένου τους [...]»

Συνεπώς, στόχος της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες είναι η αντιμετώπιση καταστάσεων ανισότητας των συμβαλλόμενων όσον αφορά τις συμβατικές ρήτρες, η οποία μπορεί να οφείλεται σε ασύμμετρη πληροφόρηση ή τεχνογνωσία ⁽¹⁷⁾ ή δυνατότητα διαπραγμάτευσης ⁽¹⁸⁾ σχετικά με τις συμβατικές ρήτρες.

Ειδικότερα, η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, με την πρόβλεψη περί μη δεσμευτικού χαρακτήρα των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1, αποσκοπεί στη δημιουργία μιας ουσιαστικής ισορροπίας ⁽¹⁹⁾ μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών της σύμβασης, μέσω της εξάλειψης της ανισορροπίας που δημιουργούν οι καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες ⁽²⁰⁾, ούτως ώστε να αντισταθμιστεί η ασθενέστερη θέση των καταναλωτών ⁽²¹⁾.

Επιπλέον, η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες έχει ως στόχο να αποτρέπει τους επαγγελματίες από τη χρήση καταχρηστικών ρητρών στο μέλλον ⁽²²⁾. Η Επιτροπή υπενθυμίζει ότι στην έκθεσή της του 2000 ⁽²³⁾ για την εφαρμογή της οδηγίας για τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες τόνισε τις επιζήμιες επιπτώσεις που έχει η χρήση καταχρηστικών συμβατικών ρητρών στη δικαστική και οικονομική τάξη της ΕΕ συνολικά και υπογράμμισε τη σημασία της οδηγίας για τις συμβατικές ρήτρες πέραν της προστασίας μεμονωμένων καταναλωτών που επηρεάζονται άμεσα από καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες.

⁽¹¹⁾ Για παράδειγμα, υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, σκέψη 51.

⁽¹²⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-168/05, *Mostaza Claro*, σκέψη 37.

⁽¹³⁾ Υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*, σκέψη 31· υπόθεση C-168/05, *Mostaza Claro*, σκέψη 3· υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψη 78.

⁽¹⁴⁾ Κατά τον χρόνο θέσπισης της οδηγίας, άρθρο 100 Α της Συνθήκης για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας.

⁽¹⁵⁾ Εφεξής ο «Χάρτης».

⁽¹⁶⁾ Το κατωτέρω παράδειγμα προέρχεται από την υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*, σκέψη 54. Στο τέλος της εν λόγω σκέψης, το Δικαστήριο παραπέμπει στην υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 31, και στην υπόθεση C-110/14, *Costea*, σκέψη 18 και στην εκεί παρατιθέμενη νομολογία. Παρόμοιες αναφορές απαντούν σε πολλές άλλες αποφάσεις, π.χ. στην απόφαση C-169/14, *Sánchez Morcillo*, σκέψη 22.

⁽¹⁷⁾ Η πτυχή αυτή εξετάζεται ιδίως στην υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*, σκέψη 59.

⁽¹⁸⁾ Η πτυχή αυτή τονίζεται στην υπόθεση C-110/14, *Costea*, σκέψη 27.

⁽¹⁹⁾ Π.χ. υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 41· υπόθεση C-169/14, *Sánchez Morcillo και Abril García*, σκέψη 23· Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo κ.λπ.*, σκέψεις 53 και 55.

⁽²⁰⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, *Banco Santander Escobedo Cortés*, σκέψη 69.

⁽²¹⁾ Π.χ. υπόθεση C-169/14, *Sánchez Morcillo και Abril García*, σκέψη 22 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

⁽²²⁾ Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Pitruzella στην υπόθεση C-260/18, *Dziubak*, σκέψη 53.

⁽²³⁾ Έκθεση της Επιτροπής για την εφαρμογή της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5 Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, 27.4.2000 [COM (2000) 248 τελικό, σ. 14].

1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες

1.2.1. Οι έννοιες του «επαγγελματία», του «καταναλωτή» και των «συμβάσεων που συνάπτονται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή»

Όπως ορίζεται στο άρθρο 1 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, η εν λόγω οδηγία εφαρμόζεται στις «συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή».

Για να εμπίπτει μια σύμβαση στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, είναι αναγκαίο να είναι το ένα συμβαλλόμενο μέρος της σύμβασης επαγγελματίας, όπως ορίζεται στο άρθρο 2 στοιχείο γ), και το άλλο συμβαλλόμενο μέρος καταναλωτής⁽²⁴⁾ κατά την έννοια του άρθρου 2 στοιχείο β). Αυτό ισχύει με την επιφύλαξη του γεγονότος ότι τα κράτη μέλη δεν εμποδίζονται να επεκτείνουν και σε άλλες συμβάσεις το πεδίο εφαρμογής των εθνικών κανόνων για τη μεταφορά της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, υπάγοντας στους εν λόγω κανόνες, για παράδειγμα, και συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ δύο επαγγελματιών ή μεταξύ δύο καταναλωτών.

1.2.1.1. Οι ορισμοί του «επαγγελματία» και του «καταναλωτή»

Ενώ, σύμφωνα με το άρθρο 2 στοιχείο β), οι καταναλωτές πρέπει να είναι φυσικά πρόσωπα, επαγγελματίας μπορεί, δυνάμει του άρθρου 2 στοιχείο γ), να είναι είτε νομικό είτε φυσικό πρόσωπο.

Προκειμένου να διαπιστωθεί εάν ένα συγκεκριμένο πρόσωπο είναι επαγγελματίας ή καταναλωτής, είναι σημαντικό να εξεταστεί η ισορροπία ισχύος μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών όσον αφορά την υπό εξέταση σύμβαση. Συνήθεις παράγοντες είναι η ασυμμετρία πληροφόρησης, γνώσεων και τεχνογνωσίας ή διαπραγματευτικής ισχύος. Οι έννοιες του «επαγγελματία» και του «καταναλωτή» είναι **λειτουργικές έννοιες** που βασίζονται στον ρόλο των συμβαλλόμενων μερών όσον αφορά την επίμαχη σύμβαση. Παράλληλα, η έννοια του «καταναλωτή» είναι αντικειμενική και αντικατοπτρίζει την κατά κανόνα ασθενέστερη θέση του αντισυμβαλλόμενου του επαγγελματία, γεγονός που σημαίνει ότι η ανώτερη γνώση και εμπειρία ενός συγκεκριμένου καταναλωτή δεν επαρκούν για να μη θεωρηθεί το εν λόγω πρόσωπο «καταναλωτής» για τους σκοπούς της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες⁽²⁵⁾.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε την εν λόγω λειτουργική προσέγγιση ως ακολούθως⁽²⁶⁾:

«53 Επομένως, η οδηγία 93/13 καθορίζει τις συμβάσεις επί των οποίων έχει εφαρμογή με κριτήριο την ιδιότητα των συμβαλλόμενων, αναλόγως του αν αυτοί ενεργούν ή όχι στο πλαίσιο της επαγγελματικής τους δραστηριότητας [...]»⁽²⁷⁾.

«55 Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι ο όρος “επαγγελματίας”, κατά το άρθρο 2, στοιχείο γ’, της οδηγίας 93/13, αποτελεί λειτουργική έννοια, οπότε πρέπει να εξετάζεται κατά πόσον η συμβατική σχέση εντάσσεται στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων που ένα πρόσωπο ασκεί σε επαγγελματική βάση [...]»⁽²⁸⁾.

Προκειμένου να διακριωθεί εάν ένα φυσικό πρόσωπο που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα είναι επαγγελματίας ή καταναλωτής, είναι σημαντικό να διακριωθεί εάν η επίμαχη σύμβαση συνδέεται με την εν λόγω δραστηριότητά του.

Παρά ορισμένες διαφοροποιήσεις του όρου «επαγγελματίας» σε διαφορετικές γλωσσικές εκδοχές⁽²⁹⁾ του άρθρου 2 στοιχείο γ) της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, η έννοια αυτή πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο ομοιόμορφο⁽³⁰⁾ και υπό το πρίσμα των στόχων της οδηγίας⁽³¹⁾. Αυτό σημαίνει ότι η περισσότερο περιοριστική ορολογία που χρησιμοποιείται σε ορισμένες γλωσσικές εκδοχές της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και διατάξεις για τη μεταφορά της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο δεν μπορεί να περιορίσει τους τύπους των συμβάσεων που καλύπτονται από την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες και, συνεπώς, το εύρος της προστασίας που παρέχει⁽³²⁾. Ουσιαστικά, ο όρος «επαγγελματίας» του άρθρου 2 στοιχείο γ) θα πρέπει να ερμηνεύεται όπως και ο όρος «έμπορος» σε άλλες οδηγίες για την προστασία των καταναλωτών, και η νομολογία που αφορά τους όρους «έμπορος» και «καταναλωτής» σε άλλες οδηγίες είναι, καταρχήν, επίσης σημαντική για την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες⁽³³⁾.

⁽²⁴⁾ Είναι επίσης πιθανόν περισσότεροι του ενός επαγγελματίες και/ή καταναλωτές να είναι συμβαλλόμενα μέρη της σύμβασης.

⁽²⁵⁾ Υπόθεση C-590/17, *Pouvin Dijoux*, σκέψεις 25-28, με παραπομπές στην υπόθεση C-110/14, *Costea*, σκέψη 21, σχετικά με την έννοια του «καταναλωτή»· υπόθεση C-74/15, *Tarcău*, σκέψη 27· υπόθεση C-534/15, *Dumitraș*, σκέψη 36· και υπόθεση C-535/16, *Bachman*, σκέψη 36.

⁽²⁶⁾ Π.χ. στην υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*, σκέψεις 53 και 55 που παρατίθενται εδώ.

⁽²⁷⁾ Υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 30· και υπόθεση C-110/14, *Costea*, σκέψη 17 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

⁽²⁸⁾ Παραπομπή, κατ’ αναλογία, στη διάταξη της 27ης Απριλίου 2017 στην υπόθεση C-535/16, *Bachman*, σκέψη 36 και στην εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

⁽²⁹⁾ Υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 25.

⁽³⁰⁾ Υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 26.

⁽³¹⁾ Υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 31.

⁽³²⁾ Υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψεις 27-30· υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*, σκέψεις 40-42.

⁽³³⁾ Βλέπε, για παράδειγμα, την παραπομπή που περιλαμβάνεται στη σκέψη 51 της υπόθεσης C-147/16, *Karel de Grote*, στην υπόθεση C-59/12, *Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs*, η οποία αφορά την οδηγία 2005/29/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2005, για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων προς τους καταναλωτές στην εσωτερική αγορά και για την τροποποίηση της οδηγίας 84/450/ΕΟΚ του Συμβουλίου, των οδηγιών 97/7/EK, 98/27/EK, 2002/65/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 149 της 11.6.2005, σ. 22).

Το Δικαστήριο ⁽³⁴⁾ έχει κρίνει ότι ο όρος «επαγγελματίας» που περιλαμβάνεται στο άρθρο 2 στοιχείο γ) πρέπει να ερμηνεύεται **ευρέως**:

«47 Κατά το άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 93/13, ως "επαγγελματίας" νοείται κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο, στις συμβάσεις που καλύπτει η εν λόγω οδηγία, ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας, είτε δημόσιας είτε ιδιωτικής.

48 Από το ίδιο το γράμμα της διάταξης αυτής προκύπτει ότι πρόθεση του νομοθέτη της Ένωσης ήταν να προσδώσει ευρεία έννοια στον όρο "επαγγελματίας" [...] ⁽³⁵⁾».

Ως εκ τούτου, κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο είναι επαγγελματίας όταν η σύμβαση αφορά την επαγγελματική του δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένου όταν η δραστηριότητα είναι δημόσιου χαρακτήρα ή γενικού συμφέροντος ⁽³⁶⁾ ή υπόκειται σε νομικό καθεστώς δημοσίου δικαίου ⁽³⁷⁾. Οργανισμοί ή φορείς που είναι επιφορτισμένοι με αποστολή γενικού συμφέροντος ή επιδιώκουν φιλανθρωπικούς ή ηθικούς σκοπούς θα θεωρούνται επαγγελματίες όσον αφορά συμβάσεις για την πώληση κάθε είδους αγαθών ή υπηρεσιών σε καταναλωτές. Στο πλαίσιο αυτό, δεν έχει σημασία το γεγονός ότι μια δραστηριότητα ασκείται σε «μη κερδοσκοπική» βάση. Σύμφωνα με το Δικαστήριο ⁽³⁸⁾,

«[α]πό τα ανωτέρω προκύπτει ότι το άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 93/13 δεν αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής της ούτε τους επιφορτισμένους με αποστολή γενικού συμφέροντος φορείς ούτε εκείνους που έχουν καθεστώς δημοσίου δικαίου [...] ⁽³⁹⁾. Επιπλέον, [...] στο μέτρο που οι αποστολές δημοσίου χαρακτήρα και γενικού συμφέροντος ασκούνται συχνά επί μη κερδοσκοπικής βάσης, ο κερδοσκοπικός ή μη χαρακτήρας του οργανισμού δεν ασκεί επιρροή όσον αφορά τον ορισμό του "επαγγελματία", κατά την έννοια της διάταξης αυτής.»

Αυτό σημαίνει, για παράδειγμα, ότι θα καλύπτονται, καταρχήν, και οι συμβάσεις που αφορούν υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης, ανεξάρτητα από τον νομικό χαρακτήρα του παρόχου.

Το Δικαστήριο έχει επίσης διευκρινίσει επίσης ότι, για να θεωρηθεί ένα πρόσωπο «επαγγελματίας», **δεν είναι αναγκαίο** η σύμβαση να αντικατοπτρίζει την **κύρια δραστηριότητά** του, άρα μπορεί να αφορά συμπληρωματική ή παρεπόμενη δραστηριότητα ⁽⁴⁰⁾. Συνεπώς, για παράδειγμα, μπορεί να καλύπτεται ένα δάνειο που χορηγείται από μια εταιρεία στους υπαλλήλους της ⁽⁴¹⁾ ή ένα δάνειο που χορηγείται από εκπαιδευτικό ίδρυμα σε φοιτητή ⁽⁴²⁾.

Συνοπτικά, ο χαρακτηρισμός ενός προσώπου ως «επαγγελματία» ή «καταναλωτή» πρέπει να εξετάζεται **κατά περίπτωση σε σχέση με τη συγκεκριμένη υπό εξέταση σύμβαση, λαμβανομένου υπόψη του χαρακτήρα και του στόχου της εν λόγω σύμβασης, καθώς και του γεγονότος ότι στόχος της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες είναι η προστασία των καταναλωτών ως του κατά κανόνα ασθενέστερου συμβαλλόμενου μέρους**.

Αυτό σημαίνει επίσης ότι ένα συγκεκριμένο φυσικό πρόσωπο μπορεί να είναι «επαγγελματίας» όσον αφορά ορισμένες συμβάσεις, π.χ. ένας δικηγόρος σε σχέση με μια σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών ⁽⁴³⁾, και «καταναλωτής» όσον αφορά άλλες συμβάσεις, π.χ. ένα δάνειο που συνάπτεται για ιδιωτικούς σκοπούς ⁽⁴⁴⁾. Σε αυτό το πλαίσιο, το Δικαστήριο ⁽⁴⁵⁾ έχει αποφανθεί ότι:

«Σε μια τέτοια περίπτωση, καίτοι ενδεχομένως ευσταθεί ότι ένας δικηγόρος διαθέτει υψηλό επίπεδο ειδικών γνώσεων [...] ⁽⁴⁶⁾, τούτο δεν επιτρέπει να συναχθεί ότι ο δικηγόρος δεν αποτελεί ασθενές μέρος σε σχέση με έναν επαγγελματία. [...] η ασθενέστερη θέση του καταναλωτή έναντι του επαγγελματία, στην αντιμετώπιση της οποίας αποσκοπεί το σύστημα προστασίας που θεσπίζει η οδηγία 93/13, αφορά τόσο το επίπεδο πληροφόρησης του καταναλωτή όσο και τη δυνατότητά του να διαπραγματευθεί, οσάκις υφίστανται όροι που έχει εκ των προτέρων καταρτίσει ο επαγγελματίας και επί του περιεχομένου των οποίων ο καταναλωτής αυτός δεν μπορεί να ασκήσει επιρροή.»

⁽³⁴⁾ Υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*, σκέψεις 47 και 48.

⁽³⁵⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 28 και στην εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

⁽³⁶⁾ Υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*, σκέψεις 49-51.

⁽³⁷⁾ Υπόθεση C-59/12, *Zentrale zur Bekämpfung des unlauteren Wettbewerbs*, σκέψη 32.

⁽³⁸⁾ Υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*, σκέψη 51.

⁽³⁹⁾ Παραπομπή, κατ' αναλογία, στην υπόθεση C-59/12, *Zentrale zur Bekämpfung des unlauteren Wettbewerbs*, σκέψη 32.

⁽⁴⁰⁾ Υπόθεση C-590/17, *Pouvin Dijoux*, σκέψη 37, υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote — Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen*, σκέψεις 57 και 58.

⁽⁴¹⁾ Υπόθεση C-590/17, *Pouvin Dijoux*.

⁽⁴²⁾ Υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*.

⁽⁴³⁾ Υπόθεση C 537/13, *Šiba*.

⁽⁴⁴⁾ Υπόθεση C-110/14, *Costea*.

⁽⁴⁵⁾ Υπόθεση C-110/14, *Costea*, σκέψη 27.

⁽⁴⁶⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-537/13, *Šiba*, σκέψη 23.

Επιπλέον, ένα φυσικό πρόσωπο που ενεργεί, στο πλαίσιο παρεπόμενης σύμβασης, ως εγγυητής σε σύμβαση που έχει συναφθεί μεταξύ δύο εμπορικών οντοτήτων πρέπει να θεωρείται καταναλωτής αν ενεργεί για σκοπούς εκτός της επαγγελματικής δραστηριότητάς του και δεν έχει κανένα λειτουργικό δεσμό με τη δανειζόμενη εταιρεία. Λειτουργικό δεσμό μπορεί να αποτελεί, για παράδειγμα, η κατοχή θέσης διαχειριστή της εν λόγω εταιρείας ή η μη αμελητέα συμμετοχή στο εταιρικό κεφάλαιο της ⁽⁴⁷⁾.

1.2.1.2. Συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή

Εφόσον υπάρχει αφενός ένας επαγγελματίας και αφετέρου ένας καταναλωτής, η σύμβαση θεωρείται ότι καλύπτεται από την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, όπως διευκρινίζεται στη δεύτερη ημιπερίοδο της δέκατης αιτιολογικής σκέψης. Στη δέκατη αιτιολογική σκέψη αποσαφηνίζεται ότι η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες εφαρμόζεται σε κάθε σύμβαση που συνάπτεται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή.

Αυτό συνεπάγεται ότι η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες εφαρμόζεται σε κάθε σύμβαση που αφορά την αγορά αγαθών και την παροχή υπηρεσιών, το δε Δικαστήριο έχει αποσαφηνίσει ότι η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες προορίζεται να έχει εφαρμογή «σε όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας» ⁽⁴⁸⁾.

Στη δέκατη αιτιολογική σκέψη επεξηγείται περαιτέρω ότι, μεταξύ άλλων, «εξαιρούνται» από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας οι συμβάσεις εργασίας, οι συμβάσεις που αφορούν κληρονομικά δικαιώματα, οι συμβάσεις οικογενειακού δικαίου καθώς και οι συμβάσεις που αφορούν τη σύσταση και το καταστατικό εταιρειών ⁽⁴⁹⁾. Τα εν λόγω παραδείγματα, καθώς συνιστούν περιορισμούς του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας ⁽⁵⁰⁾, θα πρέπει να ερμηνεύονται συστατικά ⁽⁵¹⁾.

Η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες δεν απαιτεί να έχει καταβάλει ο καταναλωτής χρηματική αντιπαροχή για αγαθό ή υπηρεσία. Το Δικαστήριο δεν έκρινε αναγκαία τη χρηματική αντιπαροχή. Έκρινε ⁽⁵²⁾, για παράδειγμα, ότι οι ιδιώτες που παρέχουν εγγύηση για δάνειο το οποίο συνήφθη από τρίτο μέρος μπορούν να προστατευθούν βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες μολονότι η σύμβαση εγγυήσεως δεν ορίζει χρηματική αντιπαροχή για συγκεκριμένη υπηρεσία. Συνεπώς, και οι συμβάσεις μεταξύ καταναλωτών και παρόχων υπηρεσιών μέσω κοινωνικής δικτύωσης πρέπει να θεωρείται ότι καλύπτονται από την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, ανεξαρτήτως του εάν οι καταναλωτές πρέπει να καταβάλουν συγκεκριμένα χρηματικά ποσά ή εάν η αντιπαροχή για τις υπηρεσίες συνίσταται σε περιεχόμενο που παράγεται από καταναλωτές και σε κατάρτιση προφίλ ⁽⁵³⁾.

Όταν μια παρεπόμενη σύμβαση, για παράδειγμα μια σύμβαση εγγυήσεως, συνάπτεται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, η εν λόγω σύμβαση καλύπτεται από την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, έστω κι αν η κύρια σύμβαση, για παράδειγμα ένα δάνειο, συνάπτεται μεταξύ δύο εμπορικών εταιρειών και, ως εκ τούτου, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της ⁽⁵⁴⁾.

Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί επί περιορισμένου αριθμού συγκεκριμένων υποθέσεων στις οποίες τα εθνικά δικαστήρια είχαν αμφιβολίες όσον αφορά την κατάταξη ορισμένης σύμβασης και έχει αποσαφηνίσει ότι οι ακόλουθοι τύποι συμβάσεων καλύπτονται από την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες:

- συμβάσεις μίσθωσης κατοικίας οι οποίες έχουν συναφθεί μεταξύ, αφενός, ενός ιδιώτη που ενεργεί για ιδιωτικούς σκοπούς και, αφετέρου, ενός επαγγελματία στον τομέα των ακινήτων ⁽⁵⁵⁾,
- συμβάσεις παροχής νομικών υπηρεσιών ⁽⁵⁶⁾,

⁽⁴⁷⁾ Υποθέσεις C-74/15 *Dumitru Tarcău* και C-534/15, *Dumitras*, σκέψεις 34-40.

⁽⁴⁸⁾ Υπόθεση C-290/16, *Air Berlin*, σκέψη 44.

⁽⁴⁹⁾ Το Δικαστήριο ενδέχεται να παράσχει περαιτέρω διευκρινίσεις σχετικά με τη συγκεκριμένη κατηγορία συμβάσεων στην υπόθεση C-272/18, *Verein für Konsumenteninformation* κατά *TVP Treuhand- und Verwaltungsgesellschaft für Publikumsfonds mbH & Co KG* (η οποία εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019), η οποία αφορά καταπιστευματικές συμβάσεις μεταξύ ενός ομόρρυθμου εταίρου και άλλων ετερόρρυθμων εταίρων σε μια ετερόρρυθμη εταιρεία σύμφωνα με το γερμανικό δίκαιο.

⁽⁵⁰⁾ Σύμφωνα με τη σκέψη 56 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα στην υπόθεση C-590/17, *Pouvin Dijoux*, η δέκατη αιτιολογική σκέψη «παραθέτει χαρακτηριστικά παραδείγματα ειδών δικαιωμάτων οι οποίες δεν εμπίπτουν στη ρύθμιση του άρθρου 1, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, στοιχεία β' και γ', της οδηγίας».

⁽⁵¹⁾ Βλέπε αναφορικά με τις συμβάσεις εργασίας, υπόθεση C-590/17, *Pouvin Dijoux*, σκέψη 32.

⁽⁵²⁾ Υποθέσεις C-74/15, *Dumitru Tarcău*, και C-534/15, *Dumitras*.

⁽⁵³⁾ Αυτό επιβεβαιώνεται από την κοινή θέση των εθνικών αρχών στο πλαίσιο του δικτύου των αρχών για την επιβολή της νομοθεσίας που δημιουργήθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Οκτωβρίου 2004, σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ των εθνικών αρχών που είναι αρμόδιες για την επιβολή της νομοθεσίας για την προστασία των καταναλωτών («κανονισμός για τη συνεργασία όσον αφορά την προστασία των καταναλωτών») (ΕΕ L 364 της 9.12.2004, σ. 1) σχετικά με την προστασία των καταναλωτών στα κοινωνικά δίκτυα, η οποία είναι διαθέσιμη στη διεύθυνση http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-631_el.htm (Νοέμβριος 2016). Βλέπε, επίσης, την έννοια της αμοιβής σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 16 της οδηγίας (ΕΕ) 2018/1972 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Δεκεμβρίου 2018, για τη θέσπιση του Ευρωπαϊκού Κώδικα Ηλεκτρονικών Επικοινωνιών (ΕΕ L 321 της 17.12.2018, σ. 36).

⁽⁵⁴⁾ Υποθέσεις C-74/15, *Dumitru Tarcău*, σκέψη 26, και C-534/15, *Dumitras*, σκέψη 31.

⁽⁵⁵⁾ Υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψεις 32-34.

⁽⁵⁶⁾ Υπόθεση C 537/13, *Šiba*, σκέψεις 23 και 24.

- σύμβαση ενυπόθηκης πίστωσης συναφθείσα από δικηγόρο για ιδιωτικούς σκοπούς ⁽⁵⁷⁾,
- σύμβαση συναφθείσα από εκπαιδευτικό ίδρυμα ελεύθερης πρόσβασης, με την οποία αυτό χορήγησε σε μία από τις φοιτήτριες του διευκολύνσεις για την πληρωμή ποσών που όφειλαν οι φοιτητές για τέλη εγγραφής και έξοδα σε σχέση με εκπαιδευτικό ταξίδι ⁽⁵⁸⁾,
- σύμβαση εγγυήσεως ή σύμβαση ενυπόθηκης εγγυήσεως συναφθείσας μεταξύ φυσικού προσώπου και χρηματοπιστωτικού ιδρύματος με αντικείμενο την εγγύηση των υποχρεώσεων τις οποίες συνολολόγησε εμπορική εταιρεία έναντι του ιδρύματος αυτού στο πλαίσιο σύμβασης πιστώσεως, όπου ο εγγυητής ενήργησε με σκοπό ξένο προς την επαγγελματική δραστηριότητά του και δεν έχει δεσμό λειτουργικής φύσεως με την εν λόγω εταιρεία ⁽⁵⁹⁾,
- στεγαστικό δάνειο χορηγούμενο από τον εργοδότη σε υπάλληλο και στον/στη σύζυγο του για ιδιωτικούς σκοπούς ⁽⁶⁰⁾.

1.2.2. Συμβατικές ρήτρες που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης (άρθρο 3 παράγραφοι 1 και 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες) ⁽⁶¹⁾

Σύμφωνα με το άρθρο 2 στοιχείο α), σε συνδυασμό με το άρθρο 3 παράγραφος 1, μόνο συμβατικές ρήτρες που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης διέπονται από την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες. Το άρθρο 3 παράγραφος 2 περιλαμβάνει ορισμένα τεκμήρια και διατάξεις για το βάρος της απόδειξης όσον αφορά το κατά πόσον μια συγκεκριμένη συμβατική ρήτρα έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης. Πέραν της ένατης και της ενδέκατης αιτιολογικής σκέψης, το άρθρο 3 παράγραφος 2 παρέχει επίσης παραδείγματα για το είδος των συμβατικών ρητρών που καλύπτονται. Συνήθως, αλλά όχι αποκλειστικά, καλύπτονται οι «τυποποιημένες» ⁽⁶²⁾ ρήτρες, οι ρήτρες συμβάσεων προσχώρησης ⁽⁶³⁾ και οι ρήτρες που έχουν συνταχθεί εκ των προτέρων ⁽⁶⁴⁾, οι οποίες συχνά απαντούν στους λεγόμενους «όρους και προϋποθέσεις».

Δεν είναι καθοριστικής σημασίας η μορφή στην οποία διατυπώνονται οι ρήτρες, π.χ. έντυπα, επιγραμμικά ή μη επιγραμμικά, χειρόγραφα ή ακόμα και προφορικά ⁽⁶⁵⁾, ο τρόπος σύναψης της σύμβασης, π.χ. με ιδιωτικό ή με συμβολαιογραφικό έγγραφο, το τμήμα της σύμβασης στο οποίο έχουν τοποθετηθεί οι ρήτρες ή το αν περιλαμβάνονται σε ένα ή σε διαφορετικά έγγραφα. Εκείνο που έχει σημασία είναι ότι συμβάλλουν στον ορισμό των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών, καθώς και το ότι δεν έχουν διεξαχθεί ατομικές διαπραγματεύσεις για τις συγκεκριμένες υπό εξέταση ρήτρες.

Η διεξαγωγή ή όχι ατομικής διαπραγμάτευσης για μια συγκεκριμένη συμβατική ρήτρα αποτελεί πραγματικό ζήτημα που πρέπει να εξετάζεται από τα εθνικά δικαστήρια. Σύμφωνα με το πρώτο εδάφιο του άρθρου 3 παράγραφος 2, όταν μια συμβατική ρήτρα έχει συνταχθεί «εκ των προτέρων», για παράδειγμα, στην περίπτωση «σύμβασης προσχώρησης», η ρήτρα «[θ]εωρείται πάντοτε ότι [...] δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης». Το τρίτο εδάφιο του άρθρου 3 παράγραφος 2 προβλέπει ότι, όταν ένας επαγγελματίας θεωρεί ότι για «μια τυποποιημένη ρήτρα» υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, φέρει ο ίδιος το βάρος της απόδειξης. Σύμφωνα με το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 3 παράγραφος 2, όταν για ορισμένα στοιχεία κάποιες ρήτρας ή για μια μεμονωμένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, αυτό δεν σημαίνει ότι οι λοιπές συμβατικές ρήτρες αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης. Η υπογραφή του καταναλωτή στο τέλος της σύμβασης ή για την επιβεβαίωση επιμέρους ρητρών δεν δείχνει βεβαίως ότι οι συμβατικές ρήτρες αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης.

Το Δικαστήριο μπορεί να παρέχει περαιτέρω κατευθύνσεις σχετικά με το συγκεκριμένο κριτήριο και την έννοια της «διαπραγμάτευσης» ⁽⁶⁶⁾.

Όταν στην παρούσα ανακοίνωση γίνεται αναφορά σε «καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες» ή σε «συμβατικές ρήτρες», η αναφορά αυτή αφορά «συμβατικές ρήτρες που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης», έστω κι αν δεν επαναλαμβάνονται οι λέξεις «που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης». Αυτό ισχύει με την επιφύλαξη του γεγονότος ότι σε ορισμένα κράτη μέλη η προστασία της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες εφαρμόζεται επίσης σε συμβατικές ρήτρες που έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης ⁽⁶⁷⁾.

⁽⁵⁷⁾ Υπόθεση C-110/14, *Costea*.

⁽⁵⁸⁾ Υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*.

⁽⁵⁹⁾ Υποθέσεις C-74/15, *Dumitru Tarcău*, και C-534/15, *Dumitraș*.

⁽⁶⁰⁾ Υπόθεση C-590/17, *Pouvin Dijoux*. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια του «καταναλωτή» βάσει του άρθρου 2 στοιχείο β) της οδηγίας καλύπτει τον υπάλληλο μιας εταιρείας και τον/τη σύζυγό του, ο οποίος συνάπτει με την εν λόγω εταιρεία σύμβαση πίστωσης απευθυνόμενη, κατά κύριο λόγο, μόνο στα μέλη του προσωπικού της εν λόγω επιχείρησης και προοριζόμενη να χρηματοδοτήσει την αγορά ακινήτου για ιδιωτικούς σκοπούς. Η έννοια του «επαγγελματία» βάσει του άρθρου 2 στοιχείο γ) της οδηγίας καλύπτει την εν λόγω επιχείρηση, όταν συνάπτει τέτοια σύμβαση πίστωσης στο πλαίσιο της επαγγελματικής δραστηριότητάς της, έστω κι αν η χορήγηση δανείων δεν συνιστά τη βασική δραστηριότητά της.

⁽⁶¹⁾ Σε ορισμένα κράτη μέλη (βλέπε παράρτημα II), συμβατικές ρήτρες που αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης διέπονται επίσης από τους κανόνες για τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες.

⁽⁶²⁾ Άρθρο 3 παράγραφος 2.

⁽⁶³⁾ Ένατη αιτιολογική σκέψη.

⁽⁶⁴⁾ Άρθρο 3 παράγραφος 2· υπόθεση C-191/15, *Verein für Konsumenteninformation* κατά *Amazon*, σκέψη 63.

⁽⁶⁵⁾ Ενδέκατη αιτιολογική σκέψη.

⁽⁶⁶⁾ Υπόθεση C-452/18, *Ibercaja Banco* (εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019).

⁽⁶⁷⁾ Βλέπε τις σχετικές κοινοποιήσεις των κρατών μελών βάσει του άρθρου 8α, όπως παρουσιάζονται στο παράρτημα II.

1.2.3. Εξαιρέση των συμβατικών ρητρών που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου (άρθρο 1 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)

Σύμφωνα με το άρθρο 1 παράγραφος 2, οι συμβατικές ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και διατάξεις ή αρχές διεθνών συμβάσεων στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Ένωση δεν υπόκεινται στις διατάξεις της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Το Δικαστήριο ⁽⁶⁸⁾ έχει τονίσει ότι, δεδομένου ότι αποτελεί εξαίρεση από τη σκοπούμενη προστασία των καταναλωτών έναντι των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών, το άρθρο 1 παράγραφος 2 πρέπει να ερμηνεύεται στενά:

«[...] το εθνικό δικαστήριο πρέπει να λάβει υπόψη ότι, δεδομένου ιδίως του σκοπού της εν λόγω οδηγίας, ήτοι της προστασίας των καταναλωτών έναντι καταχρηστικών ρητρών τις οποίες οι επαγγελματίες περιλαμβάνουν σε καταναλωτικές συμβάσεις, η εξαίρεση του άρθρου 1, παράγραφος 2, της ίδιας οδηγίας πρέπει να ερμηνεύεται στενώς [...]» ⁽⁶⁹⁾.

Προκειμένου να αποκλειστεί η εκτίμηση βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, πρέπει να διαπιστωθεί ότι η συμβατική ρήτρα απηχεί νομοθετική ή κανονιστική διάταξη αναγκαστικού δικαίου.

Για τους σκοπούς του άρθρου 1 παράγραφος 2 και σύμφωνα με τη δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη, μια διάταξη είναι αναγκαστικού δικαίου εφόσον

- εφαρμόζεται στα μέρη της σύμβασης ανεξαρτήτως της επιλογής τους,
- επίσης όμως όταν είναι συμπληρωματικού χαρακτήρα και, ως εκ τούτου, εφαρμόζεται εξ ορισμού, δηλαδή ελλείψει άλλων ρυθμίσεων που έχουν θεσπιστεί από τα μέρη της σύμβασης ⁽⁷⁰⁾.

Στις υποθέσεις αυτές, η εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες δικαιολογείται από το γεγονός ότι

«[...] καταρχήν, μπορεί εύλογα να γίνει δεκτό ότι σε ορισμένες συμβάσεις ο εθνικός νομοθέτης έχει επιτύχει την ισορροπία μεταξύ δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων» ⁽⁷¹⁾.

Αυτό ισχύει επίσης, καταρχήν, όταν μια διάταξη αναγκαστικού δικαίου θεσπίζεται μετά τη σύναψη της σύμβασης και επιβάλλει ρύθμιση η οποία αντικαθιστά μια καταχρηστική συμβατική ρήτρα ⁽⁷²⁾.

Παράλληλα, η εξαίρεση του άρθρου 1 παράγραφος 2 πρέπει να περιορίζεται αυστηρά στο ζήτημα που ρυθμίζεται με βάση τους εν λόγω κανόνες αναγκαστικού δικαίου ⁽⁷³⁾. Επιπλέον, οι εθνικοί κανόνες αναγκαστικού δικαίου που εφαρμόζονται σε συγκεκριμένες ομάδες πελατών δεν συνιστούν κανόνα αναγκαστικού δικαίου για τους σκοπούς του άρθρου 1 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, στο μέτρο που μια συμβατική ρήτρα τους καθιστά εφαρμοστέους σε άλλους πελάτες ⁽⁷⁴⁾.

Το Δικαστήριο ⁽⁷⁵⁾ αποσαφηνίσει ότι η εξαίρεση του άρθρου 1 παράγραφος 2 δεν εφαρμόζεται όταν οι εθνικοί κανόνες παρέχουν στα συμβαλλόμενα μέρη διάφορες επιλογές, για παράδειγμα, όσον αφορά τον καθορισμό του αρμόδιου δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο μπορεί να παράσχει περαιτέρω κατευθύνσεις σχετικά με το άρθρο 1 παράγραφος 2 με βάση τρεις αιτήσεις προδικαστικών αποφάσεων που εκκρεμούν κατά τον χρόνο έκδοσης της παρούσας ανακοίνωσης ⁽⁷⁶⁾.

⁽⁶⁸⁾ Το παράδειγμα προέρχεται από την υπόθεση C-51/17, *OTP Bank κατά Ilyés και Kiss*, σκέψη 54. Η ίδια αναφορά απαντά, για παράδειγμα, στις υποθέσεις C-186/16, *Andrić*, σκέψη 31, και C-34/13, *Kušionová*, σκέψη 77.

⁽⁶⁹⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-186/16, *Andrić* κ.λπ., σκέψη 31 και στην εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

⁽⁷⁰⁾ Υποθέσεις C-266/18, *Aqua Med*, σκέψη 33, C-446/17, *Woonhaven Antwerpen*, σκέψη 25, C-186/16, *Andrić*, σκέψη 29· C-280/13, *Barclays Bank*, σκέψεις 31 και 42, C-34/13, *Kušionová*, σκέψη 77, C-92/11, *RWE Vertrieb*, σκέψη 26.

⁽⁷¹⁾ Υπόθεση C-51/17, *OTP Bank κατά Ilyés και Kiss*, σκέψη 53, υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*, σκέψη 28. Βλέπε, επίσης, δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

⁽⁷²⁾ Υπόθεση C-51/17, *OTP Bank κατά Ilyés και Kiss*, σκέψεις 62-64. Ωστόσο, μια τέτοια διάταξη δεν μπορεί να στερεί από τους καταναλωτές τα δικαιώματά τους που ενδεχομένως απορρέουν από την ακυρότητα της σύμβασης λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας. Βλέπε τμήμα 4.3.2.1. και υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψεις 51-55.

⁽⁷³⁾ Στην υπόθεση C-51/17, *OTP Bank κατά Ilyés και Kiss*, το Δικαστήριο έκρινε ότι μια συμβατική ρήτρα γενικής εφαρμογής για τον συναλλαγματικό κίνδυνο σε σύμβαση ενυπόθηκου δανείου σε ξένο νόμισμα δεν εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, ακόμα κι αν το εθνικό δίκαιο περιλαμβάνει διατάξεις αναγκαστικού δικαίου σχετικά με τον μηχανισμό μετατροπής νομίσματος.

⁽⁷⁴⁾ Υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*, σημείο 1 του διατακτικού: «Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές έχει την έννοια ότι η οδηγία αυτή εφαρμόζεται στις ρήτρες γενικών όρων συναλλαγών που διαλαμβάνονται σε συμβάσεις, συναπτόμενες μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, οι οποίες επαναλαμβάνουν κανόνα του εθνικού δικαίου που εφαρμόζεται σε άλλη κατηγορία συμβάσεων και δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οικείας εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως.»

⁽⁷⁵⁾ Υπόθεση C-266/18, *Aqua Med*, σκέψεις 35-38.

⁽⁷⁶⁾ Υποθέσεις C-125/18, *Gómez del Moral*, C-779/18, *Mikrokasa*, και C-81/19, *Banca Transilvania*, οι οποίες εκκρεμούσαν κατά την 31η Μαΐου 2019.

Επιπλέον, το άρθρο 1 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες εξαιρεί από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας τις διατάξεις ή αρχές διεθνών συμβάσεων στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Ένωση, κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στις διεθνείς συμβάσεις στον τομέα των μεταφορών ⁽⁷⁷⁾.

1.2.4. Αλληλεπίδραση με άλλη ενωσιακή νομοθεσία

Η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες εφαρμόζεται σε συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών σε όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας ⁽⁷⁸⁾. Συνεπώς, σε μια δεδομένη σύμβαση είναι δυνατόν να εφαρμόζονται και άλλες διατάξεις του ενωσιακού δικαίου, συμπεριλαμβανομένων και άλλων κανόνων για την προστασία των καταναλωτών, ανάλογα με τον τύπο της υπό εξέταση σύμβασης. Άλλοι σχετικοί κανόνες, οι οποίοι μπορεί να εφαρμόζονται παράλληλα, θα μπορούσαν να είναι οι οριζόντιοι κανόνες για την προσυμβατική ενημέρωση και για το δικαίωμα υπαναχώρησης της οδηγίας 2011/83/ΕΕ ⁽⁷⁹⁾ σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών ή για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές της οδηγίας 2005/29/ΕΚ ⁽⁸⁰⁾. Ομοίως, κανόνες που αφορούν ειδικούς τύπους συμβάσεων μπορεί να εφαρμόζονται επιπροσθέτως της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, για παράδειγμα η οδηγία 2008/48/ΕΚ ⁽⁸¹⁾ για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης, η οδηγία 2008/122/ΕΚ ⁽⁸²⁾ για την προστασία των καταναλωτών ως προς ορισμένες πτυχές των συμβάσεων χρονομεριστικής μίσθωσης, μακροπρόθεσμων προϊόντων διακοπών, μεταπώλησης και ανταλλαγής, η οδηγία 2014/17/ΕΕ ⁽⁸³⁾ σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης για καταναλωτές για ακίνητα που προορίζονται για κατοικία, η οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 ⁽⁸⁴⁾ σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς, η οδηγία (ΕΕ) 2018/1972 ⁽⁸⁵⁾ για τη θέσπιση του Ευρωπαϊκού Κώδικα Ηλεκτρονικών Επικοινωνιών, ο κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1008/2008 ⁽⁸⁶⁾ σχετικά με τις αεροπορικές γραμμές, η οδηγία 2009/72/ΕΚ ⁽⁸⁷⁾ σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και για την κατάργηση της οδηγίας 2003/54/ΕΚ, ή η οδηγία 2009/73/ΕΚ ⁽⁸⁸⁾ σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 2003/55/ΕΚ ⁽⁸⁹⁾. Επιπλέον, κανόνες που διέπουν τον τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές υποθέσεις, για παράδειγμα όσον αφορά το εφαρμοστέο δίκαιο ⁽⁹⁰⁾ και τη διεθνή δικαιοδοσία ⁽⁹¹⁾, καθώς και δικονομικοί κανόνες, όπως αυτοί που διέπουν τις μικροδιαφορές ⁽⁹²⁾ ή την ευρωπαϊκή διαταγή πληρωμής ⁽⁹³⁾ μπορεί να εφαρμόζονται σε υποθέσεις που αφορούν καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες.

⁽⁷⁷⁾ Σύμβαση για την ενοποίηση ορισμένων κανόνων στις διεθνείς αεροπορικές μεταφορές (σύμβαση του Μόντρεαλ), η οποία συμφωνήθηκε στο Μόντρεαλ στις 28 Μαΐου 1999.

Σύμβαση για τις διεθνείς σιδηροδρομικές μεταφορές (COTIF), της 9ης Μαΐου 1980, όπως τροποποιήθηκε από το πρωτόκολλο του Βιλνιους της 3ης Ιουνίου 1999.

Σύμβαση των Αθηνών σχετικά με τη θαλάσσια μεταφορά επιβατών και των αποσκευών τους του 1974, όπως τροποποιήθηκε από το πρωτόκολλο του 2002 (σύμβαση των Αθηνών).

⁽⁷⁸⁾ Υπόθεση C-290/16, *Air Berlin*, σκέψη 44.

⁽⁷⁹⁾ Οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011, σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών, την τροποποίηση της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 1999/44/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και την κατάργηση της οδηγίας 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 304 της 22.11.2011, σ. 64).

⁽⁸⁰⁾ ΕΕ L 149 της 11.6.2005, σ. 22.

⁽⁸¹⁾ Οδηγία 2008/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2008, για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και την κατάργηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ L 133 της 22.5.2008, σ. 66).

⁽⁸²⁾ Οδηγία 2008/122/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιανουαρίου 2009, για την προστασία των καταναλωτών ως προς ορισμένες πτυχές των συμβάσεων χρονομεριστικής μίσθωσης, μακροπρόθεσμων προϊόντων διακοπών, μεταπώλησης και ανταλλαγής (ΕΕ L 33 της 3.2.2009, σ. 10).

⁽⁸³⁾ Οδηγία 2014/17/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης για καταναλωτές για ακίνητα που προορίζονται για κατοικία και την τροποποίηση των οδηγιών 2008/48/ΕΚ και 2013/36/ΕΕ και του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1093/2010 (ΕΕ L 60 της 28.2.2014, σ. 34).

⁽⁸⁴⁾ Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2015, σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς, η οποία τροποποιεί τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 και την οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και καταργεί την οδηγία 90/314/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ L 326 της 11.12.2015, σ. 1).

⁽⁸⁵⁾ ΕΕ L 321 της 17.12.2018, σ. 36. Στην αιτιολογική σκέψη 260 προβλέπεται ότι οι τελικοί χρήστες θα πρέπει να ενημερώνονται, μεταξύ άλλων, για κάθε προσφερόμενο επίπεδο ποιότητας των υπηρεσιών, για τους όρους όσον αφορά τις προωθητικές ενέργειες και την καταγγελία των συμβάσεων, για τα εφαρμοστέα τιμολογιακά προγράμματα και για τα τιμολόγια για υπηρεσίες που υπόκεινται σε ιδιαίτερους όρους τιμολόγησης.

⁽⁸⁶⁾ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1008/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Σεπτεμβρίου 2008, σχετικά με κοινούς κανόνες εκμετάλλευσης των αεροπορικών γραμμών στην Κοινότητα (ΕΕ L 293 της 31.10.2008, σ. 3).

⁽⁸⁷⁾ Οδηγία 2009/72/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2009, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και για την κατάργηση της οδηγίας 2003/54/ΕΚ (ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 55).

⁽⁸⁸⁾ Οδηγία 2009/73/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2009, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 2003/55/ΕΚ (ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 94).

⁽⁸⁹⁾ Η σχέση μεταξύ της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και της οδηγίας 2003/55/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 98/30/ΕΚ (ΕΕ L 176 της 15.7.2003, σ. 57) εξετάστηκε στην υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*, όπου το Δικαστήριο εφάρμοσε και τις δύο πράξεις με συμπληρωματικό τρόπο.

⁽⁹⁰⁾ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενόχες (Ρώμη Ι) (ΕΕ L 177 της 4.7.2008, σ. 6).

⁽⁹¹⁾ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ L 351 της 20.12.2012, σ. 1).

⁽⁹²⁾ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 861/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2007, για τη θέσπιση ευρωπαϊκής διαδικασίας μικροδιαφορών (ΕΕ L 199 της 31.7.2007, σ. 1).

⁽⁹³⁾ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1896/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, για τη θέσπιση διαδικασίας ευρωπαϊκής διαταγής πληρωμής (ΕΕ L 399 της 30.12.2006, σ. 1). Το ζήτημα της σχέσης μεταξύ του εν λόγω κανονισμού και της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες τέθηκε στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-453/18 και C-494/18, *Bondora* (οι οποίες εκκρεμούσαν στις 31 Μαΐου 2019).

Ορισμένες ειδικές τομεακές πράξεις διευκρινίζουν ρητά ότι δεν θίγουν την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες. Παραδείγματα αποτελούν η οδηγία 2009/72/ΕΚ ⁽⁹⁴⁾, η οδηγία 2009/73/ΕΚ ⁽⁹⁵⁾, η οδηγία 2014/17/ΕΕ ⁽⁹⁶⁾ και η οδηγία (ΕΕ) 2018/1972 ⁽⁹⁷⁾.

Λόγω του άρθρου 1 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, το οποίο εξετάζεται στο τμήμα 1.2.3, εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας οι συμβατικές ρήτρες που απηχούν διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που προβλέπονται σε τομεακή νομοθεσία, ή διατάξεις διεθνών συμβάσεων.

Σε διαφορετική περίπτωση, εφόσον η τομεακή νομοθεσία θεσπίστηκε μετά την έκδοση της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι η εν λόγω νομοθεσία μπορεί να αποκλείσει την εφαρμογή της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες μόνο εάν το προβλέπει ρητά ⁽⁹⁸⁾. Κάτι τέτοιο συνήθως δεν συμβαίνει ⁽⁹⁹⁾, επομένως η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες θα εφαρμόζεται εν γένει επιπλέον των τομεακών κανόνων.

Όταν εφαρμόζονται άλλες ενωσιακές διατάξεις επιπλέον της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, προτιμάται εν γένει μια ερμηνεία η οποία διαφυλάσσει όσο το δυνατόν περισσότερο το *effet utile* της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και των δυνητικά αντίθετων διατάξεων. Για παράδειγμα, οι δικονομικοί κανόνες δεν θα πρέπει να θέτουν σε κίνδυνο την αποτελεσματικότητα της προστασίας από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

Ενδέχεται να πρέπει να ληφθούν υπόψη άλλες ενωσιακές διατάξεις κατά την αξιολόγηση της διαφάνειας και του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Για παράδειγμα, το γεγονός ότι ένας επαγγελματίας κατέφυγε σε αθέμιτες εμπορικές πρακτικές κατά την έννοια της οδηγίας 2005/29/ΕΚ ⁽¹⁰⁰⁾ μπορεί να συνιστά στοιχείο για την εκτίμηση του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα επιμέρους συμβατικών ρητρών ⁽¹⁰¹⁾. Παράλληλα, η διαπίστωση αυτή δεν έχει άμεσες συνέπειες για την εκτίμηση, από την άποψη του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, του κύρους της σύμβασης ⁽¹⁰²⁾.

Η σχέση μεταξύ των τομεακών κανόνων και της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, ιδίως όσον αφορά τις απαιτήσεις διαφάνειας/ενημέρωσης πριν από τη σύναψη της σύμβασης ⁽¹⁰³⁾ ή του υποχρεωτικού περιεχομένου των συμβάσεων ⁽¹⁰⁴⁾, εξετάζεται κατωτέρω στο τμήμα 3.3.2.

⁽⁹⁴⁾ Το εισαγωγικό μέρος του σημείου 1 του παραρτήματος της οδηγίας 2009/72/ΕΚ (ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 55) έχει ως εξής: «Με την επιφύλαξη των κοινοτικών κανόνων σχετικά με την προστασία των καταναλωτών, ιδίως [...] και της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, τα μέτρα που αναφέρονται στο άρθρο 3 έχουν ως στόχο να εξασφαλίζουν ότι οι πελάτες [...]».

⁽⁹⁵⁾ Το εισαγωγικό μέρος του σημείου 1 του παραρτήματος της οδηγίας 2009/73/ΕΚ (ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 94) έχει ως εξής: «Με την επιφύλαξη των κοινοτικών κανόνων σχετικά με την προστασία των καταναλωτών, ιδίως [...] και της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, τα μέτρα που αναφέρονται στο άρθρο 3 έχουν ως στόχο να εξασφαλίζουν ότι οι πελάτες: [...]».

⁽⁹⁶⁾ Η αιτιολογική σκέψη 50 της οδηγίας 2014/17/ΕΕ (ΕΕ L 60 της 28.2.2014, σ. 34) περιλαμβάνει το ακόλουθο κείμενο: «[...] Οι διατάξεις της παρούσας οδηγίας που αφορούν συμπληρωματικά προϊόντα και υπηρεσίες (για παράδειγμα όσον αφορά τα έξοδα ανοίγματος και τήρησης τραπεζικού λογαριασμού) δεν θα πρέπει να θίγουν την οδηγία 2005/29/ΕΚ και την οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές [...]».

⁽⁹⁷⁾ Η αιτιολογική σκέψη 258 της οδηγίας (ΕΕ) 2018/1972 (ΕΕ L 321 της 17.12.2018, σ. 36) περιλαμβάνει το ακόλουθο κείμενο: «Επιπλέον της παρούσας οδηγίας, οι απαιτήσεις του ισχύοντος δικαίου της Ένωσης για την προστασία του καταναλωτή που αφορούν τις συμβάσεις, ιδίως η οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου [...] εφαρμόζονται στις συναλλαγές με καταναλωτές στον τομέα των δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών». Ανάλογη διατύπωση χρησιμοποιείται στην αιτιολογική σκέψη 30 της οδηγίας 2002/22/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, για την καθολική υπηρεσία και τα δικαιώματα των χρηστών όσον αφορά δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία καθολικής υπηρεσίας) (ΕΕ L 108 της 24.4.2002, σ. 51).

⁽⁹⁸⁾ Υπόθεση C-290/16, *Air Berlin*, σκέψεις 45 και 46.

⁽⁹⁹⁾ Στην υπόθεση C-290/16, *Air Berlin*, σημείο 2 του διατακτικού και σκέψεις 45-52, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι κανόνες για την ελευθερία τιμολόγησης που προβλέπονται στο άρθρο 22 παράγραφος 1 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1008/2008 σχετικά με τις αεροπορικές γραμμές (ΕΕ L 293 της 31.10.2008, σ. 3) δεν αποκλείουν την εφαρμογή της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες όσον αφορά τις συμβατικές ρήτρες σχετικά με την τιμολόγηση.

⁽¹⁰⁰⁾ ΕΕ L 149 της 11.6.2005, σ. 22.

⁽¹⁰¹⁾ Υπόθεση C-453/10, *Pereničová και Perenič*, σημείο 2 του διατακτικού, προτελευταία περίοδος: «Η διαπίστωση ότι η εμπορική αυτή πρακτική είναι αθέμιτη αποτελεί απλώς ένα από τα στοιχεία στα οποία το αρμόδιο δικαστήριο μπορεί να βασιστεί, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, για να εκτιμήσει αν είναι καταχρηστικές οι ρήτρες της σύμβασης που αφορούν το κόστος της πίστωσης προς τον καταναλωτή».

⁽¹⁰²⁾ Υπόθεση C-453/10, *Pereničová και Perenič*, τελευταία περίοδος του σημείου 2 του διατακτικού.

⁽¹⁰³⁾ Για παράδειγμα, τα άρθρα 5 και 6 της οδηγίας 2008/48/ΕΚ για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης (ΕΕ L 133 της 22.5.2008, σ. 66) ή το άρθρο 5 της οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς (ΕΕ L 326 της 11.12.2015, σ. 1).

⁽¹⁰⁴⁾ Βλέπε, για παράδειγμα, το άρθρο 10 της οδηγίας 2008/48/ΕΚ για την καταναλωτική πίστη (ΕΕ L 133 της 22.5.2008, σ. 66) –προσθήκη διατάξεων– και το άρθρο 7 της οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς (ΕΕ L 326 της 11.12.2015, σ. 1).

1.2.5. Εφαρμογή της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες σε εμπόρους που είναι εγκατεστημένοι σε τρίτες χώρες

Το κατά πόσον η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες εφαρμόζεται σε σύμβαση που συνάπτεται μεταξύ ενός καταναλωτή που διαμένει σε κράτος μέλος της ΕΕ και ενός εμπόρου ή επαγγελματία τρίτης χώρας και χώρας εκτός του ΕΟΧ ⁽¹⁰⁵⁾ καθορίζεται καταρχήν από τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 593/2008 ⁽¹⁰⁶⁾ (Ρώμη Ι).

Το άρθρο 6 παράγραφοι 1 και 2, του κανονισμού Ρώμη Ι ορίζει ότι:

1. Με την επιφύλαξη των άρθρων 5 και 7, η σύμβαση που συνάπτει φυσικό πρόσωπο για σκοπό που μπορεί να θεωρηθεί ξένος προς την επαγγελματική του δραστηριότητα («ο καταναλωτής») με άλλο πρόσωπο που ενεργεί στο πλαίσιο της άσκησης της επαγγελματικής του δραστηριότητας («ο επαγγελματίας»), διέπεται από το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του, εφόσον ο επαγγελματίας:

- α) ασκεί τις εμπορικές ή επαγγελματικές του δραστηριότητες στη χώρα όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του· ή
- β) με οιοδήποτε μέσο κατευθύνει αυτές τις δραστηριότητές του σε αυτή τη χώρα ή σε διάφορες χώρες μεταξύ των οποίων και η συγκεκριμένη χώρα,

και η σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο των εν λόγω δραστηριοτήτων.

2. Παρά την παράγραφο 1, τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να επιλέξουν το εφαρμοστέο δίκαιο σε μια σύμβαση, που πληροί τις απαιτήσεις της παραγράφου 1, σύμφωνα με το άρθρο 3. Η επιλογή αυτή δεν μπορεί, ωστόσο, να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον καταναλωτή από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι διατάξεις από τις οποίες δεν μπορεί να γίνει παρέκκλιση με συμφωνία, σύμφωνα με το δίκαιο που θα ήταν εφαρμοστέο βάσει της παραγράφου 1 ελλείψει επιλογής.

Συνεπώς, κάθε φορά που ένας επαγγελματίας (δηλαδή έμπορος ή «επαγγελματίας») από τρίτη χώρα ασκεί δραστηριότητα σε ένα κράτος μέλος ή κατευθύνει τις δραστηριότητές του σε καταναλωτές που έχουν τη συνήθη διαμονή τους σε ένα κράτος μέλος, οι εν λόγω καταναλωτές θα επωφελούνται από την προστασία βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και των κανόνων για την προστασία των καταναλωτών του κράτους μέλους τους. Αυτό ισχύει ακόμα και όταν τα συμβαλλόμενα μέρη επιλέγουν ως εφαρμοστέο δίκαιο το δίκαιο της τρίτης χώρας. Ωστόσο, το άρθρο 5 του κανονισμού Ρώμη Ι περιλαμβάνει ειδικούς κανόνες για τις συμβάσεις μεταφοράς.

Επιπλέον, το άρθρο 6 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες προβλέπει ότι:

Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να μην αίρεται η προστασία που παρέχει στον καταναλωτή η παρούσα οδηγία, λόγω του ότι επιλέγεται, ως δίκαιο που διέπει τη σύμβαση, δίκαιο τρίτης χώρας, εάν η σύμβαση έχει στενή σχέση με την επικράτεια των κρατών μελών.

Η εν λόγω διάταξη μπορεί να παράσχει επιπλέον προστασία στον καταναλωτή, αφού εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση που επιλέγεται το δίκαιο μιας τρίτης χώρας αλλά υπάρχει στενή σχέση με κάποιο κράτος μέλος. Συνεπώς, οι προϋποθέσεις της εφαρμογής της είναι ευρύτερες από εκείνες του άρθρου 6 του κανονισμού Ρώμη Ι.

Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει κρίνει ⁽¹⁰⁷⁾ ότι, σύμφωνα με το άρθρο 3 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, μια συμβατική ρήτρα μέσω της οποίας μια σύμβαση που συνήφθη με καταναλωτή διέπεται από το δίκαιο του κράτους μέλους στο οποίο είναι εγκατεστημένος ο επαγγελματίας είναι καταχρηστική εάν δεν ορίζει με σαφήνεια ότι οι καταναλωτές μπορούν να συνεχίσουν να βασίζονται στους κανόνες αναγκαστικού δικαίου για την προστασία των καταναλωτών οι οποίοι ισχύουν στη χώρα της συνήθους διαμονής τους, σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 2 του κανονισμού Ρώμη Ι. Χωρίς τη διευκρίνιση αυτή, ο καταναλωτής μπορεί να παραπλανηθεί και να σχηματίσει την εσφαλμένη εντύπωση ότι μόνο το δίκαιο που επελέγη εφαρμόζεται στη σύμβαση. Η ίδια λογική πρέπει να εφαρμόζεται όταν το δίκαιο τρίτης χώρας επιλέγεται μέσω συμβατικής ρήτρας κατά την έννοια του άρθρου 3 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹⁰⁸⁾.

2. ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ, ΣΥΜΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΑΧΙΣΤΗΣ ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΗΣ

Άρθρο 8 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες

Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σύμφωνες προς τη συνθήκη, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή.

⁽¹⁰⁵⁾ Ο όρος «έμπορος» χρησιμοποιείται σε πολλές οδηγίες της Ένωσης για την προστασία του καταναλωτή («επαγγελματίας» στο πλαίσιο της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες), ενώ στον κανονισμό Ρώμη Ι χρησιμοποιείται ο όρος «επαγγελματίας».

⁽¹⁰⁶⁾ ΕΕ L 177 της 4.7.2008, σ. 6.

⁽¹⁰⁷⁾ Υπόθεση C-191/15, Verein für Konsumenteninformation κατά Amazon, ιδίως σημείο 2 του διατακτικού.

⁽¹⁰⁸⁾ Βλέπε κοινή θέση των εθνικών αρχών στο πλαίσιο του δικτύου συνεργασίας για την προστασία των καταναλωτών (ΣΠΚ) σχετικά με την προστασία των καταναλωτών στα κοινωνικά δίκτυα (Νοέμβριος 2016) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-631_el.htm.

Άρθρο 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹⁰⁹⁾

1. Εάν κράτος μέλος εγκρίνει διατάξεις δυνάμει του άρθρου 8, ενημερώνει σχετικώς την Επιτροπή, καθώς και για κάθε μεταγενέστερη μεταβολή, ειδικότερα εφόσον οι εν λόγω διατάξεις:

- επεκτείνουν το τεστ αθέμιτων πρακτικών σε ατομικά συμφωνούμενους συμβατικούς όρους ή στην επάρκεια της τιμής ή της αμοιβής· ή
- περιέχουν καταλόγους συμβατικών όρων που πρέπει να θεωρούνται ως αθέμιτοι.

2. Η Επιτροπή διασφαλίζει ότι καθίσταται εύκολη η πρόσβαση των καταναλωτών και των εμπόρων στα κατά την παράγραφο 1 στοιχεία, μεταξύ άλλων και από αποκλειστική ιστοσελίδα.

3. Η Επιτροπή προωθεί τα κατά την παράγραφο 1 στοιχεία στα άλλα κράτη μέλη και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Η Επιτροπή ζητά τη γνώμη των ενδιαφερομένων για τα εν λόγω στοιχεία.

Δέκατη έβδομη αιτιολογική σκέψη

Εκτιμώντας ότι, για τις ανάγκες της παρούσας οδηγίας, ο κατάλογος των ρητρών που περιέχεται στο παράρτημα είναι, κατ' ανάγκην, ενδεικτικός και επομένως δεκτικός προσθηκών, ή αυστηρότερης διατύπωσης ιδίως όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής αυτών των ρητρών, από τα κράτη μέλη στα πλαίσια της νομοθεσίας τους·

Η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες και το εθνικό δίκαιο αλληλεπιδρούν με διάφορους τρόπους. Υπάρχουν

- διατάξεις για τη μεταφορά της εν λόγω οδηγίας στο εθνικό δίκαιο, συμπεριλαμβανομένων διατάξεων που διευρύνουν το πεδίο εφαρμογής ή θεσπίζουν αυστηρότερες απαιτήσεις, και
- διατάξεις εθνικού δικαίου, ουσιαστικού ή δικονομικού χαρακτήρα, οι οποίες καλύπτουν πρόσθετες πτυχές, αλλά οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όταν τα δικαστήρια εκδίδουν αποφάσεις σε υποθέσεις που αφορούν καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες.

2.1. **Ελάχιστη εναρμόνιση και διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής (άρθρα 8 και 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες), συμπεριλαμβανομένου του ρόλου των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων**

Σύμφωνα με το άρθρο 8, τα κράτη μέλη μπορούν να διασφαλίσουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας των καταναλωτών σε σύγκριση με αυτό που προβλέπει η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹¹⁰⁾. Το άρθρο 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹¹¹⁾ υποχρεώνει τα κράτη μέλη να κοινοποιούν τους εθνικούς κανόνες που περιέχουν αυστηρότερα πρότυπα ή διευρύνουν το πεδίο εφαρμογής των εθνικών κανόνων για τη μεταφορά της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹¹²⁾.

Για παράδειγμα, τα κράτη μέλη μπορούν να εφαρμόζουν τους εθνικούς κανόνες για τη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και σε συμβατικές ρήτρες που αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης ⁽¹¹³⁾ ή σε σχέσεις μεταξύ επιχειρήσεων ή σε συναλλαγές μεταξύ καταναλωτών ⁽¹¹⁴⁾.

Μπορούν επίσης να τους καταστήσουν αυστηρότερους, ιδίως εφαρμόζοντας λιγότερο απαιτητικό όριο για τον χαρακτηρισμό μιας συμβατικής ρήτρας ως καταχρηστικής. Μπορούν, για παράδειγμα, να εκδώσουν «μαύρο κατάλογο» με συμβατικές ρήτρες που θεωρούνται πάντοτε καταχρηστικές χωρίς να απαιτείται κατά περίπτωση αξιολόγηση, σύμφωνα με το γενικό τεστ αθέμιτων πρακτικών του άρθρου 3 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹¹⁵⁾, και/ή διαφορετικά είδη γκριζών καταλόγων. Περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με το παράρτημα της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες παρέχονται στο τμήμα 3.4.7.

⁽¹⁰⁹⁾ Το άρθρο 8α προστέθηκε μέσω του άρθρου 32 της οδηγίας 2011/83/ΕΕ σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών (ΕΕ L 304 της 22.11.2011, σ. 64).

⁽¹¹⁰⁾ Αυτό επιβεβαιώνεται, για παράδειγμα, στη σκέψη 55 της υπόθεσης C-191/15, *Verein für Konsumenteninformation κατά Amazon*: «[...] Παρατηρείται, συναφώς, ότι το επίπεδο προστασίας των καταναλωτών εξακολουθεί να διαφέρει από ένα κράτος μέλος σε άλλο, σύμφωνα με το άρθρο 8 της οδηγίας 93/13, με αποτέλεσμα, ακόμη και αν όλες οι λοιπές συνθήκες είναι ίδιες, η αξιολόγηση της ρήτρας να είναι ενδεχομένως διαφορετική, λόγω του εφαρμοστέου δικαίου.» Το γεγονός αυτό επιβεβαιώθηκε επίσης από το Δικαστήριο στην υπόθεση C-453/10, *Pereničová και Perenič*.

⁽¹¹¹⁾ Προστέθηκε μέσω του άρθρου 32 της οδηγίας 2011/83/ΕΕ σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών (ΕΕ L 304 της 22.11.2011, σ. 64).

⁽¹¹²⁾ Οι εθνικοί κανόνες που έχουν κοινοποιηθεί παρατίθενται στο παράρτημα II και στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://ec.europa.eu/info/notifications-under-article-8a-directive-93-13-ec-el>

⁽¹¹³⁾ Γίνεται ρητή αναφορά στο άρθρο 8α παράγραφος 1 πρώτη περίπτωση.

⁽¹¹⁴⁾ Οι δύο τελευταίες περιπτώσεις δεν αναφέρονται ρητά στο άρθρο 8α.

⁽¹¹⁵⁾ Στη σκέψη 61 της υπόθεσης C-143/13, *Matei και Matei*, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι ένας «κατάλογος απαγορευμένων ρητρών» οι οποίες πρέπει να θεωρούνται καταχρηστικές εμπίπτει στην κατηγορία των αυστηρότερων διατάξεων τις οποίες τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα, τηρουμένου του δικαίου της Ένωσης, να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ στον τομέα που διέπει η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες προκειμένου να διασφαλίσουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας του καταναλωτή.

Το εθνικό δίκαιο μπορεί, για παράδειγμα, να προβλέπει επίσης ότι η έλλειψη διαφάνειας μπορεί να οδηγήσει άμεσα στην ακύρωση συμβατικών ρητρών, χωρίς να είναι αναγκαία η εφαρμογή του τεστ αθέμιτων πρακτικών του άρθρου 3 παράγραφος 1 ⁽¹¹⁶⁾.

Το Δικαστήριο ⁽¹¹⁷⁾ έχει επίσης διευκρινίσει ότι, λόγω του άρθρου 8, τα κράτη μέλη δεν υποχρεούνται να ορίσουν, σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφος 2 ⁽¹¹⁸⁾, ότι ο καθορισμός του κύριου αντικείμενου της σύμβασης ή το ανάλογο της τιμής ή της αμοιβής μπορούν να αξιολογούνται μόνο εάν οι συναφείς ρήτρες δεν είναι διατυπωμένες με τρόπο σαφή και κατανοητό.

Το Δικαστήριο ⁽¹¹⁹⁾ έχει επιβεβαιώσει ότι η νομολογία των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων δεν εμπίπτει στις αυστηρότερες εθνικές διατάξεις κατά την έννοια του άρθρου 8. Παρ' όλα αυτά, η δυνατότητα των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων να διαπλάθουν ορισμένα κριτήρια για την εκτίμηση του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών, τα οποία τα κατώτερα δικαστήρια οφείλουν *de facto* να τηρούν εάν δεν θέλουν να ανατραπούν οι αποφάσεις τους ή και τα οποία δεσμεύουν επίσημα τα κατώτερα δικαστήρια, είναι καταρχήν συμβατή με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες. Ωστόσο, τα κριτήρια που χρησιμοποιούν τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια πρέπει να συμμορφώνονται με τη νομολογία του Δικαστηρίου και δεν πρέπει να εμποδίζουν το αρμόδιο δικαστήριο να παρέχει στους καταναλωτές δυνατότητα άσκησης αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος για την προστασία των δικαιωμάτων τους ή να υποβάλλει στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα ⁽¹²⁰⁾.

2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου

Άλλοι εθνικοί κανόνες που μπορεί να εφαρμόζονται σε υποθέσεις που αφορούν καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες είναι οι γενικές διατάξεις του δικαίου των συμβάσεων, ιδίως αυτές που αφορούν τη σύναψη και την εγκυρότητα των συμβάσεων, καθώς και οι δικονομικοί κανόνες που διέπουν τις διαδικασίες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Τα εν λόγω ζητήματα δεν ρυθμίζονται ειδικά στην οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, ωστόσο μπορεί να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην εφαρμογή της.

Για παράδειγμα, ενώ η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες εφαρμόζεται για την εκτίμηση επιμέρους συμβατικών ρητρών σύμβασης μεταξύ επιχείρησης και καταναλωτή, η εν λόγω οδηγία δεν ρυθμίζει το ζήτημα της εγκυρότητας των συμβάσεων στο σύνολό τους. Ωστόσο, είναι πιθανόν, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο των συμβάσεων, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας ή περισσότερων συμβατικών ρητρών να οδηγεί στην ακυρότητα της σύμβασης συνολικά, για παράδειγμα όταν η σύμβαση δεν μπορεί να εκτελεστεί χωρίς να ρυθμίζονται οι βασικές υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών. Η πιθανότητα αυτή εξετάζεται στο άρθρο 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και αναλύεται περαιτέρω στο τμήμα 4.

Επιπλέον, υπάρχουν κανόνες στο εθνικό δίκαιο οι οποίοι μπορεί να προβλέπουν την ακυρότητα της σύμβασης στο σύνολό της, για παράδειγμα, όταν παραβιάζει νόμιμη απαγόρευση, είναι ληστρική ή με άλλον τρόπο αντιβαίνει στα χρηστά ήθη. Περαιτέρω, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, οι καταναλωτές ενδέχεται να μπορούν να απεμπλακούν από συμβάσεις επειδή η σύναψή τους βασίστηκε σε δόλια ή επιθετική συμπεριφορά εκ μέρους του επαγγελματία, η οποία μπορεί να αντιστοιχεί σε παραπλανητικές, επιθετικές ή για άλλον λόγο αθέμιτες εμπορικές πρακτικές κατά την έννοια της οδηγίας 2005/29/EK ⁽¹²¹⁾.

Όταν οι περιστάσεις αυτές συμπίπτουν με την παρουσία καταχρηστικών συμβατικών ρητρών, η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες δεν θίγει, κατά κανόνα, τους εν λόγω εθνικούς κανόνες, εφόσον οι κανόνες αυτοί δεν θέτουν υπό αμφισβήτηση την αποτελεσματικότητα της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, ιδίως του άρθρου 6 παράγραφος 1 ⁽¹²²⁾. Το Δικαστήριο ⁽¹²³⁾ έχει επισημάνει ότι, καταρχήν, οι κανόνες που διέπουν την ακυρότητα των συμβάσεων πρέπει να εξετάζονται στο πλαίσιο της δικής τους τελεολογίας ⁽¹²⁴⁾ και ότι, όταν συντρέχουν με καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες, είναι αποδεκτοί σύμφωνα με το άρθρο 8 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στον βαθμό που οδηγούν σε ευνοϊκότερα αποτελέσματα για τους καταναλωτές σε σύγκριση με την ελάχιστη προστασία που απαιτείται από την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹²⁵⁾.

⁽¹¹⁶⁾ Βλέπε επίσης το τμήμα 4, όπου περιγράφεται η σχέση μεταξύ της διαφάνειας και του καταχρηστικού χαρακτήρα.

⁽¹¹⁷⁾ Υπόθεση C-484/08, *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid*, σκέψεις 41–44.

⁽¹¹⁸⁾ Η λειτουργία του άρθρου 4 παράγραφος 2 επεξηγείται περαιτέρω στο τμήμα 3.1.

⁽¹¹⁹⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, *Banco Santander Escobedo Cortés*, σκέψη 69.

⁽¹²⁰⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, *Banco Santander Escobedo Cortés*, σκέψεις 62–71· υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψεις 60–64.

⁽¹²¹⁾ ΕΕ L 149 της 11.6.2005, σ. 22.

⁽¹²²⁾ Το άρθρο 6 παράγραφος 1 εξετάζεται λεπτομερώς στο τμήμα 4 και, όσον αφορά τον δικονομικό αντίκτυπό του, στο τμήμα 5.

⁽¹²³⁾ Π.χ. στην υπόθεση C-453/10, *Pereničová και Perenič*.

⁽¹²⁴⁾ Βλέπε υπόθεση C-453/10, *Pereničová και Perenič*, σκέψεις 46 και 47 στο τέλος:

«46 Κατά συνέπεια, η διαπίστωση ότι μια εμπορική πρακτική είναι αθέμιτη δεν έχει άμεσες συνέπειες επί του ζητήματος αν η σύμβαση είναι έγκυρη από την άποψη του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13.

47 [...] Η διαπίστωση ότι η εμπορική αυτή πρακτική είναι αθέμιτη αποτελεί απλώς ένα από τα στοιχεία στα οποία το αρμόδιο δικαστήριο μπορεί να βασιστεί, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, για να εκτιμήσει αν είναι καταχρηστικές οι ρήτρες της σύμβασης που αφορούν το κόστος της πίστωσης προς τον καταναλωτή. Η διαπίστωση αυτή δεν έχει πάντως άμεσες συνέπειες για την εκτίμηση, από την άποψη του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, του κύρους της σύμβασης χορήγησης πίστωσης.»

⁽¹²⁵⁾ Υπόθεση C-453/10, *Pereničová και Perenič*, σκέψη 35: «Κατά συνέπεια, η οδηγία 93/13 δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να προβλέπουν με τη νομοθεσία τους, τηρώντας το δίκαιο της Ένωσης, ότι επιτρέπεται η ακύρωση ολόκληρης της σύμβασης που έχει συναφθεί μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή και περιέχει μία ή περισσότερες καταχρηστικές ρήτρες, αν η ακύρωση αυτή παρέχει τελικά καλύτερη προστασία στον καταναλωτή.»

Θα πρέπει να τονιστεί ότι, το ενωσιακό δίκαιο, εντός του πεδίου εφαρμογής του, υπερισχύει του εθνικού δικαίου και ότι οι εθνικές αρχές, συμπεριλαμβανομένων των δικαστηρίων, υποχρεούνται να ερμηνεύουν το εθνικό δίκαιο όσο το δυνατόν σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο προκειμένου να διασφαλίσουν την αποτελεσματικότητά του. Σύμφωνα με τη διατύπωση του Δικαστηρίου ⁽¹²⁶⁾,

«[...] πρέπει [...] να υπομνησθεί ότι εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται διαφοράς μεταξύ αποκλειστικώς ιδιωτών υποχρεούται, κατά την εφαρμογή των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου, να λαμβάνει υπόψη το σύνολο των κανόνων του εθνικού δικαίου και να τους ερμηνεύει, κατά το μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του γράμματος καθώς και του σκοπού της οδηγίας που έχει εφαρμογή στη συγκεκριμένη περίπτωση, προκειμένου να καταλήξει σε λύση σύμφωνη προς τον σκοπό που η οδηγία αυτή επιδιώκει [...]» ⁽¹²⁷⁾»

Όταν δεν είναι δυνατή η ερμηνεία της εθνικής νομοθεσίας, συμπεριλαμβανομένων των δικονομικών κανόνων, σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να μην την εφαρμόζουν και να βασίζονται απευθείας στο ενωσιακό δίκαιο ⁽¹²⁸⁾. Το Δικαστήριο ⁽¹²⁹⁾ έχει επιβεβαιώσει ότι τα εθνικά δικαστήρια έχουν καθήκον να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, μη εφαρμόζοντας, εν ανάγκη αυτεπαγγέλτως, κάθε αντίθετη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας, έστω και μεταγενέστερη. Συνεπώς, τα δικαστήρια δεν χρειάζεται να ζητήσουν ή να αναμείνουν την προηγούμενη εξαφάνισή της διά της νομοθετικής ή άλλης συνταγματικής οδού. Εν προκειμένω συμπεριλαμβάνονται οι υποθέσεις στις οποίες η εθνική νομοθεσία δεν προβλέπει, ή ακόμα και παρακωλύει, την αυτεπάγγελτη εκτίμηση καταχρηστικών συμβατικών ρητρών ενώ ο εν λόγω έλεγχος είναι αναγκαίος σύμφωνα με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹³⁰⁾ και οι υποθέσεις στις οποίες η εθνική νομοθεσία παραβιάζει την εν λόγω οδηγία ή τις αρχές της ισοδυναμίας ή της αποτελεσματικότητας ⁽¹³¹⁾.

Παράλληλα, τα κράτη μέλη οφείλουν να τροποποιούν τους κανόνες που δεν συνάδουν προς την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, συμπεριλαμβανομένων των περιπτώσεων στις οποίες υπάρχει αβεβαιότητα ως προς την ερμηνεία τους ⁽¹³²⁾.

3. ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΤΕΣΤ ΑΘΕΜΙΤΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ

3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει

Άρθρο 3 παράγραφοι 1 και 3

1. Ρήτρα σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση. [...]

3. Το παράρτημα περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές.

⁽¹²⁶⁾ Π.χ. συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-482/13, C-484/13, C-485/13 και C-487/13, *Unicaja Banco*, σκέψη 38.

⁽¹²⁷⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψη 64.

⁽¹²⁸⁾ Υπόθεση C-106/77, *Simmenthal*, σκέψεις 21-26. Οι αρχές που ορίζονται στην υπόθεση *Simmenthal* έχουν επιβεβαιωθεί, για παράδειγμα, στην υπόθεση C-689/13, *PFE*, σκέψεις 40 και 41:

«40 Το εθνικό δικαστήριο στο οποίο έχει ανατεθεί, στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς του, η εφαρμογή των κανόνων του δικαίου της Ένωσης έχει την υποχρέωση να διασφαλίζει την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων αυτών δικαίου, μην εφαρμόζοντας αυτεπαγγέλτως, εφόσον παρίσταται ανάγκη, κάθε αντίθετη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας, έστω και μεταγενέστερη, χωρίς να υποχρεούται να ζητήσει ή να αναμείνει την προηγούμενη εξαφάνισή της είτε διά της νομοθετικής οδού είτε μέσω οποιασδήποτε άλλης συνταγματικής διαδικασίας [...]» (παραπομπή στην υπόθεση υπόθεση C-106/77 *Simmenthal*, σκέψεις 21 και 24, και στην υπόθεση C-112/13, *A*, σκέψη 36).

«41 Συγκεκριμένα, δεν είναι συμβατή με τις επιταγές που είναι συμφυείς με την ίδια τη φύση του δικαίου της Ένωσης οποιαδήποτε διάταξη εθνικού δικαίου και οποιαδήποτε νομοθετική, διοικητική ή δικαστική πρακτική που έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της πρακτικής αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης λόγω της μη αναγνώρισής στο αρμόδιο για την εφαρμογή του δικαίου αυτού δικαστήριο της εξουσίας να πράττει, ακριβώς κατά τον χρόνο της εφαρμογής αυτής, οτιδήποτε είναι αναγκαίο ώστε να αποκλείεται η εφαρμογή των εθνικών νομοθετικών διατάξεων που παρακωλύουν ενδεχομένως την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων δικαίου της Ένωσης [...]» (παραπομπή στην υπόθεση C-106/77 *Simmenthal*, σκέψη 22, και στην υπόθεση C-112/13, *A*, σκέψη 37).

⁽¹²⁹⁾ Υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψη 61.

⁽¹³⁰⁾ Κάτι τέτοιο υπονοείται στην υπόθεση C-168/15, *Milena Tomášová*, όπου το Δικαστήριο απεφάνθη ότι, υπό ορισμένες συνθήκες, τα κράτη μέλη φέρουν ευθύνη για ζημιές που υπέστησαν καταναλωτές λόγω του ότι δικαστήριο αποφαινόμενο σε τελευταίο βαθμό δεν προέβη αυτεπαγγέλτως σε έλεγχο των συναφών συμβατικών ρητρών, μολοντί υποχρεούνταν να το κάνει βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, έστω κι αν δεν υπήρχε σχετικός ρητός κανόνας στην εθνική νομοθεσία. Οι υποθέσεις C-618/10, *Banco Español de Crédito*, C-49/14, *Finanmadrid*, C-176/17, *Profi Credit Polska*, και C-632/17, *PKO*, αποτελούν παραδείγματα περιπτώσεων στις οποίες το Δικαστήριο απεφάνθη ότι τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνταν να προβούν αυτεπαγγέλτως σε έλεγχο του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών μολοντί ο εν λόγω έλεγχος δεν προβλεπόταν από την εθνική νομοθεσία. Το ζήτημα του αυτεπάγγελτου ελέγχου του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών εξετάζεται λεπτομερώς στο τμήμα 5.

⁽¹³¹⁾ Η σχέση μεταξύ της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και των εθνικών δικονομικών κανόνων εξετάζεται ειδικά στο τμήμα 5 κατωτέρω.

⁽¹³²⁾ Στην υπόθεση C-144/99, *Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών*, σκέψη 21, το Δικαστήριο υπογράμμισε την απαίτηση για ασφάλεια δικαίου σε σχέση με τη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

Άρθρο 4

1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται.

2. Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.

Άρθρο 5

Στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο. Σε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια μιας ρήτρας, επικρατεί η ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή ερμηνεία. Αυτός ο ερμηνευτικός κανόνας δεν εφαρμόζεται στα πλαίσια των διαδικασιών που προβλέπονται στο άρθρο 7 παράγραφος 2.

Δέκατη έκτη αιτιολογική σκέψη

[...] ότι, κατά την εκτίμηση της καλής πίστης, πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη διαπραγματευτική δύναμη εκάτερου των συμβαλλομένων, στο αν ο καταναλωτής παρακινήθηκε κατά οποιοδήποτε τρόπο να αποδεχθεί τη ρήτρα και αν η παροχή των αγαθών ή των υπηρεσιών έγινε κατόπιν ειδικής παραγγελίας του καταναλωτή· ότι αυτή η απαίτηση μπορεί να ικανοποιηθεί από τον επαγγελματία όταν συναλλάσσεται με έντιμο και δίκαιο τρόπο με τον αντισυμβαλλόμενο του οποίου οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα νόμιμα συμφέροντα·

Εικοστή αιτιολογική σκέψη

Εκτιμώντας ότι οι συμβάσεις πρέπει να συντάσσονται με σαφή και κατανοητό τρόπο· ότι ο καταναλωτής πρέπει να έχει πράγματι την ευκαιρία να λάβει γνώση όλων των ρητρών και ότι σε περίπτωση αμφιβολίας πρέπει να υπερισχύσει η πιο ευνοϊκή ερμηνεία για τον καταναλωτή·

Σημείο 1 στοιχείο θ) του παραρτήματος της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, που αναφέρεται στο άρθρο 3 παράγραφος 3

1. Ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα:

[...]

θ) να συνάγουν αμετάκλητα την εκ μέρους του καταναλωτή αποδοχή ρητρών τις οποίες δεν είχε καμία πραγματική δυνατότητα να γνωρίζει πριν συνάψει τη σύμβαση·

ι) να επιτρέπουν στον επαγγελματία να τροποποιεί μονομερώς τους όρους της σύμβασης χωρίς σοβαρό λόγο ο οποίος να προβλέπεται στη σύμβαση·

Το άρθρο 3 παράγραφος 1 περιλαμβάνει το **γενικό τεστ** με το οποίο πρέπει να ελέγχεται ο τυχόν καταχρηστικός χαρακτήρας των συμβατικών ρητρών που χρησιμοποιούν οι επαγγελματίες. Το τεστ αυτό πρέπει να αντικατοπτρίζεται στους κανόνες των κρατών μελών και πρέπει να εφαρμόζεται από τις αρχές τους κατά περίπτωση όταν αξιολογούν μεμονωμένες ρήτρες.

Εκτός από το γενικό τεστ του άρθρου 3 παράγραφος 1, το άρθρο 3 παράγραφος 3 παραπέμπει σε παράρτημα το οποίο περιλαμβάνει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο συμβατικών ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές ⁽¹³³⁾.

Επιπλέον, η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες περιλαμβάνει **απαιτήσεις διαφάνειας** για τους επαγγελματίες που χρησιμοποιούν συμβατικές ρήτρες οι οποίες δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης. Οι απαιτήσεις αυτές εκφράζονται στους κανόνες που ορίζουν ότι οι συμβατικές ρήτρες πρέπει να συντάσσονται με σαφή και κατανοητό τρόπο (άρθρο 4 παράγραφος 2 και άρθρο 5 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες) καθώς και στην απαίτηση ότι πρέπει να δίνεται στους καταναλωτές πραγματική δυνατότητα να λάβουν γνώση των συμβατικών ρητρών πριν συνάψουν τη σύμβαση [σημείο 1 στοιχείο θ) του παραρτήματος και εικοστή αιτιολογική σκέψη].

⁽¹³³⁾ Στην υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei*, σκέψη 60, το Δικαστήριο αποκαλεί το παράρτημα «κατάλογο ενδεχόμενης απαγορεύσεως» ρητρών. Ωστόσο, ενδέχεται να υπάρχουν διαφοροποιήσεις στην έννοια του όρου «κατάλογος ενδεχόμενης απαγορεύσεως» στις διατάξεις μεταφοράς της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο των κρατών μελών, οι οποίες μπορεί να προβλέπουν έναν απλό ενδεικτικό κατάλογο όπως εκείνος του παραρτήματος της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, αλλά και νόμιμο τεκμήριο ότι οι ρήτρες που περιλαμβάνονται στον κατάλογο είναι καταχρηστικές.

Σύμφωνα με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, οι απαιτήσεις διαφάνειας έχουν τρεις λειτουργίες:

- Σύμφωνα με το άρθρο 5 δεύτερη περίοδος, οι συμβατικές ρήτρες που δεν συντάσσονται με σαφή και κατανοητό τρόπο πρέπει να ερμηνεύονται με τρόπο που ευνοεί τον καταναλωτή ⁽¹³⁴⁾.
- Σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφος 2, το κύριο αντικείμενο ή το ανάλογο ή μη της τιμής ή της αμοιβής που ορίζονται στη σύμβαση υπόκεινται σε εκτίμηση βάσει του άρθρου 3 παράγραφος 1 μόνο εφόσον οι ρήτρες αυτές δεν είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό ⁽¹³⁵⁾.
- Η μη ικανοποίηση των απαιτήσεων διαφάνειας μπορεί να αποτελέσει στοιχείο κατά την εκτίμηση του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συγκεκριμένης συμβατικής ρήτρας ⁽¹³⁶⁾ και μπορεί μάλιστα να καταδεικνύει την ύπαρξη καταχρηστικού χαρακτήρα ⁽¹³⁷⁾.

Το Δικαστήριο έχει παράσχει κατευθύνσεις τόσο σχετικά με τις απαιτήσεις διαφάνειας που πρέπει να πληρούν οι επαγγελματίες όσο και σχετικά με τα κριτήρια για το γενικό τεστ αθέμιτων πρακτικών. Περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τη διαφάνεια παρατίθενται στο τμήμα 3.3 ενώ στο τμήμα 3.4 παρέχονται περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με το γενικό τεστ αθέμιτων πρακτικών.

Παράλληλα, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα αποσαφηνίσει ⁽¹³⁸⁾ ότι, μολονότι ο ρόλος του είναι να παρέχει κατευθύνσεις όσον αφορά την ερμηνεία των εννοιών της διαφάνειας και του καταχρηστικού χαρακτήρα, **ωστόσο εναπόκειται στις εθνικές αρχές, ιδίως στα εθνικά δικαστήρια, να αξιολογούν τη διαφάνεια και τον ενδεχόμενο καταχρηστικό χαρακτήρα συγκεκριμένων συμβατικών ρητρών υπό το πρίσμα των ειδικών συνθηκών κάθε υπόθεσης**. Το Δικαστήριο ⁽¹³⁹⁾ εξέφρασε τα ανωτέρω ως εξής:

«42 Γεγονός μεν είναι ότι το Δικαστήριο, κατά την άσκηση της αρμοδιότητας που του απονέμει το άρθρο 234 ΕΚ ⁽¹⁴⁰⁾, έχει ερμηνεύσει, στη σκέψη 22 της προπαρατεθείσας αποφάσεως *Océano Grupo Editorial και Salvat Editores*, τα γενικά κριτήρια που έθεσε ο κοινοτικός νομοθέτης για τον καθορισμό της εννοίας της καταχρηστικής ρήτρας, αδυνατεί όμως να αποφανθεί επί της εφαρμογής των εν λόγω γενικών κριτηρίων σε συγκεκριμένη ρήτρα η οποία πρέπει να εξεταστεί σε συνάρτηση με τις κατά περίπτωση περιστάσεις που προσιδιάζουν εν προκειμένω (βλέπε προπαρατεθείσα απόφαση *Freiburger Kommunalbauten*, σκέψη 22).

43 Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει, υπό το φως των προηγηθεισών σκέψεων, αν μπορεί να χαρακτηριστεί ως καταχρηστική, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας, συμβατική ρήτρα.»

Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί εάν, λαμβανομένων υπόψη των κατά περίπτωση περιστάσεων, μια ρήτρα πληροί τις απαιτήσεις της καλής πίστης, της ισορροπίας και της διαφάνειας.

Το ίδιο ισχύει για την εξέταση του κατά πόσον μια συμβατική ρήτρα εμπίπτει στην έννοια «του κύριου αντικειμένου της σύμβασης» ή του εάν η εξέτασή της συνδέεται με «το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου» κατά την έννοια του άρθρου 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹⁴¹⁾.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, το Δικαστήριο ⁽¹⁴²⁾ έχει γενικώς αποφύγει να παράσχει τελική εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συγκεκριμένων συμβατικών ρητρών, αφήνοντας την εκτίμηση αυτή στο αιτούν εθνικό δικαστήριο. Ωστόσο, σε ορισμένες υποθέσεις, το Δικαστήριο παρείχε αρκετά σαφείς ενδείξεις ως προς τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας συγκεκριμένης συμβατικής ρήτρας ⁽¹⁴³⁾.

⁽¹³⁴⁾ Ωστόσο, η τρίτη περίοδος του άρθρου 5 παρεκκλίνει από την αρχή αυτή όσον αφορά τις συλλογικές διαδικασίες που έχουν ως στόχο να αποτρέψουν τη συνεχή χρήση μιας συμβατικής ρήτρας (βλέπε επίσης υπόθεση C-70/03, *Επιτροπή κατά Ισπανίας*, σκέψη 16).

⁽¹³⁵⁾ Ωστόσο, στις περιπτώσεις που κράτη μέλη έχουν επιλέξει να μη μεταφέρουν την εν λόγω απαίτηση στο εθνικό τους δίκαιο, οι εθνικές αρχές μπορούν να ελέγχουν τον πιθανό καταχρηστικό χαρακτήρα του κύριου αντικειμένου ή της τιμής ή της αμοιβής ακόμα κι αν οι σχετικές συμβατικές ρήτρες είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. Βλέπε υπόθεση C-484/08, *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid*, σκέψεις 40–44.

⁽¹³⁶⁾ Υπόθεση C-472/10, *Invitel*, σημείο 1 του διατακτικού και σκέψεις 30 και 31· υπόθεση C-226/12, *Constructora Principado*, σκέψη 27.

⁽¹³⁷⁾ Υπόθεση C-191/15, *Verein für Konsumenteninformation κατά Amazon*, σημείο 2 του διατακτικού και σκέψεις 65–71.

⁽¹³⁸⁾ Μετά την υπόθεση C-237/02, *Freiburger Kommunalbauten*.

⁽¹³⁹⁾ Η παραπομπή προέρχεται από την υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*, σκέψεις 42 και 43. Παρόμοια διατύπωση απαντά, για παράδειγμα, στην υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 57· την υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψη 66 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία· την υπόθεση C-226/12, *Constructora Principado*, σκέψη 20, την υπόθεση C-472/10, *Invitel*, σκέψη 22, και την υπόθεση C-237/02, *Freiburger Kommunalbauten*, σκέψεις 23–25 και διατακτικό.

⁽¹⁴⁰⁾ Αντιστοιχεί στο άρθρο 267 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ).

⁽¹⁴¹⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriciuc*, σκέψεις 32 και 33.

⁽¹⁴²⁾ Μετά την υπόθεση C-240/98, *Océano Grupo Editorial*, σημείο 2 του διατακτικού.

⁽¹⁴³⁾ Υπόθεση C-191/15, *Verein für Konsumenteninformation κατά Amazon*, σκέψη 71 και σημείο 2 του διατακτικού· συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-240/98 έως C-244/98, *Océano Grupo Editorial*, σκέψεις 21–24.

Τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να αναπτύξουν περισσότερο ειδικά κριτήρια για την εκτίμηση του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών, αρκεί τα εν λόγω κριτήρια να συμμορφώνονται με τη μεθοδολογία του Δικαστηρίου⁽¹⁴⁴⁾. Εφόσον τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια, προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας των κανόνων δικαίου, εκδίδουν δεσμευτικές αποφάσεις με αντικείμενο τους λεπτομερείς κανόνες για τη θέση σε εφαρμογή της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, οι αποφάσεις αυτές δεν πρέπει να εμποδίζουν τα μεμονωμένα δικαστήρια, αφενός, να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα της οδηγίας αυτής και να παρέχουν στους καταναλωτές δυνατότητα άσκησης αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος, και, αφετέρου, να υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο⁽¹⁴⁵⁾.

Η παρούσα ανακοίνωση δεν μπορεί να καλύψει την πλούσια νομολογία σχετικά με την εκτίμηση ειδικών τύπων συμβατικών ρητρών στα κράτη μέλη.

3.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την τιμή και την αμοιβή (άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)

Οι συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την τιμή και την αμοιβή εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες⁽¹⁴⁶⁾. Η ιδιαιτερότητα των εν λόγω συμβατικών ρητρών έγκειται στο ότι, σύμφωνα με το ελάχιστο πρότυπο του άρθρου 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες⁽¹⁴⁷⁾, η εκτίμηση του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα τους βάσει του άρθρου 3 παράγραφος 1 αποκλείεται⁽¹⁴⁸⁾ ή περιορίζεται⁽¹⁴⁹⁾ εάν συντάσσονται με σαφή και κατανοητό τρόπο ή, με άλλα λόγια, εάν οι ρήτρες αυτές πληρούν τις απαιτήσεις διαφάνειας της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

Δεδομένου ότι το άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες προβλέπει εξαίρεση από την εφαρμογή του τεστ αθέμιτων πρακτικών του άρθρου 3 παράγραφος 1, η εν λόγω διάταξη πρέπει να ερμηνεύεται αυστηρά⁽¹⁵⁰⁾. Το άρθρο 4 παράγραφος 2 πρέπει επίσης να ερμηνεύεται ομοιόμορφα σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, λαμβανομένου υπόψη του σκοπού της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες⁽¹⁵¹⁾. Εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια να εκτιμήσουν σε μεμονωμένες περιπτώσεις εάν μια συγκεκριμένη συμβατική ρήτρα α) αφορά τον καθορισμό του κύριου αντικείμενου της σύμβασης ή εάν η εκτίμηση του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα συνεπάγεται εκτίμηση του ανάλογου ή μη της τιμής και της αμοιβής⁽¹⁵²⁾, και β) εάν οι εν λόγω συμβατικές ρήτρες είναι διατυπωμένες με τρόπο σαφή και κατανοητό⁽¹⁵³⁾.

3.2.1. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν τον καθορισμό του κύριου αντικείμενου της σύμβασης

Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι οι συμβατικές ρήτρες που εμπίπτουν στην έννοια του «κύριου αντικείμενου της συμβάσεως», κατά την έννοια του άρθρου 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, είναι **εκείνες με τις οποίες καθορίζονται οι ουσιώδεις παροχές της οικείας σύμβασης και οι οποίες, ως τέτοιες, χαρακτηρίζουν τη σύμβαση**⁽¹⁵⁴⁾. Αντιθέτως, οι ρήτρες που έχουν **παρεπόμενο χαρακτήρα** δεν εμπίπτουν στην έννοια του «κύριου αντικείμενου της συμβάσεως»⁽¹⁵⁵⁾. Για να καθοριστεί εάν μια ρήτρα εμπίπτει στην έννοια του «κύριου αντικείμενου της συμβάσεως», πρέπει να ληφθούν υπόψη η φύση, η όλη οικονομία και οι όροι της σύμβασης, καθώς και το νομικό και το πραγματικό πλαίσιο στο οποίο αυτή εντάσσεται⁽¹⁵⁶⁾.

⁽¹⁴⁴⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, *Banco Santander Escobedo Cortés*.

⁽¹⁴⁵⁾ Υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψεις 57-64, και συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, *Banco Santander Escobedo Cortés*.

⁽¹⁴⁶⁾ Βλέπε, για παράδειγμα, υποθέσεις C-348/14, *Bucura*, σκέψη 50, C-484/08, *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid*, σκέψη 32, και C-76/10, *Pohotovost'*, σκέψη 72.

⁽¹⁴⁷⁾ Στα κράτη μέλη που δεν έχουν μεταφέρει στο εθνικό τους δίκαιο τον εν λόγω περιορισμό που περιλαμβάνεται στο άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες (βλέπε παράρτημα II της παρούσας ανακοίνωσης), ο καταχρηστικός χαρακτήρας των εν λόγω ρητρών, συμπεριλαμβανομένου του ανάλογου ή μη της τιμής, μπορεί να αξιολογηθεί ανεξάρτητα από οποιαδήποτε έλλειψη διαφάνειας. Στην υπόθεση C-484/08, *Caja de Ahorros y Monte de Piedad*, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι μια τέτοια μεταφορά στο εθνικό δίκαιο καλύπτεται από το άρθρο 8. Στο σημείο 1 του διατακτικού το Δικαστήριο απεφάνθη ότι: «Τα άρθρα 4, παράγραφος 2, και 8 της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ [...] έχουν την έννοια ότι **δεν** απαγορεύουν εθνική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, η οποία επιτρέπει τον δικαστικό έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών που αφορούν είτε τον καθορισμό του κύριου αντικείμενου της συμβάσεως είτε την αναλογία μεταξύ της τιμής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, ακόμη και στην περίπτωση που είναι διατυπωμένες με τρόπο σαφή και κατανοητό.»

⁽¹⁴⁸⁾ Όσον αφορά το κύριο αντικείμενο της σύμβασης.

⁽¹⁴⁹⁾ Αποκλειόμενης της εκτίμησης του ανάλογου ή μη της τιμής και της αμοιβής.

⁽¹⁵⁰⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψη 34· υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψη 42, και υπόθεση C-96/14, *Van Hove*, σκέψη 31. Έχει ζητηθεί από το Δικαστήριο να παράσχει περαιτέρω ερμηνεία επί του θέματος στην υπόθεση C-84/19, *Credit Profi Polska* (εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019).

⁽¹⁵¹⁾ Υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei*, σκέψη 50.

⁽¹⁵²⁾ Υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei*, σκέψη 53.

⁽¹⁵³⁾ Υπόθεση C-51/17, *OTP Bank και OTP Faktoring*, σκέψη 68, υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψη 49.

⁽¹⁵⁴⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψη 35· υπόθεση C-484/08, *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid*, σκέψη 34· υπόθεση C-96/14, *Van Hove*, σκέψη 33.

⁽¹⁵⁵⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψη 36· υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψη 50· και υπόθεση C-96/14, *Van Hove*, σκέψη 33.

⁽¹⁵⁶⁾ Υπόθεση C-26/13 *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψεις 50 και 51.

Το Δικαστήριο ⁽¹⁵⁷⁾ εξέφρασε την εν λόγω θέση ως εξής όσον αφορά τα δάνεια σε ξένο νόμισμα:

«37 Εν προκειμένω, από αρκετά στοιχεία της δικογραφίας φαίνεται να προκύπτει ότι ρήτρα [...] η οποία έχει τεθεί σε σύμβαση δανείου συνομολογηθείσα σε ξένο νόμισμα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, χωρίς να έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως και βάσει της οποίας το δάνειο πρέπει να εξοφληθεί στο ίδιο νόμισμα, εμπίπτει στην έννοια του “κύριου αντικειμένου της συμβάσεως”, υπό την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13.

38 [...] το γεγονός ότι ένα δάνειο πρέπει να εξοφληθεί σε συγκεκριμένο νόμισμα δεν αποτελεί, καταρχήν, παρεπόμενο όρο καταβολής, αλλά αφορά καθεαυτή τη φύση της υποχρεώσεως του οφειλέτη, οπότε συνιστά ουσιώδες στοιχείο της συμβάσεως δανείου.»

Συναφώς, το Δικαστήριο ⁽¹⁵⁸⁾ έχει τονίσει τη διαφορά μεταξύ συμβατικών ρητρών που ορίζουν ότι το δάνειο πρέπει να εξοφληθεί στο ίδιο ξένο νόμισμα στο οποίο χορηγήθηκε και συμβατικών ρητρών σύμφωνα με τις οποίες δάνειο που έχει συνομολογηθεί σε ξένο νόμισμα πρέπει να εξοφληθεί στο εθνικό νόμισμα με βάση την τιμή πώλησης συναλλάγματος που εφαρμόζει το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα ⁽¹⁵⁹⁾. Το Δικαστήριο ⁽¹⁶⁰⁾ έκρινε ότι μια συμβατική ρήτρα η οποία τέθηκε σε σύμβαση δανείου συνομολογηθείσα σε ξένο νόμισμα, σύμφωνα με την οποία το δάνειο πρέπει να εξοφληθεί στο ίδιο νόμισμα με εκείνο στο οποίο συνομολογήθηκε, καθορίζει κύρια παροχή χαρακτηρίζουσα τη συγκεκριμένη σύμβαση. Συνεπώς, αφορά το «κύριο αντικείμενο της σύμβασης» κατά την έννοια του άρθρου 4 παράγραφος 2. Συναφώς, δεν έχει σημασία αν το ποσό του δανείου διατίθεται στον καταναλωτή σε τοπικό νόμισμα και όχι στο νόμισμα που προβλέπεται στη σύμβαση ⁽¹⁶¹⁾. Αντιθέτως, το Δικαστήριο χαρακτήρισε ρήτρα για τον καθορισμό του μηχανισμού μετατροπής του ξένου νομίσματος ως δευτερεύοντος χαρακτήρα ⁽¹⁶²⁾.

3.2.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν την τιμή και την αμοιβή

Οι συμβατικές ρήτρες που αφορούν την τιμή και την αμοιβή, δηλαδή τις οικονομικές υποχρεώσεις του καταναλωτή, **υπόκεινται καταρχήν στο τεστ αθέμιτων πρακτικών του άρθρου 3 παράγραφος 1**. Ωστόσο, βάσει του άρθρου 4 παράγραφος 2 ⁽¹⁶³⁾, το τεστ αθέμιτων πρακτικών μπορεί να περιλαμβάνει εκτίμηση του ανάλογου ή μη της τιμής και της αμοιβής ή, όπως διατυπώνεται στη δέκατη ένατη αιτιολογική σκέψη, της «σχέσης[ς] ποιότητας τιμής του προμηθευμένου αγαθού ή της παροχής» μόνο όταν οι σχετικές ρήτρες δεν είναι διαφανείς. Αντιθέτως, πρέπει να αξιολογείται ο καταχρηστικός χαρακτήρας άλλων πτυχών που αφορούν την τιμή ή την αμοιβή, όπως η δυνατότητα ή ο μηχανισμός μονομερών αλλαγών στην τιμή, ακόμα κι αν οι σχετικές ρήτρες είναι απόλυτα διαφανείς.

Το Δικαστήριο ⁽¹⁶⁴⁾ έχει περιγράψει με τον ακόλουθο τρόπο τον περιορισμό όσον αφορά την εκτίμηση των εν λόγω συμβατικών ρητρών σε μια σύμβαση πίστωσης:

«Επομένως, οι ρήτρες που αφορούν την αντιπαροχή την οποία οφείλει ο καταναλωτής στον δανειστή ή επηρεάζουν το πραγματικό τίμημα που πρέπει να καταβάλει ο καταναλωτής στον δανειστή δεν εμπίπτουν, καταρχήν, στη δεύτερη αυτή κατηγορία ρητρών, εκτός του ζητήματος αν το ποσό της αντιπαροχής ή του τιμήματος όπως ορίσθηκε με τη σύμβαση είναι ανάλογο της υπηρεσίας που παρέχει ο δανειστής ως αντάλλαγμα.»

Το Δικαστήριο ⁽¹⁶⁵⁾ έχει διευκρινίσει περαιτέρω ότι οι συμβατικές ρήτρες σχετικά με τις αλλαγές τιμών υπόκεινται πλήρως στο τεστ αθέμιτων πρακτικών του άρθρου 3 παράγραφος 1:

«[...] Η ως άνω εξαίρεση, όμως, δεν έχει εφαρμογή επί ρήτρας που επιφέρει τροποποίηση ως προς τη χρέωση των εξόδων για την υπηρεσία η οποία παρέχεται στον καταναλωτή.»

Αυτό συνάδει με το γεγονός ότι στο παράρτημα της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες παρατίθενται οι όροι τους οποίους πρέπει κανονικά να πληρούν οι ρήτρες για τις αλλαγές τιμών για να μην θεωρηθούν καταχρηστικές ⁽¹⁶⁶⁾.

⁽¹⁵⁷⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψεις 37 και 38.

⁽¹⁵⁸⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψεις 39-41.

⁽¹⁵⁹⁾ Υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*.

⁽¹⁶⁰⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψη 41, υπόθεση C-119/17, *Lupean*, σκέψη 17.

⁽¹⁶¹⁾ Υπόθεση C-119/17, *Lupean*, σκέψεις 18-21.

⁽¹⁶²⁾ Υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*.

⁽¹⁶³⁾ Το εθνικό δίκαιο μπορεί να δίνει στα δικαστήρια τη δυνατότητα να προβαίνουν σε εκτίμηση του ανάλογου ή μη της τιμής ακόμα και όταν οι εν λόγω ρήτρες είναι σαφείς και κατανοητές (βλέπε παράρτημα II της παρούσας ανακοίνωσης).

⁽¹⁶⁴⁾ Π.χ. υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei*, σκέψη 56.

⁽¹⁶⁵⁾ Υπόθεση C-472/10, *Invitel*, σκέψη 23.

⁽¹⁶⁶⁾ Στην υπόθεση C-472/10, *Invitel*, σκέψη 24, το Δικαστήριο έκρινε στη συνέχεια ότι: «Όσον αφορά συμβατική ρήτρα που προβλέπει μεταβολή του συνολικού κόστους της παρεχόμενης στον καταναλωτή υπηρεσίας, επισημαίνεται ότι, υπό το πρίσμα των σημείων 1, στοιχείο ι', και 2, στοιχείο δ', του παραρτήματος της οδηγίας, πρέπει να εκτίθεται ο λόγος ή ο τρόπος μεταβολής του κόστους, εφόσον ο καταναλωτής έχει το δικαίωμα να λύσει τη σύμβαση.»

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, το γεγονός ότι στον υπολογισμό του συνολικού κόστους της καταναλωτικής πίστωσης θα έπρεπε να συμπεριληφθεί ορισμένη αμοιβή, με βάση την οδηγία 2008/48/ΕΚ, δεν συνεπάγεται ότι η συμβατική ρήτρα στην οποία καθορίζεται η εν λόγω αμοιβή καλύπτεται από το άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹⁶⁷⁾.

Τέλος, το Δικαστήριο αποσαφήνισε ότι το ανάλογο ή μη της τιμής ή της αμοιβής εξαιρείται από την εκτίμηση του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών μόνο εάν οι συναφείς συμβατικές ρήτρες ορίζουν πραγματική αμοιβή για την παροχή προϊόντος ή υπηρεσίας ⁽¹⁶⁸⁾. Σε αυτή τη βάση, το Δικαστήριο ⁽¹⁶⁹⁾ έχει αποφανθεί ότι

«[...] η εν λόγω εξαίρεση δεν είναι δυνατό να εφαρμόζεται σε ρήτρες οι οποίες [...] καθορίζουν απλώς, προς τον σκοπό υπολογισμού των δόσεων του δανείου, την τιμή μετατροπής του ξένου νομίσματος στο οποίο συνολογλήθηκε η σύμβαση δανείου, χωρίς, ωστόσο, να παρέχεται καμία υπηρεσία ανταλλαγής από τον δανειστή κατά τον εν λόγω υπολογισμό, και δεν περιέχουν, ως εκ τούτου, κάποια “αμοιβή” το ανάλογο ή μη της οποίας ως ανταλλάγματος για την παροχή του δανειστή δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο εκτιμήσεως του καταχρηστικού της χαρακτήρα, δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13.»

3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας

3.3.1. Απαιτήσεις διαφάνειας βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες

Οι απαιτήσεις διαφάνειας της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες **ισχύουν για όλους τους τύπους συμβατικών ρητρών** (που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης ⁽¹⁷⁰⁾) οι οποίες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹⁷¹⁾.

Το Δικαστήριο έχει ερμηνεύσει **ευρέως την απαίτηση του άρθρου 4 παράγραφος 2 και του άρθρου 5**, σύμφωνα με την οποία οι συμβατικές ρήτρες πρέπει να είναι διατυπωμένες με τρόπο σαφή και κατανοητό. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έχει επίσης λάβει υπόψη ότι, σύμφωνα με το σημείο 1 στοιχείο ε) του παραρτήματος της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, το γεγονός ότι οι καταναλωτές δεν είχαν πραγματική δυνατότητα να λάβουν γνώση μιας συμβατικής ρήτρας ⁽¹⁷²⁾ αποτελεί ένδειξη του καταχρηστικού χαρακτήρα της.

Μολονότι το Δικαστήριο δεν έχει εξετάσει ειδικά πολλούς από τους παράγοντες που αναφέρονται κατωτέρω, ωστόσο, σύμφωνα με την άποψη της Επιτροπής, οι ακόλουθοι παράγοντες θα είναι σημαντικοί προκειμένου να αξιολογηθεί εάν μια συγκεκριμένη συμβατική ρήτρα είναι διατυπωμένη με σαφή και κατανοητό τρόπο κατά την έννοια της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες:

- το εάν ο καταναλωτής είχε πραγματική δυνατότητα να λάβει γνώση της συμβατικής ρήτρας πριν συνάψει τη σύμβαση· σε αυτό περιλαμβάνεται το ερώτημα του εάν ο καταναλωτής είχε πρόσβαση στη/στις συμβατική/-ές ρήτρα/-ες και του εάν του δόθηκε η δυνατότητα να τη/τις διαβάσει· εάν η συμβατική ρήτρα παραπέμπει σε παράρτημα ή σε άλλο έγγραφο, ο καταναλωτής πρέπει να έχει πρόσβαση και στα εν λόγω έγγραφα·
- η ευχέρεια κατανόησης των επιμέρους ρητρών, υπό το πρίσμα της σαφήνειας της διατύπωσής τους και του εξειδικευμένου χαρακτήρα της χρησιμοποιούμενης ορολογίας, καθώς και, κατά περίπτωση, σε συνδυασμό με τις άλλες συμβατικές ρήτρες ⁽¹⁷³⁾. Εν προκειμένω, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η θέση ή η οπτική των καταναλωτών στους οποίους απευθύνονται οι σχετικές ρήτρες ⁽¹⁷⁴⁾· το στοιχείο αυτό περιλαμβάνει επίσης το ερώτημα του κατά πόσον οι καταναλωτές στους οποίους απευθύνονται οι σχετικές ρήτρες είναι επαρκώς εξοικειωμένοι με τη γλώσσα διατύπωσης των ρητρών·
- ο τρόπος παρουσίασης των συμβατικών ρητρών. Το στοιχείο αυτό μπορεί να περιλαμβάνει παραμέτρους όπως:
 - ο η ευκρίνεια της οπτικής παρουσίασης, συμπεριλαμβανομένου του μεγέθους της γραμματοσειράς,
 - ο το κατά πόσον μια ρήτρα έχει λογικό ειρμό και το κατά πόσον σημαντικοί όροι έχουν λάβει την εξέχουσα θέση που τους αρμόζει και δεν έχουν κρυφτεί ανάμεσα σε άλλες διατάξεις,

⁽¹⁶⁷⁾ Υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei*, ιδίως σκέψη 47. Επιπλέον, το γεγονός ότι η αμοιβή δεν αντιστοιχεί σε πραγματική υπηρεσία σημαίνει ότι η αξιολόγησή της δεν αφορά το ανάλογο ή μη της εν λόγω αμοιβής, σκέψη 70.

⁽¹⁶⁸⁾ Υπόθεση C-26/13 *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψεις 57 και 58.

⁽¹⁶⁹⁾ Υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψη 58, η οποία επιβεβαιώθηκε, για παράδειγμα, στην υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei*, σκέψη 70.

⁽¹⁷⁰⁾ Εκτός εάν οι διατάξεις μεταφοράς της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο εφαρμόζονται επίσης σε συμβατικές ρήτρες που έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης (βλέπε παράρτημα II της παρούσας ανακοίνωσης).

⁽¹⁷¹⁾ Υπόθεση C-119/17, *Lupescu*, σκέψη 23, υπόθεση C-186/16, *Andrić*, σκέψη 43 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

⁽¹⁷²⁾ Στην εικοστή αιτιολογική σκέψη επίσης αναφέρεται ότι «ο καταναλωτής πρέπει να έχει πράγματι την ευκαιρία να λάβει γνώση όλων των ρητρών».

⁽¹⁷³⁾ Υπόθεση C-96/14, *Van Hove*, σκέψη 50.

⁽¹⁷⁴⁾ Υπόθεση C-96/14, *Van Hove*, σκέψη 48.

— ο ή το κατά πόσον οι ρήτρες περιλαμβάνονται σε ευλόγως αναμενόμενο σημείο της σύμβασης ή πλαίσιο, μεταξύ άλλων σε συνδυασμό με άλλες συναφείς συμβατικές ρήτρες κ.λπ.

Για παράδειγμα, οι συμβατικές ρήτρες των οποίων ο αντίκτυπος μπορεί να γίνει κατανοητός μόνο όταν διαβάζονται μαζί δεν θα πρέπει να παρουσιάζονται κατά τρόπο που επισκιάζει τον κοινό αντίκτυπό τους, π.χ. μέσω της τοποθέτησής τους σε διαφορετικά τμήματα της σύμβασης ⁽¹⁷⁵⁾.

Το Δικαστήριο έχει αντλήσει από το άρθρο 4 παράγραφος 2 και το άρθρο 5, παραπέμποντας ορισμένες φορές και στην εικοστή αιτιολογική σκέψη και στο παράρτημα της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, ιδίως στο σημείο 1 στοιχεία θ) και ι), πρότυπα διαφάνειας, συμπεριλαμβανομένων απαιτήσεων ενημέρωσης, που υπερβαίνουν τις προαναφερθείσες παραμέτρους. Σε αυτό το πλαίσιο, το Δικαστήριο χρησιμοποιεί επίσης τον όρο «απαιτήσεις ουσιαστικής διαφάνειας» ⁽¹⁷⁶⁾. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η διαφάνεια δεν περιορίζεται στον κατανοητό χαρακτήρα από τυπικής και γραμματικής απόψεως και υπαινίσσεται ότι ο καταναλωτής πρέπει να μπορεί να εκτιμήσει τις οικονομικές συνέπειες μιας συμβατικής ρήτρας ή μιας σύμβασης ⁽¹⁷⁷⁾:

«44 Όσον αφορά την απορρέουσα εκ του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 **απαίτηση περί διαφάνειας των συμβατικών ρητρών**, το Δικαστήριο έχει υπογραμμίσει ότι η απαίτηση αυτή, η οποία υπενθυμίζεται και στο άρθρο 5 της ίδιας οδηγίας, **δεν μπορεί να περιορίζεται απλώς στον κατανοητό χαρακτήρα τους από τυπικής και γραμματικής απόψεως** αλλά ότι, αντιθέτως, δεδομένου ότι το σύστημα προστασίας που θεσπίζει η οδηγία 93/13 στηρίζεται στην αντίληψη ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση έναντι του επαγγελματία όσον αφορά, μεταξύ άλλων, το επίπεδο πληροφόρησής, **η απαίτηση αυτή περί σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των συμβατικών ρητρών και ως εκ τούτου, περί διαφάνειας, την οποία τάσσει η ίδια οδηγία, πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικώς [...]** ⁽¹⁷⁸⁾».

«45 Επομένως, η απαίτηση μια συμβατική ρήτρα να είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό έχει την έννοια ότι επιτάσσει επίσης να εκτίθεται στη σύμβαση κατά τρόπο εναργή η συγκεκριμένη λειτουργία του μηχανισμού τον οποίο αφορά η οικεία ρήτρα, καθώς και, ενδεχομένως, η σχέση μεταξύ του μηχανισμού αυτού και εκείνου που προβλέπουν άλλες ρήτρες, **έτσι ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να εκτιμήσει**, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις ως προς αυτόν **οικονομικές συνέπειες [...]** ⁽¹⁷⁹⁾».

Αυτή η διασταλτική ερμηνεία της διαφάνειας συνεπάγεται ότι οι επαγγελματίες πρέπει να παρέχουν σαφή πληροφόρηση στους καταναλωτές σχετικά με τις συμβατικές ρήτρες και τις επιπτώσεις/συνέπειές τους πριν από τη σύναψη της σύμβασης. Το Δικαστήριο έχει τονίσει επανειλημμένως τη σημασία της εν λόγω πληροφόρησης προκειμένου οι καταναλωτές να μπορούν να κατανοήσουν την έκταση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών τους που απορρέουν από τη σύμβαση προτού δεσμευτούν από αυτήν. Το Δικαστήριο ⁽¹⁸⁰⁾ έχει κρίνει ότι:

«[...] το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι η **πληροφόρηση, πριν από τη σύναψη συμβάσεως**, σχετικά με τους συμβατικούς όρους και τις συνέπειες της εν λόγω συνάψεως, **είναι κεφαλαιώδους σημασίας για τους καταναλωτές**. Βάσει ακριβώς αυτής της πληροφόρησής ο καταναλωτής αποφασίζει αν επιθυμεί να δεσμευθεί από τους όρους που έχει προδιατυπώσει ο επαγγελματίας [...] ⁽¹⁸¹⁾».

Το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει περαιτέρω τις απαιτήσεις, ιδίως όσον αφορά τις συμβατικές ρήτρες που είναι ουσιώδεις για την έκταση των υποχρεώσεων τις οποίες δέχονται να αναλάβουν οι καταναλωτές, για παράδειγμα όσον αφορά τις συμβατικές ρήτρες που αφορούν τον καθορισμό των πληρωμών τις οποίες πρέπει να πραγματοποιήσουν οι καταναλωτές στο πλαίσιο σύμβασης πίστωσης. Ορισμένες από τις αποφάσεις αυτές αφορούν, ειδικότερα, συμβάσεις ενυπόθηκης πίστης (που συνομολογήθηκαν) σε ξένο νόμισμα ή με ρήτρα ξένου νομίσματος. Το Δικαστήριο έχει συνοψίσει το πρότυπο που αναμένεται από τους επαγγελματίες ως ακολούθως ⁽¹⁸²⁾:

«[...] στον εθνικό δικαστή εναπόκειται, κατά την εξέταση του συνόλου των περιστάσεων σχετικά με τη σύναψη της συμβάσεως, να ελέγξει αν στην υπό κρίση υπόθεση ο καταναλωτής **πληροφορήθηκε όλα τα στοιχεία που θα μπορούσαν να επηρεάσουν την έκταση της δεσμεύσεως που αναλάμβανε, ώστε να μπορεί να υπολογίσει, μεταξύ άλλων, το συνολικό κόστος του δανείου του**.

⁽¹⁷⁵⁾ Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Hogan, της 15ης Μαΐου 2019, στην υπόθεση C-621/17, Kiss, σκέψη 41.

⁽¹⁷⁶⁾ Συνεδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., σκέψεις 48 και 49.

⁽¹⁷⁷⁾ Π.χ. στην υπόθεση C-186/16, Andrić, σκέψεις 44 και 45 που παρατίθενται εδώ. Παρόμοιες διαπιστώσεις περιλαμβάνονται, για παράδειγμα, στις υποθέσεις C-26/13, Kásler και Káslerné Rábai, σκέψεις 71 και 72, C-191/15, Verein für Konsumentenforschung κατά Amazon, σκέψη 68, και C-96/14, Van Hove, σκέψη 40 με περαιτέρω παραπομπές.

⁽¹⁷⁸⁾ Παραπομπές στις υποθέσεις C-26/13, Kásler και Káslerné Rábai, σκέψεις 71 και 72, και C-348/14, Bucura, σκέψη 52.

⁽¹⁷⁹⁾ Παραπομπές στις υποθέσεις C-26/13, Kásler και Káslerné Rábai, σκέψη 75, και C-96/14, Van Hove, σκέψη 50.

⁽¹⁸⁰⁾ Για παράδειγμα, στην υπόθεση C-186/16, Andrić, σκέψη 48, που παρατίθεται εδώ.

⁽¹⁸¹⁾ Παραπομπή στις υποθέσεις C-92/11, RWE Vertrieb, σκέψη 44, και C-154/15, C-307/15 και C-308/15, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., σκέψη 50.

⁽¹⁸²⁾ Π.χ. υπόθεση C-186/16, Andrić, σκέψη 47, η οποία παρατίθεται εδώ. Η ίδια διατύπωση απαντά στην υπόθεση C-143/13, Matei και Matei, σκέψη 74.

Στην εκτίμηση αυτή κρίσιμα είναι, αφενός, το ζήτημα αν οι ρήτρες είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, ώστε να επιτρέπουν στον μέσο καταναλωτή, ήτοι τον καταναλωτή που έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως προσεκτικός και ενημερωμένος, να υπολογίσει το κόστος αυτό και,

αφετέρου, η έλλειψη αναφοράς, στη σύμβαση καταναλωτικής πίστωσης, πληροφοριών που θεωρούνται ουσιώδεις βάσει του είδους των αγαθών ή των υπηρεσιών

που αποτελούν το αντικείμενο της συμβάσεως [...] ⁽¹⁸³⁾».

Το Δικαστήριο έχει εφαρμόσει τα εν λόγω πρότυπα, για παράδειγμα, στη λειτουργία των μηχανισμών μετατροπής νομίσματος που ισχύουν σε στεγαστικά δάνεια με ρήτρα ξένου νομίσματος ⁽¹⁸⁴⁾ και στους οφειλόμενους τόκους και τα τέλη, συμπεριλαμβανομένης της προσαρμογής τους, στο πλαίσιο σύμβασης καταναλωτικής πίστης ⁽¹⁸⁵⁾. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει εφαρμόσει τα εν λόγω πρότυπα διαφάνειας στο γεγονός ότι, όσον αφορά τα δάνεια που συνάπτονται σε ξένα νομίσματα, οι καταναλωτές εκτίθενται σε κίνδυνο υποτίμησης του νομίσματος στο οποίο εισπράττουν τα εισοδήματά τους ⁽¹⁸⁶⁾. Η εν λόγω υποτίμηση μπορεί όντως να επηρεάσει την ικανότητά τους να αποπληρώσουν το δάνειο. Στις περιπτώσεις αυτές, το Δικαστήριο απαιτεί από τον επαγγελματία να εκθίβει τις δυνητικές διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών και τους κινδύνους που ενέχει η σύναψη δανείου σε ξένο νόμισμα και ζητεί από τα εθνικά δικαστήρια να ελέγχουν εάν ο επαγγελματίας παρέσχε στον καταναλωτή κάθε αναγκαία πληροφορία ώστε να έχει τη δυνατότητα να αξιολογήσει τις οικονομικές του υποχρεώσεις ⁽¹⁸⁷⁾. Είναι επίσης σημαντικό το κατά πόσον ο επαγγελματίας έδωσε τη δέουσα έμφαση στις σημαντικές αυτές πληροφορίες.

Το Δικαστήριο έχει κρίνει περαιτέρω ότι τα εθνικά δικαστήρια, κατά την εκτίμηση της συμμόρφωσης με τις απαιτήσεις διαφάνειας, πρέπει να διερευνούν εάν οι καταναλωτές έλαβαν τις απαιτούμενες πληροφορίες ⁽¹⁸⁸⁾ και πρέπει επίσης να λαμβάνουν υπόψη **τη διαφήμιση και την πληροφόρηση που παρέχει ο δανειστής στο πλαίσιο της διαπραγματεύσεως** συμβάσεως δανείου ⁽¹⁸⁹⁾.

Όταν η φύση της συμβατικής ρήτρας απαιτεί από τους επαγγελματίες να παρέχουν συγκεκριμένες πληροφορίες ή εξηγήσεις πριν από τη σύναψη της σύμβασης, αυτοί φέρουν επίσης το βάρος να αποδείξουν ότι παρέχαν στους καταναλωτές τις αναγκαίες πληροφορίες ώστε να μπορούν να ισχυριστούν ότι οι σχετικές ρήτρες είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο ⁽¹⁹⁰⁾.

Ενώ οι αποφάσεις σχετικά με τη διαφάνεια συχνά αφορούν συμβατικές ρήτρες που καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την αμοιβή, ή συμβατικές ρήτρες που συνδέονται στενά με τις βασικές αυτές πτυχές της σύμβασης, ο απαιτήσεων διαφάνειας βάσει του άρθρου 5 δεν περιορίζονται στον τύπο των ρητρών που αναφέρονται στο άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Η διαφάνεια, συμπεριλαμβανομένης της προβλεψιμότητας, αποτελεί σημαντική πτυχή, μεταξύ άλλων όσον αφορά την πραγματοποίηση μονόπλευρων αλλαγών στη σύμβαση, ιδίως αλλαγών στην τιμή, για παράδειγμα σε συμβάσεις πίστωσης ή σε μακροπρόθεσμες συμβάσεις προμήθειας ⁽¹⁹¹⁾.

Μολονότι όλες οι συμβατικές ρήτρες πρέπει να είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο, είναι πιθανόν η έκταση των υποχρεώσεων ενημέρωσης που υπέχουν οι επαγγελματίες πριν από τη σύναψη της σύμβασης και οι οποίες απορρέουν από την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες να εξαρτάται επίσης από τη σημασία της συμβατικής ρήτρας για τη συναλλαγή και τον οικονομικό της αντίκτυπο.

Το Δικαστήριο ⁽¹⁹²⁾ έχει κληθεί να παράσχει κατευθύνσεις σχετικά με τα κριτήρια διαφάνειας για τη συμπερίληψη, σε σύμβαση στεγαστικού δανείου, ενός δείκτη για το εφαρμοστέο επιτόκιο που θεσπίζεται από εθνική τράπεζα.

⁽¹⁸³⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-348/14, *Bucura*, σκέψη 66.

⁽¹⁸⁴⁾ Π.χ. υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψεις 73-74.

⁽¹⁸⁵⁾ Υπόθεση C-348/14, *Bucura*, σκέψεις 45-66.

⁽¹⁸⁶⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψεις 49-51.

⁽¹⁸⁷⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψη 50.

⁽¹⁸⁸⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψη 43, υπόθεση C-119/17, *Lupean*, σκέψη 23.

⁽¹⁸⁹⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψη 46· υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei*, σκέψη 75· υπόθεση C-26/13 *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψη 74.

⁽¹⁹⁰⁾ Το Δικαστήριο δεν έχει αποφανθεί ακόμα επί του ζητήματος αυτού στο πλαίσιο της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, κλήθηκε όμως να παράσχει ερμηνεία στην υπόθεση C-829/18, *Crédit Logement* (η οποία εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019). Ένα στοιχείο είναι η δυσκολία των καταναλωτών να αποδείξουν τη μη παροχή των εν λόγω πληροφοριών. Επιπλέον, οι οδηγίες της ΕΕ που προβλέπουν ειδικές υποχρεώσεις ενημέρωσης πριν από τη σύναψη της σύμβασης επιβεβαιώνουν ότι η εν λόγω υποχρέωση βαρύνει τον έμπορο, π.χ. τα άρθρα 5 και 6 της οδηγίας 2011/83/ΕΕ σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών (ΕΕ L 304 της 22.11.2011, σ. 64), τα άρθρα 5 και 6 της οδηγίας 2008/48/ΕΚ για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης (ΕΕ L 133 της 22.5.2008, σ. 66), το άρθρο 14 της οδηγίας 2014/17/ΕΕ σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης για καταναλωτές για ακίνητα που προορίζονται για κατοικία (ΕΕ L 60 της 28.2.2014, σ. 34) ή το άρθρο 5 της οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 (ΕΕ L 326 της 11.12.2015, σ. 1) σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς. Ορισμένες από αυτές τις οδηγίες έχουν επίσης κωδικοποιηθεί την αρχή ότι το βάρος της απόδειξης έχει ο έμπορος, για παράδειγμα, το άρθρο 6 παράγραφος 9 της οδηγίας 2011/83/ΕΕ και το άρθρο 8 της οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302.

⁽¹⁹¹⁾ Υπόθεση C-472/10, *Invitel*· υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*· υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei*.

⁽¹⁹²⁾ Υπόθεση C-125/18, *Gómez del Moral* (εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019).

3.3.2. Απαιτήσεις διαφάνειας που απορρέουν από άλλες ενωσιακές πράξεις

Διάφορες ενωσιακές πράξεις ρυθμίζουν λεπτομερώς την ενημέρωση που πρέπει να παρέχουν οι έμποροι στους καταναλωτές πριν από τη σύναψη της σύμβασης, εν γένει ή σε σχέση με συγκεκριμένους τύπους συμβάσεων. Τα παραδείγματα περιλαμβάνουν την οδηγία για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές⁽¹⁹³⁾, την οδηγία για τα δικαιώματα των καταναλωτών⁽¹⁹⁴⁾, την οδηγία για την καταναλωτική πίστη⁽¹⁹⁵⁾, την οδηγία για την ενυπόθηκη πίστη⁽¹⁹⁶⁾, την οδηγία για τα οργανωμένα ταξίδια⁽¹⁹⁷⁾, τον Ευρωπαϊκό Κώδικα Ηλεκτρονικών Επικοινωνιών⁽¹⁹⁸⁾, τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1008/2008 σχετικά με τις αεροπορικές γραμμές⁽¹⁹⁹⁾ και τις οδηγίες 2009/72/ΕΚ⁽²⁰⁰⁾ και 2009/73/ΕΚ⁽²⁰¹⁾ σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου. Οι εν λόγω πράξεις μπορεί επίσης να ρυθμίζουν το υποχρεωτικό περιεχόμενο των σχετικών συμβάσεων⁽²⁰²⁾ και να περιλαμβάνουν κανόνες για το παραδεκτό των αλλαγών στις συμβάσεις και τη διαφάνειά τους⁽²⁰³⁾.

Η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες δεν επηρεάζει τις εν λόγω διατάξεις ούτε τις επιπτώσεις της μη συμμόρφωσης με αυτές, όπως ορίζονται στις εν λόγω ειδικές πράξεις⁽²⁰⁴⁾.

Εφόσον ισχύουν ειδικές απαιτήσεις προσυμβατικής και συμβατικής ενημέρωσης, αυτές θα πρέπει να λαμβάνονται επίσης υπόψη για τις απαιτήσεις διαφάνειας βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, κατά περίπτωση και υπό το πρίσμα του σκοπού και του πεδίου εφαρμογής των οικείων πράξεων.

Συνεπώς, για παράδειγμα, όσον αφορά την ενωσιακή νομοθεσία για την καταναλωτική πίστη⁽²⁰⁵⁾, το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι είναι σημαντικό, αφενός, οι δανειολήπτες να έχουν στη διάθεσή τους όλα τα στοιχεία που ενδέχεται να επηρεάσουν την έκταση της δέσμευσής τους⁽²⁰⁶⁾ και, αφετέρου, να παρουσιάζεται σε αυτά το συνολικό κόστος της πίστωσης με τη μορφή ενιαίου μαθηματικού τύπου⁽²⁰⁷⁾. Ως εκ τούτου, η μη επισημάνση του συνολικού ετήσιου πραγματικού επιτοκίου (ΣΕΠΕ) όπως επιβάλλουν οι ενωσιακοί κανόνες για την καταναλωτική πίστη⁽²⁰⁸⁾ αποτελεί «αποδεικτικό στοιχείο αποφασιστικής σημασίας» από το οποίο κρίνεται εάν η ρήτρα της σύμβασης που αφορά το συνολικό κόστος της πίστωσης είναι διατυπωμένη με σαφή και κατανοητό τρόπο. Αυτό ισχύει επίσης στις περιπτώσεις που δεν παρέχονται οι αναγκαίες πληροφορίες για τον υπολογισμό του ΣΕΠΕ⁽²⁰⁹⁾. Το ίδιο πρέπει να ισχύει εάν το ΣΕΠΕ που υποδεικνύεται είναι εσφαλμένο ή παραπλανητικό. Εάν δεν παρέχονται οι πληροφορίες για το συνολικό κόστος του δανείου οι οποίες απαιτούνται βάσει των ενωσιακών κανόνων για την καταναλωτική πίστη ή αν η ένδειξη είναι παραπλανητική, θα θεωρηθεί ότι οι σχετικές ρήτρες δεν είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο.

⁽¹⁹³⁾ Οδηγία 2005/29/ΕΚ (ΕΕ L 149 της 11.6.2005, σ. 22).

⁽¹⁹⁴⁾ Οδηγία 2011/83/ΕΕ (ΕΕ L 304 της 22.11.2011, σ. 64).

⁽¹⁹⁵⁾ Οδηγία 2008/48/ΕΚ (ΕΕ L 133 της 22.5.2008, σ. 66).

⁽¹⁹⁶⁾ Οδηγία 2014/17/ΕΕ (ΕΕ L 60 της 28.2.2014, σ. 34).

⁽¹⁹⁷⁾ Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 (ΕΕ L 326 της 11.12.2015, σ. 1).

⁽¹⁹⁸⁾ Οδηγία (ΕΕ) 2018/1972 (ΕΕ L 321 της 17.12.2018, σ. 36).

⁽¹⁹⁹⁾ ΕΕ L 293 της 31.10.2008, σ. 3. Βάσει εν λόγω κανονισμού, οι αεροπορικοί ναύλοι και τα κόμιστρα που διατίθενται στο ευρύ κοινό περιλαμβάνουν τους εφαρμοστέους όρους. Το τελικό αντίτιμο σημειώνεται πάντοτε και περιλαμβάνει τον ισχύοντα αεροπορικό ναύλο/το ισχύον κόμιστρο καθώς και όλους τους εφαρμοστέους φόρους, επιβαρύνσεις, προσαυξήσεις και τέλη που είναι αναπόφευκτα και προβλέψιμα κατά τη στιγμή της δημοσίευσης. Επιπλέον, επισημαίνονται τουλάχιστον ο αεροπορικός ναύλος ή το κόμιστρο, οι φόροι, τα τέλη αερολιμένος και λοιπές επιβαρύνσεις, προσαυξήσεις ή τέλη, όπως αυτά που αφορούν την προστασία από έκνομες ενέργειες ή τα καύσιμα.

⁽²⁰⁰⁾ ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 55.

⁽²⁰¹⁾ ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 94.

⁽²⁰²⁾ Π.χ. άρθρο 7 της οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς (ΕΕ L 326 της 11.12.2015, σ. 1)· άρθρο 10 της οδηγίας 2008/48/ΕΚ για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης (ΕΕ L 133 της 22.5.2008, σ. 66)· άρθρο 21 και παράρτημα II της οδηγίας 2002/22/ΕΚ (ΕΕ L 108 της 24.4.2002, σ. 51)· άρθρα 14 και 15 του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 531/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2012, για την περιαγωγή σε δημόσια δίκτυα κινητών επικοινωνιών εντός της Ένωσης (ΕΕ L 172 της 30.6.2012, σ. 10)· άρθρο 4 του κανονισμού (ΕΕ) 2015/2120 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2015, για τη θέσπιση μέτρων σχετικά με την πρόσβαση στο ανοικτό διαδίκτυο και την τροποποίηση της οδηγίας 2002/22/ΕΚ για την καθολική υπηρεσία και τα δικαιώματα των χρηστών όσον αφορά δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών και του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 531/2012 για την περιαγωγή σε δημόσια δίκτυα κινητών επικοινωνιών εντός της Ένωσης (ΕΕ L 310 της 26.11.2015, σ. 1)· άρθρα 102 και 103 και παραρτήματα που αναφέρονται στα εν λόγω άρθρα της οδηγίας (ΕΕ) 2018/1972 (ΕΕ L 321 της 17.12.2018, σ. 36)· παράρτημα I σημείο 1 στοιχείο α) της οδηγίας 2009/72/ΕΚ (ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 55) και παράρτημα I σημείο 1 στοιχείο α) της οδηγίας 2009/73/ΕΚ (ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 94).

⁽²⁰³⁾ Π.χ. τα άρθρα 10 και 11 της οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 (ΕΕ L 326 της 11.12.2015, σ. 1), το άρθρο 11 της οδηγίας 2008/48/ΕΚ (ΕΕ L 133 της 22.5.2008, σ. 66), το παράρτημα I σημείο 1 στοιχείο β) της οδηγίας 2009/72/ΕΚ (ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 55) και το παράρτημα I σημείο 1 στοιχείο β) της οδηγίας 2009/73/ΕΚ (ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 94) περιέχουν κανόνες για το παραδεκτό των αλλαγών στις συμβάσεις και τη διαφάνειά τους.

⁽²⁰⁴⁾ Βλέπε, για παράδειγμα, υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*, η οποία, εκτός από την εκτίμηση καταχρηστικών συμβατικών ρητρών, αφορούσε τη μη παροχή πληροφοριών σχετικά με το συνολικό ετήσιο πραγματικό επιτόκιο (ΣΕΠΕ) στο πλαίσιο σύμβασης καταναλωτικής πίστης και τις εφαρμοστέες στην περίπτωση αυτή κυρώσεις. Βλέπε, ιδίως, σκέψεις 74-76. Βλέπε, επίσης, την υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei*.

⁽²⁰⁵⁾ Πλέον οδηγία 2008/48/ΕΚ (ΕΕ L 133 της 22.5.2008, σ. 66), κατά το παρελθόν οδηγία 87/102/ΕΟΚ (ΕΕ L 42 της 12.2.1987, σ. 48).

⁽²⁰⁶⁾ Υπόθεσις C-448/17, *EOS KSI Slovensko*, σκέψη 63, και C-348/14, *Bicaira*, σκέψη 57.

⁽²⁰⁷⁾ Υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*, ιδίως σημείο 3 του διατακτικού, καθώς και σκέψεις 63-68, σε συνέχεια της υπόθεσης C-76/10, *Pohotovost*, ιδίως των σκέψεων 68-77.

⁽²⁰⁸⁾ Απαιτείται πλέον βάσει της οδηγίας 2008/48/ΕΚ (ΕΕ L 133 της 22.5.2008, σ. 66). Στην υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*, και στην υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*, η οδηγία 87/102/ΕΟΚ (ΕΕ L 42 της 12.2.1987, σ. 48) εξακολουθούσε να εφαρμόζεται στις σχετικές συμβάσεις καταναλωτικής πίστης.

⁽²⁰⁹⁾ Υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*, σκέψη 66 και σημείο 3 του διατακτικού. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η παροχή μόνο ενός μαθηματικού τύπου για τον υπολογισμό του ΣΕΠΕ χωρίς τις πληροφορίες που απαιτούνται για τον υπολογισμό του ισοδυναμεί με μη παροχή του ΣΕΠΕ.

Όσον αφορά τις συμβάσεις ενυπόθηκης πίστης με καταναλωτές, όλες οι αποφάσεις που έχουν εκδοθεί μέχρι στιγμής από το Δικαστήριο αφορούσαν συμβάσεις που συνάφθηκαν πριν από την έναρξη εφαρμογής της οδηγίας 2014/17/ΕΕ ⁽²¹⁰⁾ σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης για καταναλωτές για ακίνητα που προορίζονται για κατοικία. Για τον λόγο αυτό, το Δικαστήριο δεν έχει ακόμη αποφανθεί για τη σχέση μεταξύ των ειδικών απαιτήσεων ενημέρωσης βάσει της οδηγίας 2014/17/ΕΕ και των απαιτήσεων διαφάνειας βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Η οδηγία 2014/17/ΕΕ επιβάλλει υψηλά πρότυπα διαφάνειας, απαιτώντας τη διάθεση σαφών και κατανοητών γενικών πληροφοριών για τις συμβάσεις πίστωσης στους καταναλωτές μέσω του τυποποιημένου ευρωπαϊκού δελτίου πληροφοριών (ESIS) και του υπολογισμού του συνολικού ετήσιου πραγματικού επιτοκίου (ΣΕΠΕ). Όσον αφορά τα δάνεια σε ξένο νόμισμα, το άρθρο 23 παράγραφος 6 της οδηγίας 2014/17/ΕΕ απαιτεί από τους πιστωτικούς φορείς και τους μεσίτες πιστώσεων να γνωστοποιούν στον καταναλωτή, στο ESIS και στη σύμβαση πίστωσης, τους μηχανισμούς που διαθέτει ο καταναλωτής για να περιορίσει την έκθεσή του σε συναλλαγματικό κίνδυνο κατά τη διάρκεια της πίστωσης. Όταν δεν υπάρχει στη σύμβαση πίστωσης διάταξη που να περιορίζει τον συναλλαγματικό κίνδυνο στον οποίο εκτίθεται ο καταναλωτής σε λιγότερο από 20 % διακύμανση, το ESIS περιλαμβάνει ενδεικτικό παράδειγμα του αντίκτυπου διακύμανσης 20 % της συναλλαγματικής ισοτιμίας.

Το Δικαστήριο έχει εφαρμόσει ⁽²¹¹⁾ συμπληρωματικά τις απαιτήσεις διαφάνειας που απορρέουν από την οδηγία 2003/55/ΕΚ ⁽²¹²⁾ σχετικά με κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες.

Το γεγονός του κατά πόσον ένας επαγγελματίας έχει συμμορφωθεί με τομεακές απαιτήσεις αποτελεί σημαντικό στοιχείο κατά την αξιολόγηση της συμμόρφωσης προς τις απαιτήσεις διαφάνειας βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Ωστόσο, δεδομένης της δυνατότητας παράλληλης εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες με τομεακή νομοθεσία, η συμμόρφωση με τις εν λόγω πράξεις δεν συνεπάγεται αυτομάτως συμμόρφωση με όλες τις απαιτήσεις διαφάνειας που προβλέπει η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες. Επιπλέον, το γεγονός ότι μια συγκεκριμένη πράξη δεν περιλαμβάνει ειδικές απαιτήσεις ενημέρωσης δεν αποκλείει τις υποχρεώσεις ενημέρωσης που προβλέπονται στην οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες όσον αφορά τις συμβατικές ρήτρες που προσθέτουν επαγγελματίες με δική τους πρωτοβουλία.

3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες

3.4.1. Το πλαίσιο για την εκτίμηση βάσει του άρθρου 3 παράγραφος 1 και του άρθρου 4 παράγραφος 1

Συμβατικές ρήτρες θεωρούνται καταχρηστικές σύμφωνα με το άρθρο 3 παράγραφος 1 εάν,

- παρά την απαίτηση καλής πίστης,
- δημιουργούν σε βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.

Μολονότι μέχρι στιγμής το Δικαστήριο δεν έχει κληθεί να διευκρινίσει τη σχέση μεταξύ των δύο κριτηρίων, η διατύπωση του άρθρου 3 παράγραφος 1 και της δέκατης έκτης αιτιολογικής σκέψης δείχνει ότι η απουσία καλής πίστης συνδέεται με τη σημαντική ανισορροπία που δημιουργεί μια συμβατική ρήτρα ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις. Η δέκατη έκτη αιτιολογική σκέψη αναφέρεται στη διαπραγματευτική ισχύ των μερών και εξηγεί ότι η απαίτηση «καλής πίστης» συνδέεται με το ερώτημα εάν ένας επαγγελματίας συναλλάσσεται με έντιμο και δίκαιο τρόπο με τον καταναλωτή και λαμβάνει υπόψη τα νόμιμα συμφέροντά του. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο ⁽²¹³⁾ κρίνει ιδιαίτερος σημαντικό να εξεταστεί εάν ο επαγγελματίας μπορούσε εύλογως να αναμένει ότι ο καταναλωτής θα δεχόταν μια τέτοια ρήτρα κατόπιν ατομικής διαπραγμάτευσης:

⁽²¹⁰⁾ Βάσει του άρθρου 43 της οδηγίας 2014/17/ΕΕ (ΕΕ L 60 της 28.2.2014, σ. 34), η εν λόγω οδηγία δεν εφαρμόζεται σε συμβάσεις πίστωσης που ισχύουν πριν από τις 21 Μαρτίου 2016.

⁽²¹¹⁾ Υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*. Βλέπε, ιδίως το σημείο 2 του διατακτικού: «Τα άρθρα 3 και 5 της οδηγίας 93/13 σε συνδυασμό με το άρθρο 3, παράγραφος 3, της οδηγίας 2003/55/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 98/30/ΕΚ, έχουν την έννοια ότι, προκειμένου να εκτιμηθεί αν μια τυποποιημένη συμβατική ρήτρα, με την οποία προμηθευτής επιφυλάσσεται του δικαιώματός του να τροποποιεί το κόστος παροχής φυσικού αερίου, ανταποκρίνεται ή όχι στις απαιτήσεις της καλής πίστης, της ισορροπίας και της διαφάνειας που επιβάλλουν οι διατάξεις αυτές, έχουν, ιδίως, ουσιώδη σημασία:

- αν η σύμβαση εκδίδει κατά τρόπο διαφανή τον λόγο και τρόπο αναπροσαρμογής του εν λόγω κόστους, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να προβλέψει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις ενδεχόμενες μεταβολές του κόστους αυτού. Η έλλειψη ενημέρωσης επί του σημείου αυτού δεν μπορεί, καταρχήν, να αντισταθμιστεί από το γεγονός και μόνο ότι οι καταναλωτές, κατά την εκτέλεση της σύμβασής, θα ενημερώνονται, αφενός, για την τροποποίηση του κόστους με τήρηση εύλογης προθεσμίας προειδοποίησης και, αφετέρου, για το δικαίωμά τους να καταγγείλουν τη σύμβαση αν δεν επιθυμούν να αποδεχθούν την τροποποίηση αυτή· και
- αν υπάρχει, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, πραγματική δυνατότητα ασκήσεως του δικαιώματος καταγγελίας που παρέχεται στον καταναλωτή. [...]»

⁽²¹²⁾ Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-359/11 και C-400/11, *Schulz και Egbringhoff*, το Δικαστήριο απεφάνθη σχετικά με απαιτήσεις διαφάνειας για την προσαρμογή σύμβασης παροχής ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου στο πλαίσιο της γενικής υποχρέωσης εφοδιασμού. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η εθνική νομοθεσία που καθορίζει το περιεχόμενο των συμβάσεων παροχής ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου που συνάπτονται με τους καταναλωτές και προβλέπει τη δυνατότητα αναπροσαρμογής των τιμολογίων που ισχύουν για την παροχή αυτή, αλλά δεν εξασφαλίζει ότι οι καταναλωτές θα ενημερώνονται εγκαίρως, πριν από την εφαρμογή της αναπροσαρμογής, σχετικά με τους λόγους, τους όρους και την έκταση της αναπροσαρμογής αυτής, αντιβαίνει στις διατάξεις διαφάνειας της οδηγίας 2003/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και την κατάργηση της οδηγίας 96/92/ΕΚ — Δηλώσεις σχετικά με τις δραστηριότητες παροπλισμού και διαχείρισης των αποβλήτων (ΕΕ L 176 της 15.7.2003, σ. 37) και της οδηγίας 2003/55/ΕΚ (ΕΕ L 176 της 15.7.2003, σ. 57), [αντικαταστάθηκαν από την οδηγία 2009/72/ΕΚ (ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 55) και την οδηγία 2009/73/ΕΚ (ΕΕ L 211 της 14.8.2009, σ. 94) αντίστοιχα]. Η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες δεν ήταν εφαρμοστέα, επειδή το περιεχόμενο των επίμαχων συμβάσεων καθοριζόταν από αναγκαστικού δικαίου γερμανικές νομοθετικές διατάξεις.

⁽²¹³⁾ Υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 60. Βλέπε επίσης υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψη 57.

«Όσον αφορά τις συνθήκες υπό τις οποίες δημιουργήθηκε η εν λόγω ανισορροπία “παρά την απαίτηση καλής πίστης”, διαπιστώνεται ότι, λαμβανομένης υπόψη της δέκατης έκτης αιτιολογικής σκέψης της οδηγίας και όπως επισήμανε κατ’ ουσίαν η γενική εισαγγελέας με το σημείο 74 των προτάσεών της, ο εθνικός δικαστής πρέπει να εξακριβώσει αν ο επαγγελματίας, έχοντας συμβληθεί νομίμως και θεμιτώς με τον καταναλωτή, μπορούσε ευλόγως να αναμένει ότι ο καταναλωτής θα δεχθεί την οικεία ρήτρα κατόπιν ατομικής διαπραγματεύσεως [...]»⁽²¹⁴⁾».

Με τον τρόπο αυτό επιβεβαιώνεται ότι, για τους σκοπούς του άρθρου 3 παράγραφος 1, η έννοια της καλής πίστης είναι αντικειμενική και συνδέεται με το ζήτημα του κατά πόσον η υπό εξέταση συμβατική ρήτρα, με βάση το περιεχόμενό της, είναι συμβατή με έντιμες και δίκαιες πρακτικές οι οποίες λαμβάνουν επαρκώς υπόψη τα νόμιμα συμφέροντα του καταναλωτή. Συνεπώς συνδέεται στενά⁽²¹⁵⁾ με την (αν)ισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών.

Η εκτίμηση ενδεχόμενης **σημαντικής ανισορροπίας** απαιτεί εξέταση του τρόπου με τον οποίο μια συμβατική ρήτρα επηρεάζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών. Εφόσον υπάρχουν κανόνες ενδοτικού δικαίου από τους οποίους παρεκκλίνει μια συμβατική ρήτρα, οι εν λόγω κανόνες θα αποτελέσουν το πρωταρχικό μέτρο σύγκρισης για την εκτίμηση ενδεχόμενης σημαντικής ανισορροπίας ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών⁽²¹⁶⁾. Όταν δεν υπάρχουν σχετικές νομοθετικές διατάξεις, μια σημαντική ανισορροπία θα πρέπει να αξιολογείται με βάση *άλλα σημεία αναφοράς*, όπως οι έντιμες και δίκαιες πρακτικές της αγοράς ή η σύγκριση μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών με βάση μια συγκεκριμένη ρήτρα, λαμβανομένων υπόψη του χαρακτήρα της σύμβασης και άλλων συναφών συμβατικών ρητρών.

Δυνάμει του άρθρου 4 παράγραφος 1⁽²¹⁷⁾, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας πρέπει να αξιολογείται με βάση τα κατωτέρω:

- τη φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση,
- όλες τις υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται και
- όλες τις κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη.

Τα κράτη μέλη δύνανται να παρεκκλίνουν από αυτό το γενικό τεστ αθέμιτων πρακτικών μόνο προς όφελος των καταναλωτών, δηλαδή μόνο εάν οι διατάξεις μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο καθιστούν ευκολότερο να χαρακτηριστεί μια συμβατική ρήτρα καταχρηστική⁽²¹⁸⁾.

Ο ενδεικτικός κατάλογος συμβατικών ρητρών στο παράρτημα⁽²¹⁹⁾ της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες αποτελεί ουσιώδες στοιχείο στο οποίο μπορεί να βασιστεί η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συγκεκριμένης ρήτρας βάσει του άρθρου 3 παράγραφος 1⁽²²⁰⁾. Αντιθέτως, όταν μια συγκεκριμένη συμβατική ρήτρα καλύπτεται από εθνικό «μαύρο κατάλογο», δεν είναι αναγκαία η διενέργεια κατά περίπτωση εκτίμησης βάσει των κριτηρίων του άρθρου 3 παράγραφος 1. Παρόμοια λογική εφαρμόζεται όταν ένα κράτος μέλος έχει εγκρίνει κατάλογο συμβατικών ρητρών οι οποίες τεκμαίρονται καταχρηστικές.

⁽²¹⁴⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-415/11, Aziz, σκέψη 69.

⁽²¹⁵⁾ Στα συμπεράσματά του, της 21ης Μαρτίου 2019, στην υπόθεση C-34/18, Ottília Lovasné Tóth, σκέψεις 56-62, ο γενικός εισαγγελέας Hogan επισημαίνει μάλιστα ότι η απουσία καλής πίστης δεν συνιστά σε καμία περίπτωση χωριστή προϋπόθεση για τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας, μολονότι ορισμένες αναφορές του Δικαστηρίου (π.χ. στην υπόθεση C-186/16, Andrić, σκέψη 56: «[...] στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να αξιολογήσει [...] πρώτον, την ενδεχόμενη μη συμμόρφωση με την απαίτηση περί καλής πίστης και δεύτερον, την ύπαρξη ενδεχόμενης σημαντικής ανισορροπίας, υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13») δεν υποστηρίζουν απαραίτητως τη θέση αυτή.

⁽²¹⁶⁾ Βλέπε τμήμα 3.4.2.

⁽²¹⁷⁾ Το Δικαστήριο έχει υπενθυμίσει με διάφορες αποφάσεις στα εθνικά δικαστήρια την εν λόγω διάταξη, π.χ. στην υπόθεση C-226/12, *Constructora Principado*, δεύτερη περίπτωση του διατακτικού και σκέψη 30· υπόθεση C-415/11, Aziz, σκέψη 71· υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*, σκέψη 39· υπόθεση C-137/08, VB *Pénzügyi Lízing*, σκέψη 42· υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 61· υπόθεση C-186/16, *Andrić*, σκέψη 53. Υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 61, η πρώτη περίοδος της οποίας έχει ως εξής: «Εξάλλου, βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 1, της ως άνω οδηγίας, ο καταχρηστικός χαρακτήρας συμβατικής ρήτρας πρέπει να κρίνεται λαμβανομένης υπόψη της φύσεως των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και με αναφορά, κατά τον χρόνο σύναψής της συμβάσεως, σε όλες τις περιστάσεις που συνέτρεχαν κατά τη σύναψή της».

⁽²¹⁸⁾ Για παράδειγμα, αν οι διατάξεις μεταφοράς του άρθρου 3 παράγραφος 1 στο εθνικό δίκαιο δεν απαιτούν την απουσία καλής πίστης ή να είναι ανισορροπία «σημαντική». Βλέπε τμήμα 2.1 σχετικά με την ελάχιστη εναρμόνιση.

⁽²¹⁹⁾ Βλέπε επίσης τμήμα 3.4.7 σχετικά με τον ρόλο του παραρτήματος.

⁽²²⁰⁾ Υπόθεση C-472/10, *Invitel*, σκέψεις 25 και 26· υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*, σκέψεις 37 και 38· υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*, σκέψεις 56 και 58· υπόθεση C-478/99, *Επιτροπή κατά Σουηδίας*, σκέψη 22. Τμήμα 3.4.7.

3.4.2. Η συνάφεια των νομοθετικών διατάξεων και η σημασία της ανισορροπίας

Κατά την εκτίμηση του κατά πόσον μια συμβατική ρήτρα «δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών», τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να προβαίνουν, καταρχάς, σε **σύγκριση της σχετικής συμβατικής ρήτρα με τους τυχόν κανόνες του εθνικού δικαίου που θα εφαρμόζονταν ελλείψει της συμβατικής ρήτρας** ⁽²²¹⁾, δηλαδή τους κανόνες ενδοτικού δικαίου. Τέτοια κανονιστικά μοντέλα εντοπίζονται ιδίως στα εθνικά δίκαια των συμβάσεων, για παράδειγμα στους κανόνες που καθορίζουν τις συνέπειες που έχει για ένα συμβαλλόμενο μέρος η μη εκπλήρωση ορισμένων συμβατικών υποχρεώσεων. Εν προκειμένω μπορεί να περιλαμβάνονται οι όροι υπό τους οποίους μπορεί να ζητηθεί η επιβολή κυρώσεων, όπως τόκων υπερημερίας, ή οι διατάξεις για τον νόμιμο τόκο ⁽²²²⁾.

Μια τέτοια συγκριτική ανάλυση θα δώσει τη δυνατότητα στο εθνικό δικαστήριο να αξιολογήσει εάν και σε ποιο βαθμό η συμβατική ρήτρα θέτει τον καταναλωτή σε λιγότερο ευνοϊκή θέση από εκείνη που θα βρισκόταν βάσει του ισχύοντος δικαίου των συμβάσεων. Η συμβατική ρήτρα μπορεί να καθιστά τη νομική κατάσταση λιγότερο ευνοϊκή για τους καταναλωτές, για παράδειγμα αν περιορίζει τα δικαιώματα που, σε διαφορετική περίπτωση, θα είχαν, ή μπορεί να θέτει περιορισμούς στην άσκηση τους. Μπορεί επίσης να επιβάλει στον καταναλωτή πρόσθετη υποχρέωση η οποία δεν προβλέπεται από τους σχετικούς εθνικούς κανόνες ⁽²²³⁾.

Η ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις εις βάρος του καταναλωτή είναι **σημαντική** εάν υπάρχει «αρκούντως σοβαρή επιδείνωση της νομικής καταστάσεως στην οποία περιάγουν οι εφαρμοστέες εθνικές διατάξεις τον καταναλωτή» ⁽²²⁴⁾. Αυτό δεν προϋποθέτει κατ' ανάγκη ότι η ρήτρα πρέπει να έχει σημαντικές οικονομικές συνέπειες σε σχέση με το ποσό της συναλλαγής ⁽²²⁵⁾. Ως εκ τούτου, για παράδειγμα, μια συμβατική ρήτρα που επιβάλλει στον καταναλωτή την καταβολή φόρου ο οποίος, κατά την εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία, θα έπρεπε να βαρύνει τον επαγγελματία μπορεί να δημιουργήσει σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, ανεξάρτητα από τα ποσά που θα πρέπει τελικά να καταβάλει ο καταναλωτής με βάση την εν λόγω συμβατική ρήτρα ⁽²²⁶⁾.

Οι επιπτώσεις μιας συμβατικής ρήτρας εξαρτώνται επίσης από τις συνέπειές της με βάση το ισχύον εθνικό νομικό σύστημα που διέπει τη σύμβαση, γεγονός που σημαίνει ότι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και άλλες νομικές διατάξεις, όπως οι δικονομικοί κανόνες ⁽²²⁷⁾. Στο πλαίσιο αυτό, σημασία επίσης μπορεί να έχει η δυσκολία του καταναλωτή να αποτρέψει τη συνεχιζόμενη χρήση ρητρών τέτοιου είδους ⁽²²⁸⁾.

Το Δικαστήριο έχει περιγράψει την εκτίμηση της σημαντικής ανισορροπίας ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών ως ακολούθως ⁽²²⁹⁾:

«21 Το Δικαστήριο έχει κρίνει συναφώς ότι προκειμένου να κριθεί αν ορισμένη ρήτρα δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή «σημαντική ανισορροπία» μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών τα οποία απορρέουν από τη σύμβαση, πρέπει να ληφθούν ιδίως υπόψη το νομικό καθεστώς το οποίο ισχύει κατά το εθνικό δίκαιο, σε περίπτωση κατά την οποία δεν υπάρχει σχετική συμφωνία των συμβαλλομένων μερών. Μέσω της συγκριτικής αυτής ανάλυσεως θα μπορέσει ο εθνικός δικαστής να εκτιμήσει αν, και ενδεχομένως σε ποιο βαθμό, η σύμβαση θέτει τον καταναλωτή σε νομική κατάσταση λιγότερο ευνοϊκή από εκείνη που προβλέπει η ισχύουσα εθνική νομοθεσία [...]» ⁽²³⁰⁾.

22 Ως εκ τούτου, η ύπαρξη τέτοιας σημαντικής ανισορροπίας δεν μπορεί να προκύπτει μόνο από οικονομική εκτίμηση ποσοτικού χαρακτήρα, βασιζόμενη σε σύγκριση, αφενός, του συνολικού ποσού της συναλλαγής η οποία αποτέλεσε αντικείμενο της συμβάσεως και, αφετέρου, των δαπανών που βάσει της ως άνω ρήτρας βαρύνουν τον καταναλωτή.

23 Αντιθέτως, η σημαντική ανισορροπία μπορεί να προκύπτει από μόνη την αρκούντως σοβαρή επιδείνωση της νομικής καταστάσεως στην οποία περιάγουν οι εφαρμοστέες εθνικές διατάξεις τον καταναλωτή, ως συμβαλλόμενο στην επίμαχη σύμβαση, είτε αυτή λαμβάνει τη μορφή περιορισμού των περιεχομένων των δικαιωμάτων που αντλεί σύμφωνα με τις διατάξεις αυτές από τη σύμβαση, είτε τη μορφή εμποδίου στην άσκηση τους, είτε ακόμη τη μορφή επιβαρύνσεώς του με πρόσθετη υποχρέωση, την οποία δεν προβλέπουν οι εθνικοί κανόνες.

⁽²²¹⁾ Υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψη 68· υπόθεση C-226/12, *Constructora Principado*, σκέψη 21· υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 59· υπόθεση C-186/16, *Andrić*, σκέψη 59.

⁽²²²⁾ Η τελευταία πτυχή αναφέρεται, για παράδειγμα, στην υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψη 74.

⁽²²³⁾ Υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 59· υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψη 68· υπόθεση C-226/12, *Constructora Principado*, σκέψη 23.

⁽²²⁴⁾ Υπόθεση C-226/12, *Constructora Principado*, σκέψη 23 και πρώτη περίπτωση του διατακτικού.

⁽²²⁵⁾ Υπόθεση C-226/12, *Constructora Principado*, σκέψη 22 και πρώτη περίπτωση του διατακτικού.

⁽²²⁶⁾ Υπόθεση C-226/12, *Constructora Principado*, σκέψη 26.

⁽²²⁷⁾ Υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 61, δεύτερη περίοδος: «[...] πρέπει επίσης να εκτιμώνται οι συνέπειες που μπορεί να έχει η εν λόγω ρήτρα στο πλαίσιο του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου, εκτίμηση η οποία προϋποθέτει την εξέταση του εθνικού νομικού συστήματος». Βλέπε, επίσης, υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψη 71 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία· υπόθεση C-237/02, *Freiburger Kommunalbauten*, σκέψη 21, και τη διάταξη στην υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*, σκέψη 59.

⁽²²⁸⁾ Υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, πρώτη περίπτωση του σημείου 3 του διατακτικού και σκέψη 59· υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψεις 68 και 73.

⁽²²⁹⁾ Υπόθεση C-226/12, *Constructora Principado*, σκέψεις 21-24.

⁽²³⁰⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψη 68.

24 Ως προς το σημείο αυτό, το Δικαστήριο έχει υπενθυμίσει ότι κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας, η καταχρηστικότητα ορισμένης συμβατικής ρήτρας κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η επίμαχη σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της συνάψεως της συμβάσεως περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της συμβάσεως [...] ⁽²³¹⁾. Ως εκ τούτου, υπό το πρίσμα αυτό πρέπει επίσης να λαμβάνονται υπόψη οι συνέπειες που μπορεί να έχει η εν λόγω ρήτρα στο πλαίσιο της νομοθεσίας που διέπει τη σύμβαση, πράγμα που συνεπάγεται την εξέταση του εθνικού νομικού συστήματος [...] ⁽²³²⁾».

Όταν οι συμβατικές ρυθμίσεις παραβιάζουν νομοθετική διάταξη του εθνικού ή ενωσιακού δικαίου των συμβάσεων από την οποία τα συμβαλλόμενα μέρη δεν μπορούν να παρεκκλίνουν μέσω σύμβασης, οι εν λόγω συμβατικοί όροι θα είναι εν γένει ήδη άμεσα άκυροι δυνάμει των διατάξεων αυτών. Οι συμβατικές ρήτρες που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης και παρεκκλίνουν από τις εν λόγω διατάξεις είναι πιθανόν να παραβιάζουν επίσης το άρθρο 3 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

3.4.3. Κυρώσεις ή συνέπειες λόγω μη συμμόρφωσης του καταναλωτή με συμβατικές υποχρεώσεις

Για να μην προκληθεί σημαντική ανισορροπία σε βάρος του καταναλωτή, οι κυρώσεις ή οι συνέπειες που συνδέονται με τη μη συμμόρφωση του καταναλωτή με συμβατικές υποχρεώσεις πρέπει να είναι **δικαιολογημένες υπό το πρίσμα της σημασίας που έχει η υποχρέωση του καταναλωτή και της σοβαρότητας της μη συμμόρφωσης** με αυτή ⁽²³³⁾. Με άλλα λόγια, πρέπει να είναι αναλογικές ⁽²³⁴⁾. Στην εκτίμηση αυτή πρέπει να περιλαμβάνεται το ερώτημα αν η συμβατική ρήτρα παρεκκλίνει από τις νομοθετικές διατάξεις που θα εφαρμόζονταν ελλείψει συμβατικής ρήτρας για το ζήτημα αυτό, και, αν η ρήτρα οδηγεί σε ειδική διαδικασία, το στοιχείο των δικονομικών μέσων που διαθέτει ο καταναλωτής ⁽²³⁵⁾.

Το Δικαστήριο ⁽²³⁶⁾ έχει παρουσιάσει τα σχετικά κριτήρια όσον αφορά τις λεγόμενες ρήτρες «πρόωρης καταγγελίας» ή πρόωρης εξόφλησης συμβάσεων ενυπόθηκου δανείου, οι οποίες επιτρέπουν στον πιστωτή να κινήσει διαδικασία εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης, ως ακολούθως:

«[...] το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 3, της οδηγίας 93/13 καθώς και τα σημεία 1, στοιχεία ε' και ζ', και 2, στοιχείο α', του παραρτήματος αυτής έχουν την έννοια ότι, για να εκτιμηθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας ρήτρας περί πρόωρης καταγγελίας συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου, [...] έχουν, μεταξύ άλλων, ουσιώδη σημασία:

- το ζήτημα αν η δυνατότητα του επαγγελματία για τη μονομερή καταγγελία της συμβάσεως εξαρτάται από την αθέτηση εκ μέρους του καταναλωτή ουσιώδους υποχρεώσεως στο πλαίσιο της επίμαχης συμβατικής σχέσεως·
- το ζήτημα αν η δυνατότητα αυτή προβλέπεται για περιπτώσεις κατά τις οποίες η αθέτηση αυτή έχει αρκούντως σοβαρό χαρακτήρα σε σχέση με τη διάρκεια και το ποσό του δανείου·
- το ζήτημα αν η εν λόγω δυνατότητα παρεκκλίνει των κανόνων που ισχύουν ελλείψει συμφωνίας μεταξύ των μερών, οπότε καθίσταται δυσχερέστερη για τον καταναλωτή, έχοντας υπόψη τα δικονομικά μέσα που διαθέτει, η πρόσβαση στη δικαιοσύνη καθώς και η άσκηση των δικαιωμάτων άμυνας, και
- το ζήτημα αν το εθνικό δίκαιο προβλέπει κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα τα οποία καθιστούν δυνατό για τον καταναλωτή που θίγεται από την εφαρμογή της εν λόγω ρήτρας να αντισταθμίσει τις συνέπειες της μονομερούς καταγγελίας της συμβάσεως δανείου.

Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να προβεί στην εκτίμηση αυτή, σε συνάρτηση με όλες τις ιδιαίτερες περιστάσεις της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί.»

Όσον αφορά τους τόκους υπερημερίας, το Δικαστήριο ⁽²³⁷⁾ έχει εξηγήσει την εν λόγω δοκιμή ως ακολούθως:

«[...] όσον αφορά τη ρήτρα περί καθορισμού των τόκων υπερημερίας, υπενθυμίζεται ότι, υπό το πρίσμα του σημείου 1, στοιχείο ε', του παραρτήματος της οδηγίας, σε συνδυασμό με τις διατάξεις των άρθρων 3, παράγραφος 1, και 4, παράγραφος 1, της οδηγίας, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να επαληθεύσει, μεταξύ άλλων, [...] αφενός, τους εθνικούς κανόνες που έχουν εφαρμογή στη σχέση μεταξύ των συμβαλλομένων, στην περίπτωση που δεν προβλέπεται ειδική συμφωνία στην επίμαχη σύμβαση ή σε διάφορες τέτοιου είδους συμβάσεις με καταναλωτές, και, αφετέρου, το ύψος του καθορισθέντος τόκου υπερημερίας σε σχέση με τον νόμιμο τόκο, προκειμένου να εξακριβωθεί ότι ο τόκος αυτός είναι ικανός να εξασφαλίσει την εκπλήρωση των επιδιωκόμενων σκοπών στο οικείο κράτος μέλος και δεν βαίνει πέραν του αναγκαίου για την εκπλήρωσή του ορίου.»

⁽²³¹⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-472/11, *Banif Plus Bank*, σκέψη 40.

⁽²³²⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψη 71.

⁽²³³⁾ Π.χ. υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψη 73· υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 66.

⁽²³⁴⁾ Αυτό αντικατοπτρίζεται επίσης στο σημείο 1 στοιχείο ε) του παραρτήματος της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες: «να επιβάλλουν στον καταναλωτή που δεν εκτελεί τις υποχρεώσεις του, δυσανάλογα υψηλή αποζημίωση».

⁽²³⁵⁾ Υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψεις 73 και 74· συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-537/12 και C-116/13 *Banco Popular Español Banco de Valencia*, σκέψεις 70 και 71. Όσον αφορά τη συμμόρφωση των δικονομικών κανόνων με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, βλέπε τμήμα 6.

⁽²³⁶⁾ Υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 66, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-537/12 και C-116/13, *Banco Popular Español Banco de Valencia*, σκέψη 71, με βάση την υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψεις 73 και 75.

⁽²³⁷⁾ Υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψη 74.

Όσον αφορά την αναλογικότητα ⁽²³⁸⁾ και, ως εκ τούτου, τον καταχρηστικό χαρακτήρα των κυρώσεων που ορίζονται στις συμβατικές ρήτρες, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει περαιτέρω ⁽²³⁹⁾ ότι πρέπει να αξιολογείται το σωρευτικό αποτέλεσμα όλων των ποινικών ρητρών που περιλαμβάνονται στην οικεία σύμβαση, ανεξαρτήτως αν ο πιστωτής επιδιώκει πράγματι την πλήρη εκτέλεση καθεμίας από αυτές.

Ακόμα κι αν μόνο το σωρευτικό αποτέλεσμα των κυρώσεων είναι εκείνο που τις καθιστά δυσανάλογες, πρέπει να θεωρηθούν καταχρηστικές ⁽²⁴⁰⁾ όλες οι σχετικές συμβατικές ρήτρες ανεξάρτητα από το εάν έχουν εφαρμοστεί ⁽²⁴¹⁾.

3.4.4. Ενδεχόμενος καταχρηστικός χαρακτήρας της τιμής ή της αμοιβής

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω ⁽²⁴²⁾, με βάση το ελάχιστο πρότυπο της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, το ανάλογο ή μη της τιμής ή της αμοιβής εκτιμάται σύμφωνα με το άρθρο 3 παράγραφος 1 μόνο εάν οι συμβατικές ρήτρες που καθορίζουν την εφαρμοστέα τιμή ή αμοιβή δεν είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο. Για την εκτίμησή τους με βάση το άρθρο 3 παράγραφος 1, εφόσον η σχετική εθνική νομοθεσία δεν περιέχει κανόνες ενδοτικού δικαίου, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, για παράδειγμα, οι πρακτικές της αγοράς που επικρατούν κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, όταν συγκρίνεται το τίμημα που καταβάλλει ο καταναλωτής και η αξία ορισμένου αγαθού ή υπηρεσίας ⁽²⁴³⁾. Για παράδειγμα, σε σχέση με τον ενδεχόμενο καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικού επιτοκίου σε σύμβαση δανείου, το Δικαστήριο έχει κρίνει ⁽²⁴⁴⁾ ότι:

«εφόσον το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι συμβατική ρήτρα σχετικά με τον τρόπο υπολογισμού των συμβατικών τόκων, όπως η επίδικη στην κύρια δίκη, δεν είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της ως άνω οδηγίας, οφείλει να εξετάσει αν η ρήτρα αυτή είναι καταχρηστική κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας. Στο πλαίσιο της εξέτασής αυτής, έργο του αιτούντος δικαστηρίου είναι ιδίως να συγκρίνει τον προβλεπόμενο από τη ρήτρα αυτόν τρόπο υπολογισμού του συμβατικού επιτοκίου και το προκύπτων εξ αυτού πραγματικό συμβατικό επιτόκιο με τους συνήθως εφαρμοζόμενους τρόπους υπολογισμού και το νόμιμο επιτόκιο καθώς και τα επιτόκια που εφαρμόζονταν στην αγορά, κατά τη σύναψη της επίδικης στην κύρια δίκη συμβάσεως, για δάνειο ύψους και διάρκειας αντίστοιχων προς εκείνα της οικείας συμβάσεως δανείου.»

Η Επιτροπή, λαμβάνοντας επίσης υπόψη την «απαίτηση καλής πίστης» του άρθρου 3 παράγραφος 1, θεωρεί ότι μόνο οι έντιμες και δίκαιες πρακτικές της αγοράς μπορούν να ληφθούν υπόψη για την εν λόγω εκτίμηση.

3.4.5. Περιστάσεις κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφος 1, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας, δηλαδή η σημαντική ανισορροπία έναντι των απαιτήσεων καλής πίστης, πρέπει να αξιολογείται λαμβανομένων υπόψη της φύσης της σύμβασης, των άλλων συμβατικών ρητρών και άλλων συναφών συμβάσεων, καθώς και «όλων των κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεων που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη». Η τελευταία πτυχή δεν περιλαμβάνει τις περιστάσεις που προκύπτουν κατά τη διάρκεια εκτέλεσης της σύμβασης. Ωστόσο, στις περιστάσεις που περιβάλλουν τη σύναψη της σύμβασης πρέπει να περιλαμβάνονται όλες οι περιστάσεις τις οποίες γνώριζε, ή μπορούσε εύλογα να γνωρίζει, ο επαγγελματίας και οι οποίες μπορούσαν να επηρεάσουν τη μεταγενέστερη εκτέλεση της σύμβασης ⁽²⁴⁵⁾.

Ένα παράδειγμα ανάλογων περιστάσεων είναι ο κίνδυνος διακυμάνσεων των συναλλαγματικών ισοτιμιών, ο οποίος είναι εγγενής της συνυπολόγησης δανείου σε ξένο νόμισμα και ο οποίος μπορεί να εμφανιστεί μόνο κατά τη διάρκεια εκτέλεσης της σύμβασης. Στις περιπτώσεις αυτές εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια να εκτιμήσουν, με βάση τις γνώσεις και την εξειδίκευση του δανειστή, εάν η έκθεση του καταναλωτή στον συναλλαγματικό κίνδυνο ευθυγραμμίζεται με τις απαιτήσεις καλής πίστης, δηλαδή συνιστά έντιμη και δίκαιη πρακτική, ή δημιουργεί σημαντική ανισορροπία κατά την έννοια του άρθρου 3 παράγραφος 1 ⁽²⁴⁶⁾.

Σε περίπτωση τροποποίησης ή αντικατάστασης συμβατικών ρητρών, είναι λογικό, κατά την εκτίμηση των νέων συμβατικών ρητρών, να λαμβάνονται υπόψη οι περιστάσεις που επικρατούσαν κατά τον χρόνο της τροποποίησης ή αντικατάστασης ⁽²⁴⁷⁾.

⁽²³⁸⁾ Σημείο 1 στοιχείο ε) του παραρτήματος της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

⁽²³⁹⁾ Υπόθεση C-377/14, *Radlinger Radlingerová*, σκέψη 101.

⁽²⁴⁰⁾ Υπόθεση C-377/14, *Radlinger Radlingerová*, σκέψη 101.

⁽²⁴¹⁾ Βλέπε επίσης τμήμα 4.3.3 και υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σημείο 4 του διατακτικού και σκέψη 73. Μια αίτηση προδικαστικής απόφασης (υπόθεση C-750/18, *A, B κατά C* – εκκρεμής στις 31 Μαΐου 2019) με την οποία είχε ζητηθεί από το Δικαστήριο να παράσχει κατευθύνσεις σχετικά με το ερώτημα του εάν το σωρευτικό αποτέλεσμα μπορεί να περιορίζεται σε κυρώσεις αφορώσες την ίδια περίπτωση μη εκπλήρωσης συμβατικών υποχρεώσεων έχει αποσυρθεί.

⁽²⁴²⁾ Τμήματα 3.1 και 3.2.2 Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, *Banco Santander Escobedo Cortés*.

⁽²⁴³⁾ Συμπεριλαμβανομένων, για παράδειγμα, των περιπτώσεων που οι διακυμάνσεις της τιμής του νομίσματος μπορούν να οδηγήσουν σε ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών μέσω επιπλέον επιβάρυνσης του καταναλωτή, υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψεις 52-58.

⁽²⁴⁴⁾ Υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 67 δεύτερη περίπτωση.

⁽²⁴⁵⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψη 54.

⁽²⁴⁶⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriiciu*, σκέψεις 55 και 56.

⁽²⁴⁷⁾ Το Δικαστήριο έχει κληθεί να παράσχει περαιτέρω ερμηνεία στην υπόθεση C-452/18, *Ibercaja Banco* (εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019), σχετικά με ανανέωση σύμβασης πίστωσης.

Η σημαντική ανισορροπία πρέπει να εξεταστεί σε σχέση με το περιεχόμενο μιας συμβατικής ρήτρας και ανεξάρτητα από το πώς έχει εφαρμοστεί στην πράξη⁽²⁴⁸⁾. Για παράδειγμα, όταν μια συμβατική ρήτρα επιτρέπει σε έναν επαγγελματία να απαιτήσει άμεση και πλήρη αποπληρωμή του δανείου εάν ο καταναλωτής δεν καταβάλει συγκεκριμένο αριθμό μηνιαίων δόσεων, ο καταχρηστικός χαρακτήρας πρέπει να εκτιμηθεί με βάση τον αριθμό των οριζόμενων στη σύμβαση μηνιαίων δόσεων που δεν έχουν καταβληθεί. Δεν μπορεί να βασιστεί στον αριθμό των μηνιαίων δόσεων που στην πραγματικότητα δεν κατέβαλε ο καταναλωτής προτού ο επαγγελματίας επικαλεστεί τη σχετική ρήτρα⁽²⁴⁹⁾.

3.4.6. Συνάφεια μεταξύ της έλλειψης διαφάνειας και του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών

Η έλλειψη διαφάνειας δεν συνεπάγεται αυτομάτως ότι μια συμβατική ρήτρα είναι καταχρηστική βάσει του άρθρου 3 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες⁽²⁵⁰⁾. Αυτό σημαίνει ότι, αφού διαπιστωθεί ότι μια συμβατική ρήτρα που καλύπτεται από το άρθρο 4 παράγραφος 2⁽²⁵¹⁾ «δεν είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό», ο καταχρηστικός χαρακτήρας της πρέπει κατά κανόνα να εκτιμηθεί με βάση τα κριτήρια του άρθρου 3 παράγραφος 1⁽²⁵²⁾. Αντιστρόφως, η έλλειψη διαφάνειας δεν αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για την κατάφαση καταχρηστικού χαρακτήρα σύμφωνα με το άρθρο 3 παράγραφος 1⁽²⁵³⁾, επομένως συμβατικές ρήτρες που είναι απολύτως διαφανείς επίσης μπορεί να είναι καταχρηστικές βάσει του άρθρου 3 παράγραφος 1, λόγω του μη ισορροπημένου περιεχομένου τους⁽²⁵⁴⁾.

Ωστόσο, αν οι συμβατικές ρήτρες δεν είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο, δηλαδή αν οι επαγγελματίες δεν συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις διαφάνειας, η περίπτωση αυτή μπορεί να συμβάλει στον χαρακτηρισμό μιας συμβατικής ρήτρας ως καταχρηστικής σύμφωνα με το άρθρο 3 παράγραφος 1 ή ακόμα και να υποδηλώνει την ύπαρξη καταχρηστικού χαρακτήρα. Το σημείο 1 στοιχείο θ) του παραρτήματος γενικά και το σημείο 1 στοιχείο ι) του παραρτήματος με ειδική αναφορά στις μονομερείς τροποποιήσεις των συμβατικών όρων επιβεβαιώνουν ότι η έλλειψη διαφάνειας μπορεί να είναι καθοριστική για τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικών ρητρών.

Διάφορες αποφάσεις αναφέρονται στην έλλειψη διαφάνειας ως (σημαντικού) στοιχείου τουλάχιστον για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα ειδικών τύπων συμβατικών ρητρών⁽²⁵⁵⁾ ή αναφέρονται αλληλένδετα στην έλλειψη διαφάνειας και στον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικών ρητρών⁽²⁵⁶⁾.

⁽²⁴⁸⁾ Υπόθεση C-602/13, *BBVA*, σκέψη 50.

⁽²⁴⁹⁾ Υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σημείο 4 του διατακτικού και σκέψη 73.

⁽²⁵⁰⁾ Ωστόσο, σύμφωνα με την αρχή της ελάχιστης εναρμόνισης, η εθνική νομοθεσία ενδέχεται να προβλέπει ότι η έλλειψη διαφάνειας μπορεί να έχει αυτή την αυτόματη επίπτωση. Βλέπε το τμήμα 2 για τη σχέση της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες με την εθνική νομοθεσία και το άρθρο 307 παράγραφος 1 του γερμανικού αστικού κώδικα (BGB).

⁽²⁵¹⁾ Βλέπε τμήμα 3.2.1.

⁽²⁵²⁾ Αυτό επιβεβαιώνεται σιωπηρά ή ρητά σε αρκετές αποφάσεις, για παράδειγμα στην υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψεις 62-67, ιδίως στη σκέψη 64 και στη δεύτερη περίπτωση της σκέψης 67, στην υπόθεση C-119/17, *Lurean*, σκέψεις 22-31, και στην υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψη 49.

⁽²⁵³⁾ Η έλλειψη διαφάνειας δεν αναφέρεται ως όρος στο άρθρο 3 παράγραφος 1. Διαφορά υπάρχει μόνο για τις συμβατικές ρήτρες που καθορίζουν το κύριο αντικείμενο ή των οποίων η εκτίμηση θα απαιτούσε έλεγχο του ανάλογου ή μη της τιμής ή της αμοιβής.

⁽²⁵⁴⁾ Επιβεβαιώνεται στην υπόθεση C-342/13, *Katalin Sebestyén*, σκέψη 34: «Ωστόσο, και ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι οι γενικές πληροφορίες που έλαβε ο καταναλωτής πριν από τη σύναψη συμβάσεως ικανοποιούν τις απαιτήσεις σαφήνειας και διαφάνειας που απορρέουν από το άρθρο 5 της εν λόγω οδηγίας, βάσει του γεγονότος αυτού και μόνον δεν μπορεί να αποκλειστεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας ρήτρας [...]».

⁽²⁵⁵⁾ Π.χ. υπόθεση C-472/10, *Invitel*, σκέψη 28 και τέλος του σημείου 1 του διατακτικού: «Απόκειται στο εθνικό δικαστήριο [...] να εκτιμήσει βάσει του άρθρου 3, παράγραφοι 1 και 3, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας ρήτρας περιλαμβανόμενης στους γενικούς όρους συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές και παρέχουσας στον επαγγελματία τη δυνατότητα να τροποποιήσει μονομερώς τους όρους σχετικά με τη χρέωση των εξόδων που συνδέονται με την προσφερόμενη υπηρεσία. Στο πλαίσιο της εκτίμησης αυτής, το εν λόγω δικαστήριο θα πρέπει να εξετάσει ιδίως αν, υπό το πρίσμα όλων των ρητρών που περιλαμβάνονται στους γενικούς συμβατικούς όρους στους οποίους εντάσσεται η επίμαχη ρήτρα, καθώς και της εθνικής νομοθεσίας από την οποία απορρέουν δικαιώματα και υποχρεώσεις που θα μπορούσαν να προστεθούν σε όσα προβλέπουν οι ως άνω γενικοί συμβατικοί όροι, ο λόγος ή ο τρόπος μεταβολής του κόστους της παρεχόμενης υπηρεσίας διευκρινίζονται κατά τρόπο σαφή και κατανοητό και αν, ενδεχομένως, οι καταναλωτές έχουν το δικαίωμα να λύσουν τη σύμβαση.»

Υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*, σημείο 2 του διατακτικού: «Τα άρθρα 3 και 5 της οδηγίας 93/13 σε συνδυασμό με το άρθρο 3, παράγραφος 3, της οδηγίας 2003/55/ΕΚ [...] έχουν την έννοια ότι, προκειμένου να εκτιμηθεί αν μια τυποποιημένη συμβατική ρήτρα, με την οποία προμηθευτής επιφυλάσσει του δικαιώματός του να τροποποιεί το κόστος παροχής φυσικού αερίου, ανταποκρίνεται ή όχι στις απαιτήσεις της καλής πίστεως, της ισορροπίας και της διαφάνειας που επιβάλλουν οι διατάξεις αυτές, έχουν, ιδίως, ουσιαστική σημασία:

— αν η σύμβαση εκδίδεται κατά τρόπο διαφανή τον λόγο και τρόπο αναπροσαρμογής του εν λόγω κόστους, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να προβλέψει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις ενδεχόμενες μεταβολές του κόστους αυτού. [...] και

— αν υπάρχει, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, πραγματική δυνατότητα ασκήσεως του δικαιώματος καταγγελίας που παρέχεται στον καταναλωτή.

Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να προβεί στην εν λόγω εκτίμηση λαμβάνοντας υπόψη όλες τις ιδιαίτερες περιστάσεις της συγκεκριμένης υποθέσεως, συμπεριλαμβανομένου του συνόλου των ρητρών των γενικών όρων των καταναλωτικών συμβάσεων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται η επίδικη ρήτρα.»

⁽²⁵⁶⁾ Π.χ. υπόθεση C-191/15, *Verein für Konsumenteninformation κατά Amazon*, σκέψη 65: «Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί εάν, λαμβανομένη υπόψη των κατά περίπτωση περιστάσεων, ένας όρος πληροί τις απαιτήσεις της καλής πίστης, της ισορροπίας και της διαφάνειας.» Βλέπε επίσης συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-70/17 και C-179/17, *Abanca Corporación Bancaria* και *Bankia*, σκέψη 50, και υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψη 40.

Υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*, σκέψη 47: «Οι τυποποιημένες ρήτρες που καθιστούν δυνατή τέτοια μονομερή αναπροσαρμογή πρέπει να τηρούν τις απαιτήσεις καλής πίστεως, ισορροπίας και διαφάνειας που επιβάλλουν οι εν λόγω οδηγίες.»

Το Δικαστήριο έχει τονίσει τη σημασία της διαφάνειας για τον δίκαιο χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών, για παράδειγμα, σε σχέση με ρήτρες που επιτρέπουν στον επαγγελματία να αλλάζει τις τιμές που καταβάλλουν οι καταναλωτές σε μακροπρόθεσμες συμβάσεις ⁽²⁵⁷⁾, ρήτρες που καθορίζουν τις βασικές υποχρεώσεις του καταναλωτή σε συμβάσεις δανείου ⁽²⁵⁸⁾ και ρήτρες επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου ⁽²⁵⁹⁾.

Το Δικαστήριο έχει επισημάνει ρητά ότι, σε σχέση με ρήτρα επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου η οποία δεν αναγνωρίζει το γεγονός ότι, σύμφωνα με τον κανονισμό Ρώμη Ι, οι καταναλωτές μπορούν πάντοτε να επικαλούνται τους πιο ευνοϊκούς κανόνες του κράτους μέλους διαμονής τους ⁽²⁶⁰⁾, η εν λόγω παράλειψη ενημέρωσης ή ο παραπλανητικός χαρακτήρας της ρήτρας μπορεί να υποδεικνύει καταχρηστικό χαρακτήρα της. Το Δικαστήριο ⁽²⁶¹⁾, επικαλούμενο το κριτήριο της σημαντικής ανισορροπίας ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, έκρινε ότι:

«Ειδικότερα, η καταχρηστικότητα μιας τέτοιας ρήτρας μπορεί να προκύπτει από διατύπωση η οποία δεν ικανοποιεί την απαίτηση σαφούς και κατανοητής συντάξεως που τάσσεται από το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13. [...]»

Επομένως, μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι, ανάλογα με το περιεχόμενο της επίμαχης συμβατικής ρήτρας και υπό το πρίσμα των επιπτώσεων της έλλειψης διαφάνειας, **ο ενδεχόμενος καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας μπορεί να συνδεθεί στενά με την έλλειψη διαφάνειας της εν λόγω ρήτρας, ή ότι η έλλειψη διαφάνειας μιας συμβατικής ρήτρας μπορεί ακόμα και να καταδείξει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της**. Για παράδειγμα, κάτι τέτοιο μπορεί να ισχύει όταν οι καταναλωτές δεν μπορούν να κατανοήσουν τις επιπτώσεις μιας ρήτρας ή παραπλανώνται.

Πράγματι, αν οι καταναλωτές τίθενται σε μειονεκτική θέση λόγω συμβατικών ρητρών που είναι ασαφείς, κρυμμένες ή παραπλανητικές, ή αν δεν παρέχονται εξηγήσεις που είναι αναγκαίες για την κατανόησή τους, είναι απίθανο ο επαγγελματίας να έχει συμβληθεί νομίμως και θεμιτώς με τον καταναλωτή και να έχει λάβει υπόψη τα νόμιμα συμφέροντά του.

3.4.7. Ο ρόλος του παραρτήματος που αναφέρεται στο άρθρο 3 παράγραφος 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες

Όπως επισημαίνεται στο άρθρο 3 παράγραφος 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, ο κατάλογος στο παράρτημα της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες περιλαμβάνει «μόνο» έναν ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να θεωρηθούν καταχρηστικές. Το Δικαστήριο έχει τονίσει το εν λόγω γεγονός σε διάφορες περιπτώσεις ⁽²⁶²⁾. Ο μη εξαντλητικός χαρακτήρας του παραρτήματος και η αρχή της ελάχιστης εναρμόνισης σύμφωνα με το άρθρο 8 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες συνεπάγονται ότι η εθνική νομοθεσία μπορεί να επεκτείνει τον κατάλογο ή να χρησιμοποιεί διατυπώσεις που οδηγούν σε αυστηρότερα πρότυπα ⁽²⁶³⁾.

Δεδομένου ότι ο κατάλογος είναι απλώς ενδεικτικός, οι ρήτρες που περιλαμβάνονται σε αυτόν δεν θα πρέπει αυτομάτως να θεωρούνται καταχρηστικές. Αυτό σημαίνει ότι ο καταχρηστικός χαρακτήρας τους πρέπει και πάλι να εκτιμάται με βάση τα κριτήρια του άρθρου 3 παράγραφος 1 και του άρθρου 4 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽²⁶⁴⁾. Το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι οι ρήτρες που απαριθμούνται στο παράρτημα δεν θεωρούνται κατ' ανάγκη καταχρηστικές και, αντιστρόφως, ρήτρες που δεν εμφανίζονται στον κατάλογο μπορεί κάλλιστα να θεωρηθούν καταχρηστικές ⁽²⁶⁵⁾. Ωστόσο, το παράρτημα αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών. Σύμφωνα με τη διατύπωση του Δικαστηρίου,

«Το περιεχόμενο του εν λόγω παραρτήματος δεν αρκεί μεν από μόνο του για να διαπιστωθεί αυτομάτως ότι η επίμαχη ρήτρα είναι καταχρηστική, πλην όμως αποτελεί βασικό στοιχείο στο οποίο ο εθνικός δικαστής μπορεί να στηρίξει την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας αυτής ⁽²⁶⁶⁾.»

⁽²⁵⁷⁾ Υπόθεση C-472/10, *Invitel*, σκέψεις 21-31· υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*, σκέψεις 40-55.

⁽²⁵⁸⁾ Υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, υπόθεση C-348/14 *Bucura*, υπόθεση C-186/16, *Andriciuc* και υπόθεση C-119/17, *Lupean*, σκέψεις 22-31.

⁽²⁵⁹⁾ Υπόθεση C-191/15, *Verein für Konsumenteninformation* κατά *Amazon*.

⁽²⁶⁰⁾ Άρθρο 6 του κανονισμού Ρώμη Ι.

⁽²⁶¹⁾ Υπόθεση C-191/15, *Verein für Konsumenteninformation* κατά *Amazon*, σκέψη 68, απόσπασμα της οποίας παρατίθεται εδώ. Η προηγούμενη σκέψη 67 έχει ως εξής: «Υπό τις συνθήκες αυτές, [...] ρήτρα επιλογής δικαίου η οποία έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και με την οποία ορίζεται ως εφαρμοστέο το δίκαιο του κράτους μέλους της έδρας του επαγγελματία είναι καταχρηστική μόνον εφόσον έχει ορισμένα γνωρίσματα, με βάση τη διατύπωσή της ή το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται, τα οποία δημιουργούν σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών.»

⁽²⁶²⁾ Υπόθεση C-472/10, *Invitel*, σκέψη 25· υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*, σκέψεις 37 και 38· υπόθεση C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, σκέψη 42· και διάταξη στην υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*, σκέψεις 56 και 58.

⁽²⁶³⁾ Υπόθεση C-478/99, *Επιτροπή κατά Σουηδίας*, σκέψη 11.

⁽²⁶⁴⁾ Υπόθεση C-478/99, *Επιτροπή κατά Σουηδίας*, σκέψη 11.

⁽²⁶⁵⁾ Υπόθεση C-237/02 *Freiburger Kommunalbauten*, σκέψη 2· υπόθεση C-478/99, *Επιτροπή κατά Σουηδίας*, σκέψη 20. Στην υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei*, σκέψη 60, το Δικαστήριο χαρακτήρισε το παράρτημα «κατάλογο ενδεχόμενης απαγορεύσεως» ρητρών. Ωστόσο, σε ορισμένες νομοθεσίες είναι δυνατόν να υπάρχουν «κατάλογοι ενδεχόμενης απαγορεύσεως» υπό την έννοια ότι υφίσταται (μαχητό) νόμιμο τεκμήριο ότι ορισμένοι τύποι συμβατικών ρητρών είναι καταχρηστικοί.

⁽²⁶⁶⁾ Υπόθεση C-472/10, *Invitel*, πρώτο μέρος της σκέψης 26.

Όταν ένα κράτος μέλος ⁽²⁶⁷⁾ έχει θεσπίσει «μαύρο κατάλογο» ρητρών που θεωρούνται πάντοτε καταχρηστικές ⁽²⁶⁸⁾, οι συμβατικές ρήτρες που περιλαμβάνονται στον εν λόγω κατάλογο δεν θα πρέπει να εξετάζονται με βάση τις εθνικές διατάξεις για τη μεταφορά του άρθρου 3 παράγραφος 1.

Διαφορετικά, οι εθνικές αρχές πρέπει να εξετάζουν τη ρήτρα βάσει του άρθρου 3 παράγραφος 1, χρησιμοποιώντας το παράρτημα ως ένδειξη για το τι συνιστά κατά κανόνα σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών που αντικείται στις απαιτήσεις της καλής πίστης.

Το Δικαστήριο στη νομολογία του έχει αναφερθεί στα ακόλουθα σημεία του παραρτήματος:

- σημείο 1 στοιχείο ε) ⁽²⁶⁹⁾: C-76/10, *Pohotovost*· C-415/11, *Aziz* ⁽²⁷⁰⁾· συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-94/17 και C-96/16, *Banco Santander Escobedo Cortés*, σχετικά με τους τόκους υπερημερίας·
- σημείο 1 στοιχείο ε): C-377/14, *Radlinger Radlingerová*, σχετικά με το σωρευτικό αποτέλεσμα των συμβατικών κυρώσεων·
- σημείο 1 στοιχεία θ), ι) και ιβ) σε συνδυασμό με το σημείο 2 στοιχεία β) και δ): C-92/11, *RWE Vertrieb*, C-472/10, *Invitel* ⁽²⁷¹⁾, C-348/14, *Bucura* ⁽²⁷²⁾, σχετικά με ρήτρες μεταβολής του τιμήματος·
- σημείο 1 στοιχεία ι) και λ) σε συνδυασμό με το σημείο 2 στοιχεία β) και δ):
 - υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai* ⁽²⁷³⁾, σχετικά με τον μηχανισμό μετατροπής συναλλαγματικών ισοτιμιών για σύμβαση δανείου που συνολογλήθηκε σε ξένο νόμισμα·
 - υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei* ⁽²⁷⁴⁾, σχετικά με μονομερείς αλλαγές στο επιτόκιο·
- σημείο 1 στοιχείο π) ⁽²⁷⁵⁾:
 - C-240/98, *Océano Grupo Editorial*· C-137/08, *VB Penzügyi Lízing*· C-243/08, *Pannon GSM*· όπου διευκρινίζεται ότι οι ρήτρες περί παρέκτασης αρμοδιότητας που επιβάλλουν στον καταναλωτή την υποχρέωση να υπαχθεί στην αποκλειστική αρμοδιότητα δικαστηρίου το οποίο μπορεί να είναι απομακρυσμένο από τον τόπο της κατοικίας του, πράγμα το οποίο θα καταστήσει δυσχερή την παράστασή του ενώπιον του δικαστηρίου αυτού, καλύπτονται καταρχήν από το σημείο 1 στοιχείο π) ⁽²⁷⁶⁾· η υπόθεση C-266/18, *Aqua Med*, αφορά κανονιστικές διατάξεις για τη δικαιοδοσία·
 - C-240/08, *Asturcom Telecomunicaciones*· C-342/13, *Katalin Sebestyén*, σχετικά με ρήτρες διαιτησίας·
 - C-415/11, *Aziz*, σκέψη 75, σχετικά με ρήτρες περί της εκτέλεσης σε συμβάσεις ενυπόθηκης πίστωσης και την εκτίμησή τους σε σχέση με τα διαθέσιμα ένδικα βοηθήματα.

Ένα από τα πλεονεκτήματα του παραρτήματος είναι ότι μπορεί να συμβάλει στην εξεύρεση κοινής βάσης όταν τα κράτη μέλη συντονίζουν τα μέτρα επιβολής που εφαρμόζουν στον τομέα των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών. Το παράρτημα της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και οι διάφοροι τύποι παραρτημάτων στις εθνικές διατάξεις μεταφοράς της οδηγίας καθιστούν επίσης σαφέστερα στους επαγγελματίες τα είδη συμβατικών ρητρών που κρίνονται προβληματικά, ενώ, επιπλέον, μπορούν να βοηθήσουν τους φορείς επιβολής του νόμου στην επίσημη ή ανεπίσημη επιβολή της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

⁽²⁶⁷⁾ Βλέπε παράρτημα II της παρούσας ανακοίνωσης.

⁽²⁶⁸⁾ Υπόθεση C-143/13, *Matei και Matei*, σκέψη 61.

⁽²⁶⁹⁾ Ρήτρες «[που] επιβάλλουν στον καταναλωτή που δεν εκτελεί τις υποχρεώσεις του δυσανάλογα υψηλή αποζημίωση».

⁽²⁷⁰⁾ Σκέψη 74.

⁽²⁷¹⁾ Σκέψεις 21-31.

⁽²⁷²⁾ Σκέψη 60.

⁽²⁷³⁾ Ιδίως, σκέψη 73.

⁽²⁷⁴⁾ Ιδίως, σκέψεις 59 και 74· η σκέψη 74 έχει ως εξής: «Από τα άρθρα, ιδίως, 3 και 5 της οδηγίας 93/13, καθώς και από τα σημεία 1, στοιχεία ι' και λ', και 2, στοιχεία β' και δ', του παραρτήματος της οδηγίας αυτής προκύπτει ότι, για την τήρηση της απαιτήσεως περί διαφάνειας, έχει κεφαλαιώδη σημασία το αν στη σύμβαση δανείου εκτίθενται κατά τρόπο διαφανή οι λόγοι και οι ιδιαιτερότητες του μηχανισμού τροποποίησης του επιτοκίου και η σχέση μεταξύ της ρήτρας αυτής και άλλων ρητρών σχετικών με την αμοιβή του δανειστή, έτσι ώστε ο ενημερωμένος καταναλωτής να μπορεί να προβλέψει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις ως προς αυτόν οικονομικές συνέπειες.»

⁽²⁷⁵⁾ «ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα να καταργούν ή να παρεμποδίζουν την προσφυγή ενώπιον δικαστηρίου ή την άσκηση ενδίκων μέσων από τον καταναλωτή, ιδίως με το να υποχρεώνουν τον καταναλωτή να καταφεύγει αποκλειστικά σε διαιτησία μη καλυπτόμενη από νομικές διατάξεις, με το να περιορίζουν μη προσηκόντως τα αποδεικτικά μέσα του καταναλωτή, ή με το να επιβάλλουν σ' αυτόν το βάρος της απόδειξης το οποίο, σύμφωνα με το εφαρμοστέο δίκαιο, φέρει κανονικά άλλος συμβαλλόμενος.»

⁽²⁷⁶⁾ Υπόθεση C-240/98, *Océano Grupo Editorial*, διατακτικό και σκέψεις 22-24· υπόθεση C-137/08, *VB Penzügyi Lízing*, σκέψεις 54-56· υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*, σκέψη 41.

4. ΜΗ ΔΕΣΜΕΥΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΩΝ ΣΥΜΒΑΤΙΚΩΝ ΡΗΤΡΩΝ (ΑΡΘΡΟ 6 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 1 ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ)

Άρθρο 6

1. Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.

2. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να μην αίρεται η προστασία που παρέχει στον καταναλωτή η παρούσα οδηγία, λόγω του ότι επιλέγεται, ως δίκαιο που διέπει τη σύμβαση, δίκαιο τρίτης χώρας, εάν η σύμβαση έχει στενή σχέση με την επικράτεια των κρατών μελών.

Εικοστή πρώτη αιτιολογική σκέψη

Εκτιμώντας ότι τα κράτη μέλη πρέπει να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να αποφεύγεται η παρουσία καταχρηστικών ρητρών μέσα στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία· ότι, εάν παρ' όλα αυτά εμφανίζονται στις συμβάσεις καταχρηστικές ρήτρες, δεν θα δεσμεύουν τον καταναλωτή, η δε σύμβαση θα εξακολουθεί να δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέρη σύμφωνα με τους ίδιους όρους, εάν μπορεί να υφίσταται χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες·

4.1. Η φύση και ο ρόλος του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στην προστασία από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες

Το Δικαστήριο ⁽²⁷⁷⁾ επισημαίνει τακτικά τον κεντρικό ρόλο του άρθρου 6 παράγραφος 1 στο σύστημα προστασίας των καταναλωτών βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, το οποίο

«[...] βασίζεται στην αντίληψη ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση έναντι του επαγγελματία, τόσο ως προς τη δυνατότητα διαπραγματεύσεως όσο και ως προς το επίπεδο της πληροφόρησής [...].» ⁽²⁷⁸⁾.

Ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1 αποτελεί **κανόνα αναγκαστικού δικαίου** μέσω του οποίου η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες επιδιώκει να καταπολεμήσει την εν λόγω ανισότητα και να δημιουργήσει *ουσιαστική ισορροπία* ⁽²⁷⁹⁾ μεταξύ των μερών στο πλαίσιο της σύμβασης. Σύμφωνα με τη διατύπωση του Δικαστηρίου ⁽²⁸⁰⁾:

«[...] το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, το οποίο προβλέπει ότι οι καταχρηστικές ρήτρες δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, αποτελεί διάταξη αναγκαστικού δικαίου, με την οποία επιδιώκεται, αντί της απορρέουσας από τη σύμβαση τυπικής ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών, η εξασφάλιση μιας ουσιαστικής ισορροπίας, ικανής να αποκαταστήσει τη μεταξύ τους ισότητα.»

Δεδομένου ότι η προστασία των καταναλωτών από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες αποτελεί ζήτημα **δημοσίου συμφέροντος**, το Δικαστήριο ⁽²⁸¹⁾ έχει επανειλημμένως δηλώσει ότι το άρθρο 6 παράγραφος 1 **είναι ισοδύναμο προς τους κανόνες δημόσιας τάξης που ορίζει η νομοθεσία των κρατών μελών**:

«Το Δικαστήριο έχει εξάλλου κρίνει ότι, δεδομένης της φύσεως και της σπουδαιότητας του δημοσίου συμφέροντος επί του οποίου στηρίζεται η προστασία την οποία παρέχει η οδηγία στους καταναλωτές, το άρθρο 6 της εν λόγω οδηγίας πρέπει να θεωρηθεί ως ισοδύναμο προς τους εθνικούς κανόνες που αποτελούν, στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξεως, κανόνες δημόσιας τάξεως [...]. Πρέπει να κριθεί ότι ο χαρακτηρισμός αυτός εκτείνεται σε όλες τις διατάξεις της οδηγίας που είναι απαραίτητες για την υλοποίηση του σκοπού τον οποίο επιδιώκει το εν λόγω άρθρο 6.»

⁽²⁷⁷⁾ Π.χ. υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 40, που παρατίθεται εδώ.

⁽²⁷⁸⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-169/14, *Sánchez Morcillo και Abril García*, σκέψη 22 και στην εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

⁽²⁷⁹⁾ Υποθέσεις C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 41, C-169/14, *Sánchez Morcillo και Abril García*, σκέψη 23, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo* κ.λπ., σκέψεις 53 και 55.

⁽²⁸⁰⁾ Υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 38, με παραπομπές στην υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 40, και στην υπόθεση C-472/11, *Banif Plus Bank*, σκέψη 20.

⁽²⁸¹⁾ Π.χ. συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Naranjo Gutierrez*, σκέψη 54· υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 44, που παρατίθεται εδώ. Στην εν λόγω σκέψη, το Δικαστήριο αναφέρεται στις προηγούμενες αποφάσεις του στις υποθέσεις C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, σκέψη 52, και C-76/10, *Pohotovost'*, σκέψη 50.

Ο αναγκαστικός ή επιτακτικός χαρακτήρας του άρθρου 6 παράγραφος 1 σημαίνει ότι η διάταξη αυτή είναι δεσμευτική για όλα τα συμβαλλόμενα μέρη και τις αρχές, και ότι, καταρχήν, δεν είναι δυνατή η απόκλιση από αυτήν. Αυτό επιβεβαιώνεται στο άρθρο 6 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, όπου διευκρινίζεται ότι δεν αίρεται η προστασία που παρέχει στους καταναλωτές η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες έστω κι αν η σύμβαση διέπεται από το δίκαιο χώρας που δεν είναι κράτος μέλος μέσω συμφωνίας για την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου ⁽²⁸²⁾.

Ο επιτακτικός χαρακτήρας του άρθρου 6 παράγραφος 1 συνεπάγεται επίσης ότι οι **καταναλωτές δεν μπορούν**, καταρχήν, να **παρατηθούν από την προστασία αυτή**, ούτε μέσω σύμβασης ⁽²⁸³⁾ ούτε με μονομερή δήλωση, άμεσα ή έμμεσα. Αυτό ισχύει ασφαλώς πριν από τη διευθέτηση οποιασδήποτε διαφοράς σχετικά με συγκεκριμένες αξιώσεις που σχετίζονται με τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικών ρητρών ⁽²⁸⁴⁾.

Οι ουσιαστικές επιπτώσεις του άρθρου 6 παράγραφος 1 παρουσιάζονται στα υπομνήματα 4.2, 4.3 και 4.4. Οι δικονομικές εγγυήσεις που απορρέουν από το άρθρο 6 παράγραφος 1 εξετάζονται στο τμήμα 5. Οι ουσιαστικές επιπτώσεις του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών επέρχονται ανεξάρτητα από την ύπαρξη δικαστικής διαδικασίας και ανεξάρτητα από το αν ο καταχρηστικός χαρακτήρας των συμβατικών ρητρών εγείρεται από τον καταναλωτή ή αυτεπάγγελτα από δικαστήριο.

4.2. Τα έννομα αποτελέσματα του «μη δεσμευτικού χαρακτήρα για τον καταναλωτή»

Η έννοια του μη δεσμευτικού για τον καταναλωτή χαρακτήρα των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών μπορεί να μεταφερθεί με διάφορες νομικές έννοιες σε εθνικό επίπεδο, υπό την προϋπόθεση ότι επιτυγχάνεται η προστασία που επιδιώκεται από την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες. Ωστόσο, η **ακυρότητα** των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών φαίνεται ότι επιτυγχάνει πιο αποτελεσματικά την επιδιωκόμενη προστασία. Το Δικαστήριο ⁽²⁸⁵⁾ έχει τονίσει ότι:

«[...] το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι συμβατική ρήτρα η οποία κρίνεται καταχρηστική πρέπει καταρχήν να θεωρείται ως **ουδέποτε υπάρξασα**, οπότε **δεν δύναται να παράγει αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή**. Ως εκ τούτου, η διαπίστωση με δικαστική απόφαση της καταχρηστικότητας μιας τέτοιας ρήτρας πρέπει καταρχήν να συνεπάγεται την αποκατάσταση της νομικής και πραγματικής καταστάσεως στην οποία θα τελούσε ο καταναλωτής αν δεν υπήρχε η εν λόγω ρήτρα.»

Ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών απορρέει απευθείας από την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες και δεν προϋποθέτει προηγούμενη αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα ή της ακυρότητας της συμβατικής ρήτρας από δικαστήριο ή άλλο αρμόδιο φορέα. Ωστόσο, η ύπαρξη τέτοιας αναγνωριστικής απόφασης παρέχει ασφάλεια δικαίου όσον αφορά τον (μη) καταχρηστικό χαρακτήρα μιας συγκεκριμένης συμβατικής ρήτρας, ιδίως σε περιπτώσεις στις οποίες ενδέχεται να υπάρχουν διαφορετικές απόψεις όσον αφορά τον καταχρηστικό χαρακτήρα της.

Συνεπώς, ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας δεν μπορεί να εξαρτάται από το αν και το πότε ένας καταναλωτής προέβαλε τον καταχρηστικό χαρακτήρα ορισμένης συμβατικής ρήτρας ή αμφισβήτησε το κύρος της, όπως επιβεβαίωσε το Δικαστήριο ⁽²⁸⁶⁾ όταν απεφάνθη ότι

«[...] το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας έχει την έννοια ότι καταχρηστική ρήτρα συμβάσεως δεν δεσμεύει τον καταναλωτή και δεν απαιτείται συναφώς ο τελευταίος να έχει αμφισβητήσει προηγουμένως επιτυχώς παρόμοια ρήτρα.»

Αυτό συνεπάγεται επίσης ότι δεν μπορεί καταρχήν να απαγορευτεί στους καταναλωτές να ζητήσουν από έναν επαγγελματία να αφαιρέσει μια συγκεκριμένη καταχρηστική ρήτρα από τη σύμβαση, να ζητήσουν από εθνικό δικαστήριο την αναγνώριση της ακυρότητας μιας συμβατικής ρήτρας ή να ανταπληρωθούν σε αξιώσεις επαγγελματιών βάσει καταχρηστικών συμβατικών ρητρών λόγω οποιονδήποτε εφαρμοστέων προθεσμιών παραγραφής ⁽²⁸⁷⁾. Το ίδιο ισχύει για την εξουσία των εθνικών δικαστηρίων να κρίνουν αυτεπάγγελτος τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών. Το Δικαστήριο ⁽²⁸⁸⁾ έχει κρίνει ότι:

⁽²⁸²⁾ Βλέπε τμήμα 1.2.5 σχετικά με τους εμπόρους που είναι εγκατεστημένοι σε τρίτες χώρες.

⁽²⁸³⁾ Είτε με ρήτρες που έχουν αποτέλεσμα αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης είτε με συμβατικές ρήτρες κατά την έννοια του άρθρου 3 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

⁽²⁸⁴⁾ Ωστόσο, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι, στο πλαίσιο δικαστικών διαδικασιών, αφού οι καταναλωτές ενημερωθούν για τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας, μπορούν να αποφασίσουν να μην βασιστούν στην εν λόγω προστασία (βλέπε τμήματα 4.3.3, καθώς και 5.5.1 και 5.5.5). Στην υπόθεση C-452/18, *Ibercaja* (εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019), το Δικαστήριο καλείται να εξετάσει συμβατικές ρήτρες που περιλαμβάνονται σε σύμβαση ανανέωσης βάσει της οποίας ο καταναλωτής παραιτήθηκε από το δικαίωμα να εγείρει αξιώσεις για επανόρθωση με βάση συμβατικές ρήτρες που ενδέχεται να ήταν καταχρηστικές, στο πλαίσιο «συμβιβασμού» σχετικά με τις συνέπειες καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας, και ενδέχεται να παράσχει περαιτέρω κατευθύνσεις σχετικά με την εν λόγω αρχή.

⁽²⁸⁵⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψη 61.

⁽²⁸⁶⁾ Υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*, σκέψη 28, που παρατίθεται εδώ.

⁽²⁸⁷⁾ Το γεγονός ότι και οι καταναλωτές θα υπόκεινται εν γένει σε αποκλειστικές προθεσμίες για τη χρήση ένδικων βοηθημάτων σε εκκρεμείς διαδικασίες ή ότι ενδέχεται να υπόκεινται σε εύλογες προθεσμίες παραγραφής όταν αξιώνουν επιστροφή πληρωμών που πραγματοποιήθηκαν με βάση καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες συνιστά διαφορετικό ζήτημα, βλέπε συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψεις 69-70.

⁽²⁸⁸⁾ Υπόθεση C-473/00, *Cofidis*, σκέψη 38. Η υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να εκτιμούν αυτεπάγγελτος τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών εξετάζεται στο τμήμα 5.

«[...] η προστασία που διασφαλίζει η οδηγία στους καταναλωτές αποκλείει εσωτερική κανονιστική ρύθμιση η οποία, στο πλαίσιο αγωγής ασκουμένης από επαγγελματία κατά καταναλωτή και θεμελιωμένης σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ τους, απαγορεύει στον εθνικό δικαστή, μετά την πάροδο της προθεσμίας παραγραφής, να λαμβάνει υπόψη, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν ενστάσεως του καταναλωτή, τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας της εν λόγω συμβάσεως.»

Όταν ένα εθνικό δικαστήριο κρίνει, στο πλαίσιο ατομικής διαφοράς ή συλλογικής προσφυγής, ότι μια συγκεκριμένη ρήτρα είναι καταχρηστική, η εν λόγω διαπίστωση ή αναγνώριση ισχύει *ex tunc*. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να παράγει αποτελέσματα από τη σύναψη της σύμβασης ή από τη στιγμή εισαγωγής της σχετικής ρήτρας στη σύμβαση και όχι *ex nunc*, από την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης ⁽²⁸⁹⁾.

4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών

Στο παρόν τμήμα εξετάζεται η αρχή ότι οι καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες πρέπει να παραμένουν ανεφάρμοστες και δεν μπορούν να αναθεωρούνται (υποτίμημα 4.3.1), καθώς και οι ειδικές περιστάσεις υπό τις οποίες είναι δυνατή η πλήρωση των κενών που προκαλούνται στη σύμβαση λόγω της απάλειψης μιας συμβατικής ρήτρας (υποτίμημα 4.3.2).

4.3.1. Η αρχή: Ανεφάρμοστο των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών και απαγόρευση της αναθεώρησής τους

Σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1, μολονότι οι συμβατικές ρήτρες δεν είναι δεσμευτικές για τους καταναλωτές, η υπόλοιπη σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους «εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες». Το Δικαστήριο ⁽²⁹⁰⁾ έχει επανειλημμένως τονίσει ότι

«[...] κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, το εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας οφείλει μόνον να την αφήσει ανεφάρμοστη ώστε αυτή να μην παραγάγει δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή, χωρίς να έχει αρμοδιότητα να αναθεωρήσει το περιεχόμενο της εν λόγω ρήτρας. Συγκεκριμένα, η σύμβαση αυτή πρέπει να εξακολουθήσει να ισχύει, καταρχήν, χωρίς τροποποιήσεις πέραν εκείνων που προκύπτουν από την απάλειψη της εν λόγω ρήτρας, κατά το μέτρο που, βάσει των κανόνων του εσωτερικού δικαίου, η εξακολούθηση της ισχύος της συμβάσεως είναι νομικώς εφικτή [...] ⁽²⁹¹⁾»

Αυτό σημαίνει, για παράδειγμα, όσον αφορά τις καταχρηστικές ποινικές ρήτρες, ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν να μειώσουν σε αποδεκτό επίπεδο το ποσό που καταβάλλεται σύμφωνα με τη συμβατική ρήτρα, αλλά απλώς πρέπει να την απορρίψουν συνολικά ⁽²⁹²⁾.

Η αναθεώρηση των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών θα σήμαινε, στην πραγματικότητα, ότι οι εν λόγω ρήτρες θα παραμείνουν εν μέρει δεσμευτικές και ότι οι επαγγελματίες θα επωφεληθούν κάπως από τη χρήση τους. Αυτό, ωστόσο, θα υπονόμει την αποτελεσματικότητα του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και θα εξάλειφε το αποτρεπτικό αποτέλεσμα που το άρθρο 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες επιδιώκει να επιτύχει διά του ορισμού ότι οι καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες είναι μη δεσμευτικές ⁽²⁹³⁾. Η άρση του εν λόγω αποτρεπτικού αποτελέσματος θα ήταν επίσης ασυμβίβαστη με τον στόχο της καταπολέμησης της συνεχούς χρήσης καταχρηστικών συμβατικών ρητρών, που αντικατοπτρίζεται στο άρθρο 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽²⁹⁴⁾.

⁽²⁸⁹⁾ Συνεδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, διατακτικό και σκέψεις 73-75.

⁽²⁹⁰⁾ Συνεδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, *Banco Santander Escobedo Cortés*, σκέψη 73. Στην υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, το Δικαστήριο καθόρισε τις θεμελιώδεις αρχές σχετικά με τις επιπτώσεις που συνεπάγεται ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών. Οι αρχές αυτές έχουν επιβεβαιωθεί σε πολυάριθμες υποθέσεις, π.χ. στην υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*· την υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*· τις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-482/13, C-484/13, C-485/13 και C-487/13, *Unicaja Banco y Caixabank*· την υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 71· και τις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψεις 57-61.

⁽²⁹¹⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 71 και στην εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

⁽²⁹²⁾ Π.χ. υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 59: «[...] το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας δεν έχει την έννοια ότι επιτρέπει στο εθνικό δικαστήριο, σε περίπτωση που διαπιστώσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας ποινικής ρήτρας σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή, να μειώσει το ποσό της ποινικής ρήτρας που βαρύνει τον καταναλωτή, αντί να αποφανθεί ότι η οικεία ρήτρα ουδώς έχει εφαρμογή [...]»

⁽²⁹³⁾ Συνεδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψεις 60 και 62.

⁽²⁹⁴⁾ Π.χ. υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 58: «Εξάλλου, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η ερμηνεία αυτή επιβεβαιώνεται, συν τοις άλλοις, από τον σκοπό και τη γενική οικονομία της οδηγίας. Συναφώς, υπενθύμισε ότι, δεδομένης της φύσεως και της σπουδαιότητας του δημοσίου συμφέροντος επί του οποίου στηρίζεται η προστασία που παρέχεται στους καταναλωτές, η οδηγία επιβάλλει στα κράτη μέλη, όπως προκύπτει από το άρθρο της 7, παράγραφος 1, την υποχρέωση να προβλέπουν κατάλληλα και αποτελεσματικά μέτρα “προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές”. Αν το εθνικό δικαστήριο είχε την εξουσία να αναθεωρήσει το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών που περιλαμβάνονται σε τέτοιες συμβάσεις, η ευχέρεια αυτή θα καθιστούσε ενδεχομένως δυσχερέστερη την επίτευξη του μακροπρόθεσμου σκοπού του άρθρου 7 της οδηγίας, δεδομένου ότι θα αποδυνάμωνε το αποτρεπτικό αποτέλεσμα που έχει ως προς τους επαγγελματίες η κατηγορηματική απαγόρευση εφαρμογής τέτοιων καταχρηστικών ρητρών στους καταναλωτές (προμνησθείσα απόφαση *Banco Español de Crédito*, σκέψεις 66 έως 69).»

Με βάση την ίδια λογική, δεν επιτρέπεται ούτε η **μερική απαλοιφή** μιας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας, διότι, εν γένει, ισοδυναμεί με αναθεώρηση της συμβατικής ρήτρας επηρεάζοντας την ουσία της ⁽²⁹⁵⁾.

Διαφοροποίηση μπορεί να υπάρξει μόνο σε περιπτώσεις στις οποίες μια φαινομενικά ενιαία «συμβατική ρήτρα» στην πραγματικότητα αποτελείται από διαφορετικές συμβατικές ρήτρες κατά την έννοια του άρθρου 3 παράγραφος 1. Αυτό μπορεί να συμβαίνει ιδίως όταν μια συμβατική ρήτρα περιλαμβάνει δύο (ή περισσότερους) όρους που μπορούν να διαχωριστούν μεταξύ τους κατά τέτοιο τρόπο ώστε ο ένας από αυτούς να μπορεί να απαλειφθεί, ενώ οι εναπομένοντες όροι εξακολουθούν να είναι σαφείς και κατανοητοί και μπορούν να αξιολογηθούν αυτοτελώς.

Μέχρι στιγμής, το Δικαστήριο έχει δώσει λίγες μόνο ενδείξεις σχετικά με τα κριτήρια καθορισμού του τι συνιστά συμβατική ρήτρα. Κάνει διάκριση, για παράδειγμα, μεταξύ, αφενός, συμβατικών ρητρών που καθορίζουν τις θεμελιώδεις υποχρεώσεις του καταναλωτή να αποπληρώσει ένα δάνειο σε ένα συγκεκριμένο νόμισμα και, αφετέρου, ρητρών που καθορίζουν τον μηχανισμό μετατροπής νομίσματος ⁽²⁹⁶⁾ και οι οποίες, συνεπώς, αποτελούν, εξ ορισμού, χωριστές συμβατικές ρήτρες. Το ίδιο ισχύει για τις ρήτρες που καθορίζουν την τιμή που πρέπει να καταβάλει ο καταναλωτής και έναν μηχανισμό για την τροποποίηση των τιμών σε μακροπρόθεσμες συμβάσεις προμήθειας ⁽²⁹⁷⁾.

Το Δικαστήριο ⁽²⁹⁸⁾ έχει επίσης διακρίνει ανάμεσα σε ρήτρα που καθορίζει το συμβατικό επιτόκιο που πρέπει να καταβληθεί για ενυπόθηκο δάνειο και σε ρήτρα που αφορά τον τόκο υπερημερίας, ακόμα και αν ο τελευταίος ορίζεται υπό μορφή προσαύξησης του συμβατικού επιτοκίου. Το Δικαστήριο, αφού διαπίστωσε ότι το συμβατικό επιτόκιο και το επιτόκιο υπερημερίας έχουν πολύ διαφορετικές λειτουργίες, διευκρίνισε ότι

«[...] οι θεωρήσεις αυτές ισχύουν ανεξαρτήτως του τρόπου διατυπώσεως της συμβατικής ρήτρας η οποία καθορίζει το επιτόκιο υπερημερίας και της ρήτρας η οποία καθορίζει το συμβατικό επιτόκιο. Ειδικότερα, οι θεωρήσεις αυτές δεν ισχύουν μόνον όταν το επιτόκιο υπερημερίας καθορίζεται ανεξαρτήτως του συμβατικού επιτοκίου, σε διαφορετική ρήτρα, αλλά και όταν το επιτόκιο υπερημερίας καθορίζεται υπό μορφή προσαύξησης του συμβατικού επιτοκίου κατά ορισμένες ποσοστιαίες μονάδες. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, εάν η καταχρηστική ρήτρα συνίσταται στην προσαύξηση αυτή, η οδηγία 93/13 απαιτεί μόνον την ακύρωση της εν λόγω προσαύξησης.»

Σχετικά με τη μερική απαλοιφή, μέχρι στιγμής το Δικαστήριο δεν έχει επισημάνει εάν το δόγμα «blue pencil» το οποίο εφαρμόζεται, για παράδειγμα, από το ανώτατο γερμανικό δικαστήριο, είναι συμβατό με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽²⁹⁹⁾. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο δόγμα, γίνεται διάκριση ανάμεσα στην απαράδεκτη αναθεώρηση ⁽³⁰⁰⁾ μιας συμβατικής ρήτρας και στην αποδεκτή απαλοιφή ενός καταχρηστικού όρου που περιλαμβάνεται σε μια συμβατική ρήτρα εφόσον το εναπομένον περιεχόμενο της ρήτρας μπορεί να εφαρμοστεί χωρίς περαιτέρω παρέμβαση. Ωστόσο, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, σε σχέση με ρήτρα σύμβασης ενυπόθηκου δανείου η οποία επέτρεπε στην τράπεζα να ζητήσει την αποπληρωμή ολόκληρου του δανείου αν ο καταναλωτής δεν κατέβαλλε μία μηνιαία δόση, η υποχρέωση πρόωρης αποπληρωμής δεν μπορεί να διαχωριστεί από τον όρο της μίας (μόνο) μη καταβληθείσας μηνιαίας δόσης χωρίς να επηρεάζεται η ουσία των εν λόγω ρητρών. Συνεπώς, στην περίπτωση αυτή η ρήτρα ήταν μη διαχωρίσιμη.

Συνοψίζοντας,

- αυτό που έχει σημασία για τη δυνατότητα διαχωρισμού των συμβατικών ρητρών είναι το περιεχόμενο ή η λειτουργία των συγκεκριμένων όρων και όχι ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται σε μια δεδομένη σύμβαση, και
- η μερική απαλοιφή δεν είναι δυνατή όταν δύο μέρη μιας συμβατικής ρήτρας συνδέονται με τέτοιο τρόπο ώστε η αφαίρεση ενός από αυτά να επηρεάζει την ουσία της εναπομένουσας συμβατικής ρήτρας.

Στο πλαίσιο αυτό, δεν αποκλείεται μία μόνο παράγραφος ή ένα σημείο σύμβασης να περιέχει περισσότερες από μία συμβατικές ρήτρες κατά την έννοια του άρθρου 3 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Αντιστρόφως, είναι δυνατόν δύο παράγραφοι/σημεία ή ακόμα και διατάξεις διαφορετικών εγγράφων να αποτελούν μία ενιαία συμβατική ρήτρα, βάσει του περιεχομένου τους.

⁽²⁹⁵⁾ Το Δικαστήριο το επιβεβαίωσε στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-70/17 και C-179/17, *Abanca Corporación Bancaria* και *Bankia*, σκέψη 55: «Εν προκειμένω, η απλή απόλειψη του λόγου λύσεως που καθιστά καταχρηστικές τις επίμαχες στις κύριες δίκες ρήτρες θα κατέληγε, εντέλει, σε αναθεώρηση του περιεχομένου των ρητρών αυτών επηρεάζοντας την ουσία τους. Ως εκ τούτου, δεν είναι δυνατόν να γίνει δεκτή η μερική διατήρηση εν ισχύ των εν λόγω ρητρών, ειδικά λόγω του ότι θα οδηγούσε άμεσα το αποτρεπτικό αποτέλεσμα που υπομνήσθηκε στην προηγούμενη σκέψη της παρούσας αποφάσεως.»

⁽²⁹⁶⁾ Υπόθεση C-26/13, *Kásler* και *Káslerné Rábai* και υπόθεση C-186/16, *Andriuc*, σε σχέση με το άρθρο 4 παράγραφος 2.

⁽²⁹⁷⁾ Υπόθεση C-472/11, *Invitel*, και υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*.

⁽²⁹⁸⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, *Banco Santander Escobedo Cortés*, ιδίως σκέψεις 76 και 77.

⁽²⁹⁹⁾ Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-70/17 και C-179/17, *Abanca Corporación Bancaria* και *Bankia*, το Δικαστήριο δεν σχολίασε άμεσα το εν λόγω ζήτημα, παρόλο που, στην υπόθεση C-70/17, το ανώτατο δικαστήριο της Ισπανίας είχε αναφερθεί ειδικά στο συγκεκριμένο δόγμα.

⁽³⁰⁰⁾ Στη γερμανική θεωρία και νομολογία καλείται επίσης «*geltungserhaltende Reduktion*».

Η αρχή ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν δύνανται να αναθεωρούν καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες ισχύει ανεξάρτητα από το αν ο καταχρηστικός χαρακτήρας εγείρεται από τον καταναλωτή ή εξετάζεται αυτεπαγγέλτως.

Ωστόσο, η εν λόγω αρχή δεν επηρεάζει το δικαίωμα των συμβαλλομένων να τροποποιούν ή να αντικαθιστούν μια καταχρηστική συμβατική ρήτρα με νέα ρήτρα, στο πλαίσιο της συμβατικής ελευθερίας τους. Εάν η νέα ρήτρα είναι συμβατική ρήτρα κατά την έννοια του άρθρου 3 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, θα πρέπει να εκτιμηθεί με βάση τα δικά της χαρακτηριστικά βάσει των άρθρων 3, 4 και 5 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Παράλληλα, η τροποποίηση ή αντικατάσταση μιας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας δεν μπορεί, καταρχήν, να αποκλείσει τα δικαιώματα του καταναλωτή που απορρέουν από τον μη δεσμευτικό χαρακτήρα της τροποποιηθείσας/αντικατασταθείσας ρήτρας, όπως τις αξιώσεις του για επανόρθωση⁽³⁰¹⁾. Το Δικαστήριο μπορεί να αποσαφηνίσει περαιτέρω τα εν λόγω ζητήματα σε σχέση με τις συμβάσεις ανανέωσης⁽³⁰²⁾.

Η αρχή ότι οι καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες απλώς πρέπει να απαλειφθούν από τη σύμβαση, ενώ η υπόλοιπη σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέρη, δεν προκαλεί δυσκολίες στις περιπτώσεις που η σύμβαση μπορεί να εκτελεστεί χωρίς την/τις καταχρηστική/-ές συμβατική/-ές ρήτρα/-ες. Για παράδειγμα, αυτό μπορεί να ισχύει σε συμβατικές ποινικές ρήτρες, όπως ρήτρες που προβλέπουν τόκους υπερημερίας⁽³⁰³⁾, ρήτρες που περιορίζουν την ευθύνη του εμπόρου για πλημμελή εκτέλεση, ή ρήτρες επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου, παρέκτασης της αρμοδιότητας ή διαιτησίας. Περιπτώσεις όπου αυτό είναι πιο περίπλοκο εξετάζονται στο τμήμα 4.3.2.

4.3.2. Εξαίρεση: Πλήρωση κενών στη σύμβαση προκειμένου να αποφευχθεί η ακυρότητά της

Σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, η υπόλοιπη σύμβαση θα εξακολουθήσει να ισχύει μόνο εάν «μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες».

Η απάντηση του ερωτήματος αν η σύμβαση μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς την καταχρηστική ρήτρα απαιτεί «νομική εκτίμηση σύμφωνα με την εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία⁽³⁰⁴⁾». Αυτό συνεπάγεται μια κατά περίπτωση ανάλυση για το αν η σύμβαση μπορεί, από νομική ή τεχνική άποψη, να εκτελεστεί χωρίς την καταχρηστική συμβατική ρήτρα. Ως εκ τούτου, η εκτίμηση δεν μπορεί να βασιστεί σε καθαρά οικονομικές εκτιμήσεις. Η εξέταση του κατά πόσον η σύμβαση μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει πρέπει να είναι αντικειμενική, δηλαδή δεν μπορεί να βασίζεται μόνο στα συμφέροντα του ενός συμβαλλομένου⁽³⁰⁵⁾. Αυτό σημαίνει ότι δεν θα πρέπει να έχει σημασία αν ο επαγγελματίας δεν θα είχε συνάψει τη σύμβαση χωρίς την καταχρηστική ρήτρα ή αν η απαλοιφή της ρήτρας καθιστά τη σύμβαση λιγότερο ελκυστική από οικονομική άποψη.

Μια σύμβαση δεν μπορεί να εκτελεστεί, δηλαδή «δεν μπορεί να εξακολουθεί να υφίσταται», εάν ρήτρα που καθορίζει το κύριο αντικείμενό της ή ρήτρα που είναι ουσιώδης για τον υπολογισμό της αμοιβής που θα καταβάλει ο καταναλωτής απαλειφθεί⁽³⁰⁶⁾. Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, ως προς τον καθορισμό του νομίσματος στο οποίο πρέπει να πραγματοποιηθούν οι πληρωμές⁽³⁰⁷⁾ ή ως προς ρήτρα που καθορίζει τη συναλλαγματική ισοτιμία για τον υπολογισμό των δόσεων αποπληρωμής δανείου που έχει συννομολογηθεί σε ξένο νόμισμα⁽³⁰⁸⁾.

Παράλληλα, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι σκοπός του άρθρου 6 παράγραφος 1 είναι να αποκαταστήσει την ισορροπία μεταξύ των συμβαλλομένων μέσω της απαλοιφής από τη σύμβαση των καταχρηστικών ρητρών, αλλά διατηρούμενης, καταρχήν, της εγκυρότητας της συνολικής σύμβασης και όχι με την ακύρωση όλων των συμβάσεων που περιλαμβάνουν καταχρηστικές ρήτρες⁽³⁰⁹⁾. Ωστόσο, ένα κράτος μέλος μπορεί να προβλέπει ότι μια σύμβαση που περιέχει καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες μπορεί να κηρυχθεί άκυρη στο σύνολό της όταν κάτι τέτοιο διασφαλίζει καλύτερη προστασία των καταναλωτών⁽³¹⁰⁾.

Η ακυρότητα της σύμβασης μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες για τον καταναλωτή, για παράδειγμα, την υποχρέωση άμεσης αποπληρωμής ολόκληρου του δανείου αντί των συμφωνημένων δόσεων, γεγονός που μπορεί να αντιβαίνει στην προστασία που επιδιώκει η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο⁽³¹¹⁾ έχει αναγνωρίσει ότι, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, υπό ορισμένες συνθήκες, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να αντικαταστήσουν μια καταχρηστική συμβατική ρήτρα με μια εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου προκειμένου να αποφύγουν την ακυρότητα της σύμβασης. Σε σχέση με υπόθεση στην οποία, με την προσφυγή σε διάταξη ενδοτικού δικαίου, απεφεύχθη η ακυρότητα σύμβασης δανείου σε ξένο νόμισμα λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα του μηχανισμού μετατροπής νομίσματος, το Δικαστήριο έκρινε ότι:

⁽³⁰¹⁾ Τμήμα 5.4.

⁽³⁰²⁾ Υπόθεση C-452/18, *Ibercaja* (εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019).

⁽³⁰³⁾ Υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*· υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*· συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, *Banco Santander Escobedo Cortés* κ.λπ.

⁽³⁰⁴⁾ Στην υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 65, και στην υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 57, το Δικαστήριο έκρινε ότι «η [...] σύμβαση πρέπει καταρχήν να εξακολουθεί να υφίσταται, δίχως άλλη τροποποίηση πλην της προκύπτουσας από την απάλειψη των καταχρηστικών ρητρών, λαμβανομένου υπόψη ότι, κατά τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου, η συνέχιση της σύμβασης είναι **νομικώς εφικτή**.»

⁽³⁰⁵⁾ Υπόθεση C-453/10, *Pereničová και Perenič*, σκέψη 32, υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψη 51.

⁽³⁰⁶⁾ Υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψη 52.

⁽³⁰⁷⁾ Υπόθεση C-186/16, *Andriuciu*, σκέψεις 35 και 37.

⁽³⁰⁸⁾ Υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*.

⁽³⁰⁹⁾ Υπόθεση C-453/10, *Pereničová και Perenič*, σκέψη 31, υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψη 51, υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψη 82, και υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 40.

⁽³¹⁰⁾ Υπόθεση C-453/10, *Pereničová και Perenič* σκέψη 35.

⁽³¹¹⁾ Υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψεις 80 και 81.

«80 Εντούτοις, εκ των προαναφερθέντων δεν προκύπτει ότι, σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αποκλείει την κατάργηση από τον εθνικό δικαστή της καταχρηστικής ρήτρας και την εφαρμογή, βάσει των αρχών του δικαίου των συμβάσεων, εθνικής διατάξεως ενδοτικού δικαίου.

81 Αντιθέτως, η εφαρμογή αντί τις καταχρηστικής ρήτρας τέτοιου είδους διατάξεως, η οποία, όπως προκύπτει από τη δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13, θεωρείται ότι δεν περιέχει καταχρηστικές ρήτρες, καθόσον έχει ως αποτέλεσμα τη διατήρηση της σύμβασης παρά την κατάργηση της ρήτρας III/2 και εξακολουθεί, ως εκ τούτου, να δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέρη, συνάδει με τους σκοπούς της οδηγίας 93/13.»

Το Δικαστήριο διευκρίνισε περαιτέρω ότι οι «ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες» που έχει η ακύρωση της σύμβασης για τον καταναλωτή θα μπορούσαν να υπονομεύσουν τον επιδιωκόμενο αποτρεπτικό χαρακτήρα της απαλοιφής της καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας ⁽³¹²⁾.

Συνεπώς, σύμφωνα με την έως τώρα νομολογία ⁽³¹³⁾, τα εθνικά δικαστήρια, πριν από την αντικατάσταση καταχρηστικών συμβατικών ρητρών με «εθνικούς κανόνες ενδοτικού δικαίου», πρέπει να εκτιμούν εάν

- αντικειμενικά η απαλοιφή μιας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας θα οδηγούσε άλλως στην ακυρότητα της σύμβασης συνολικά,
- και εάν αυτό έχει ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες για τον καταναλωτή ⁽³¹⁴⁾, δεδομένων όλων των συναφών διατάξεων του εθνικού δικαίου, συμπεριλαμβανομένων των δικονομικών κανόνων ⁽³¹⁵⁾.

Η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες δεν ορίζει ούτε χρησιμοποιεί τον όρο «**εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου**». Σε διαφορετικό πλαίσιο, αναφέρεται στους «κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται κατά νόμο μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως». Αυτός ο ορισμός απηχεί τη λειτουργία που γενικώς θεωρείται ότι έχουν οι διατάξεις ενδοτικού δικαίου και, όταν ο όρος χρησιμοποιείται σε σχέση με το άρθρο 6 παράγραφος 1, το Δικαστήριο παραπέμπει πράγματι στη δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽³¹⁶⁾.

Το Δικαστήριο μπορεί να επεκτείνει περαιτέρω την ερμηνεία της έννοιας «εθνικές διατάξεις ενδοτικού δικαίου». Μπορεί να αποσαφηνίσει, για παράδειγμα, εάν η εν λόγω έννοια αφορά αποκλειστικά διατάξεις οι οποίες ρυθμίζουν ειδικά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών μιας σύμβασης ή εάν μπορεί επίσης να περιλαμβάνει και γενικές διατάξεις του δικαίου των συμβάσεων ⁽³¹⁷⁾. Αν οι εν λόγω γενικές διατάξεις επιτρέπουν τη δημιουργική προσαρμογή της σύμβασης, προκύπτει το ερώτημα εάν, στην πραγματικότητα, κάτι τέτοιο ισοδυναμεί με μη αποδεκτή αναθεώρηση της/των σχετικής/-ών συμβατικής/-ών ρήτρας/-ών ⁽³¹⁸⁾.

Το Δικαστήριο ⁽³¹⁹⁾ έχει επισημάνει ότι, υπό ορισμένες συνθήκες, νομοθετικές διατάξεις που αποτελούν μοντέλο ή σημείο αναφοράς για συμβατικές ρήτρες αλλά που από τεχνική άποψη δεν αποτελούν διατάξεις ενδοτικού δικαίου μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αντικατάσταση καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας προκειμένου να αποφευχθεί η ακυρότητα της σύμβασης.

Επιπλέον, το Δικαστήριο μπορεί επίσης να διευκρινίσει εάν, κάτω από πολύ ιδιαίτερες συνθήκες, μπορούν να θεωρηθούν αποδεκτές άλλες μορφές πλήρωσης του κενού που αφήνει μια καταχρηστική συμβατική ρήτρα ⁽³²⁰⁾.

⁽³¹²⁾ Υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψη 83.

⁽³¹³⁾ Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε τις αρχές που θεσπίστηκαν στην υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψη 85, στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-482/13, C-484/13, C-485/13 και C-487/13, *Unicaja Banco y Caixabank*, σκέψη 33, στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, *Banco Santander Escobedo Cortés*, σκέψη 74, και στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-70/17 και C-179/17, *Abanca Corporación Bancaria και Bankia*, σκέψεις 56-63.

⁽³¹⁴⁾ Το Δικαστήριο τόνισε την προϋπόθεση οι συνέπειες να είναι «ιδιαιτέρως επιζήμιες» για τους καταναλωτές, περιάγοντάς τους σε «δυσμενή θέση», στις υποθέσεις C-118/17, *Dunai*, σκέψη 54, C-96/16 και C-94/17, *Banco Santander και Escobedo Cortés*, σκέψη 74, C-51/17, *OTP Bank και OTP Faktoring*, σκέψη 61, ή η διατήρηση σε ισχύ της σύμβασης να είναι «αντίθετη προς τα συμφέροντα» του καταναλωτή, στην υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψη 55.

⁽³¹⁵⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-70/17 και C-179/17, *Abanca Corporación Bancaria και Bankia*, σκέψεις 61 και 62.

⁽³¹⁶⁾ Υπόθεση C-26/13, *Kásler και Káslerné Rábai*, σκέψεις 80-81· υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*, σκέψη 26· υπόθεση C-280/13, *Barclays Bank*, σκέψεις 31 και 42· υπόθεση C-7/16, *Banco Popular Español και PL Salvador*, σκέψη 21· υπόθεση C-446/17, *Woonhaven Antwerpen BV CVBA κατά Berkani και Hajji*, σκέψη 25.

⁽³¹⁷⁾ Υπόθεση C-260/18, *Dziubak* (εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019). Η υπόθεση αυτή αφορά, μεταξύ άλλων ζητημάτων, τις επιπτώσεις που συνεπάγεται η ενδεχόμενη ακυρότητα μιας συμβατικής ρήτρας που καθορίζει τον μηχανισμό μετατροπής νομίσματος για δάνειο που έχει συνολοκληρωθεί σε ξένο νόμισμα.

⁽³¹⁸⁾ Ο γενικός εισαγγελέας Pitruzzella, στις προτάσεις του της 14ης Μαΐου 2019 στην υπόθεση C-260/18, *Dziubak*, υποστηρίζει ότι η έννοια της διάταξης ενδοτικού δικαίου πρέπει να ερμηνεύεται στενά, υπό την έννοια ότι καταλαμβάνει μόνο διατάξεις οι οποίες μπορούν καθ'αυτές να αντικαταστήσουν τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες, χωρίς να απαιτείται «δημιουργικότητα» εκ μέρους του δικαστή, δεδομένου ότι, κατά την άποψή του, μια τέτοια «δημιουργικότητα» θα αντιστοιχούσε σε αναθεώρηση καταχρηστικών συμβατικών ρητρών (σκέψεις 77-79).

⁽³¹⁹⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-70/17 και C-179/17, *Abanca Corporación Bancaria και Bankia*, σκέψη 59.

⁽³²⁰⁾ Υπόθεση C-126/18, *Gómez del Moral Guasch* (εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019), η οποία αφορά την ενδεχόμενη ακυρότητα της παραπομπής σε δεικτή για το εφαρμοστέο επιτόκιο στο πλαίσιο σύμβασης ενυπόθηκης πίστης. Εάν η εν λόγω συμβατική ρήτρα κριθεί καταχρηστική, δεν θα υπάρχει συμφωνία για το εφαρμοστέο επιτόκιο.

Κατά την εκτίμηση των **ιδιαιτέρως επιζήμιων συνεπειών για τους καταναλωτές**, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα συμφέροντα του καταναλωτή κατά τον χρόνο που το ερώτημα τίθεται ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου⁽³²¹⁾. Για τις περιπτώσεις που η διατήρηση σε ισχύ της σύμβασης είναι νομικώς ανέφικτη κατόπιν της απαλοιφής μιας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας και που η διατήρηση σε ισχύ της συμβάσεως θα ήταν αντίθετη προς τα συμφέροντα του καταναλωτή, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν δύνανται να διατηρούν το κύρος της σύμβασης⁽³²²⁾. Συνεπώς, στις περιπτώσεις αυτές, η εθνική νομοθεσία δεν μπορεί να εμποδίζει τους καταναλωτές να βασιστούν στην ακυρότητα της σύμβασης σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες⁽³²³⁾.

Μέχρι σήμερα, το Δικαστήριο δεν έχει αποφανθεί ρητά⁽³²⁴⁾ εάν το εθνικό δικαστήριο πρέπει να διαπιστώσει το συμφέρον του καταναλωτή στην ακυρότητα της σύμβασης βασιζόμενο αποκλειστικά σε αντικειμενικά κριτήρια ή, αντιθέτως, στην προτίμηση του καταναλωτή όπως εκφράζεται στο πλαίσιο της διαδικασίας. Εντούτοις, υπάρχουν σοβαρά επιχειρήματα υπέρ του σεβασμού της προτίμησης του καταναλωτή, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι ο καταναλωτής μπορεί ακόμα και να επιμείνει, στο πλαίσιο της δικαστικής διαδικασίας, στην εφαρμογή μιας καταχρηστικής ρήτρας⁽³²⁵⁾.

4.3.3. Η εφαρμογή των διατάξεων ενδοτικού δικαίου σε άλλες περιπτώσεις

Μέχρι στιγμής, το Δικαστήριο δεν έχει αποφανθεί ρητά ως προς το κατά πόσον μπορούν να εφαρμοστούν εθνικές διατάξεις ενδοτικού δικαίου όταν η απαλοιφή μιας συμβατικής ρήτρας δεν οδηγεί σε ακυρότητα της σύμβασης, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των ποινικών ρητρών, αλλά η απαλοιφή αυτή δεν συνεπάγεται «αναθεώρηση» της καταχρηστικής ρήτρας από το εθνικό δικαστήριο. Το Δικαστήριο⁽³²⁶⁾ έχει κρίνει ότι η προσέγγιση ανώτατου εθνικού δικαστηρίου το οποίο δεν εφάρμοσε κανένα νόμιμο τόκο υπερημερίας μετά την απαλοιφή καταχρηστικής ρήτρας περί τόκου υπερημερίας από σύμβαση δεν ήταν συμβατή με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες. Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν ανέφερε ότι το εν λόγω αποτέλεσμα ήταν αναγκαίο βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Παρ' όλα αυτά, η νομολογία που εξετάζεται στο σημείο 4.3.2. μπορεί να υποδηλώνει ότι η προσφυγή σε διατάξεις ενδοτικού δικαίου είναι δυνατή μόνο όταν, σε διαφορετική περίπτωση, η σύμβαση θα είναι άκυρη.

4.3.4. Πιθανή εφαρμογή καταχρηστικών συμβατικών ρητρών παρά τον καταχρηστικό χαρακτήρα τους;⁽³²⁷⁾

Το Δικαστήριο⁽³²⁸⁾ έχει κρίνει ότι, σε περιπτώσεις που η σύμβαση μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς μια καταχρηστική ρήτρα⁽³²⁹⁾, και αφού ο δικαστής ενημερώσει τον καταναλωτή σχετικά με τον καταχρηστικό και μη δεσμευτικό χαρακτήρα της καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας, ο καταναλωτής μπορεί να αποφασίσει να μη στηριχθεί στην εν λόγω προστασία, με αποτέλεσμα να εφαρμοστεί η συμβατική ρήτρα.

4.4. Επιστροφή πλεονεκτημάτων που αποκτήθηκαν μέσω καταχρηστικών συμβατικών ρητρών

Μια άλλη συνέπεια του μη δεσμευτικού χαρακτήρα των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών είναι ότι, όταν οι καταναλωτές έχουν πραγματοποιήσει πληρωμές με βάση καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες, πρέπει να δικαιούνται επιστροφή των εν λόγω πληρωμών⁽³³⁰⁾:

«62 Εντεύθεν συνάγεται ότι η υποχρέωση του εθνικού δικαστή να αποκλείσει την εφαρμογή καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας η οποία επιβάλλει την πληρωμή ποσών τα οποία κρίνεται ότι δεν οφείλονται εμπεριέχει καταρχήν αποτελέσματα επιστροφής αναφορικά με τα εν λόγω ποσά.

63 Συγκεκριμένα, η απουσία αποτελέσματος επιστροφής θα ήταν ενδεχομένως δυνατό να διακυβεύσει τον αποτρεπτικό χαρακτήρα τον οποίο το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, επιδιώκει να προσδώσει στη διαπίστωση της καταχρηστικότητας των ρητρών που περιλαμβάνονται σε συμβάσεις συναπτόμενες από επαγγελματία με τους καταναλωτές.»

⁽³²¹⁾ Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Pitruzzella, της 14ης Μαΐου 2019, στην υπόθεση C-260/18, *Dziubak*, σκέψη 60. Εν προκειμένω, πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ της εν λόγω εκτίμησης και της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα της συμβατικής ρήτρας βάσει του άρθρου 3 παράγραφος 1, η οποία λαμβάνει υπόψη τις συνθήκες κατά τη σύναψη της σύμβασης.

⁽³²²⁾ Υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψη 55.

⁽³²³⁾ Υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψεις 51-55.

⁽³²⁴⁾ Στην υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψεις 53-55, το συμφέρον του καταναλωτή στην ακυρότητα της σύμβασης φάνηκε να συμπίπτει με το αίτημα του καταναλωτή. Ο γενικός εισαγγελέας Pitruzzella, στις προτάσεις του της 14ης Μαΐου 2019 στην υπόθεση C-260/18, *Dziubak*, σκέψη 67, υποστηρίζει ότι η προτίμηση του καταναλωτή είναι καθοριστικής σημασίας. Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-70/17 και C-179/17, *Abanca Corporación Bancaria*, σκέψεις 61 και 62, το Δικαστήριο κάνει μνεία στη διενέργεια εκτίμησης από τον εθνικό δικαστή, στο πλαίσιο του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, αλλά δεν αποκλείει ο εθνικός δικαστής να θέσει το ερώτημα αυτό στον καταναλωτή.

⁽³²⁵⁾ Βλέπε τμήμα 4.3.3 κατωτέρω.

⁽³²⁶⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-94/17 και C-96/16, *Banco Santander Escobedo Cortés*.

⁽³²⁷⁾ Βλέπε επίσης σημεία 5.5.1 και 5.5.5 κατωτέρω.

⁽³²⁸⁾ Υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*. Βλέπε επακόλουθη επιβεβαίωση, για παράδειγμα, στην υπόθεση C-472/11, *Banif Plus Bank*, σκέψεις 27 και 35, και στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-70/17 και C-179/17, *Abanca Corporación Bancaria* και *Bankia*, σκέψη 63.

⁽³²⁹⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-70/17 και C-179/17, *Abanca Corporación Bancaria* και *Bankia*, σκέψη 63.

⁽³³⁰⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψεις 62 και 63, που παρατίθενται εδώ· Υπόθεση C-483/16, *Sziber*, σκέψη 53.

Μόνο διατάξεις που συνδέονται με την ασφάλεια δικαίου, ιδίως την αρχή του δεδικασμένου και τις εύλογες προθεσμίες παραγραφής, μπορούν να περιορίσουν το εν λόγω **περί επιστροφής αποτέλεσμα** ⁽³³¹⁾. Παράλληλα, τα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένων των εθνικών νομοθετών και δικαστηρίων, δεν μπορούν να περιορίσουν χρονικά το αποτέλεσμα διαπίστωσης περί του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συγκεκριμένης συμβατικής ρήτρας ⁽³³²⁾, αποκλείοντας, για παράδειγμα, με τον τρόπο αυτό τις αξιώσεις επιστροφής για την περίοδο που προηγείται της εν λόγω διαπίστωσης ⁽³³³⁾:

«Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ [...] έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική νομολογία η οποία περιορίζει χρονικώς τα περί επιστροφής αποτελέσματα που συνδέονται με την κήρυξη, με δικαστική απόφαση, ρήτρας ως καταχρηστικής, υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, η οποία ρήτρα περιέχεται σε σύμβαση συναφδείσα από επαγγελματία με καταναλωτή, μόνον στα ποσά που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως κατ' εφαρμογήν τέτοιας ρήτρας μετά τη δημοσίευση της δικαστικής αποφάσεως με την οποία διαπιστώθηκε η εν λόγω καταχρηστικότητα.»

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, λαμβανομένης υπόψη της θεμελιώδους υποχρέωσης για ομοιόμορφη και γενική εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, εναπόκειται αποκλειστικά στο Δικαστήριο να αποφασίζει ως προς τον περιορισμό τον οποίο πρέπει να επιφέρει στα διαχρονικά αποτελέσματα της ερμηνείας που αυτό δίνει σε κανόνα του δικαίου της Ένωσης ⁽³³⁴⁾. Γενικά, η ερμηνεία που δίνει το Δικαστήριο σε κανόνα του δικαίου της Ένωσης πρέπει να εφαρμόζεται από τα εθνικά δικαστήρια ακόμη και σε έννομες σχέσεις που γεννήθηκαν και συστάθηκαν πριν από την απόφαση του Δικαστηρίου εφόσον η ερμηνεία αποφαίνεται για τον τρόπο με τον οποίο ο κανόνας αυτός πρέπει ή θα έπρεπε να νοείται και να εφαρμόζεται από τότε που τέθηκε σε ισχύ ⁽³³⁵⁾. Συνεπώς, το Δικαστήριο δύναται να περιορίζει το χρονικό αποτέλεσμα μόνο «όλως κατ' εξαίρεση» κατ' εφαρμογή της γενικής αρχής της ασφάλειας δικαίου εάν πληρούνται σωρευτικά δύο προϋποθέσεις: i) οι ενδιαφερόμενοι συμμετέχοντες στην αγορά ενήργησαν καλώςπιστα και ii) υπάρχει κίνδυνος σημαντικών διαταραχών λόγω της «αναδρομικής» εφαρμογής της νομολογίας του Δικαστηρίου ⁽³³⁶⁾.

5. ΕΝΔΙΚΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΠΑΙΤΟΥΝΤΑΙ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 6 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 1 ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 7 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 1 ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ

5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει

Άρθρο 6

1. Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.

[...]

Άρθρο 7

1. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.

[...]

Άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου

Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο.

[...]

⁽³³¹⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψεις 67-69.

⁽³³²⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψεις 70-71. Το Δικαστήριο κάνει σαφή διάκριση μεταξύ του εν λόγω χρονικού περιορισμού και εύλογης προθεσμίας παραγραφής για την άσκηση ένδικου βοηθήματος που ορίζει η εθνική νομοθεσία.

⁽³³³⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*. Το απόσπασμα που παρατίθεται προέρχεται από το διατακτικό.

⁽³³⁴⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψη 70, με παραπομπή στην υπόθεση 309/85, *Barra* και άλλοι, σκέψη 13.

⁽³³⁵⁾ Υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*, σκέψη 58, με παραπομπές σε προγενέστερη νομολογία.

⁽³³⁶⁾ Υπόθεση C-92/11, *RWE Vertrieb*, σκέψη 59, με παραπομπές σε προγενέστερη νομολογία.

Το άρθρο 6 παράγραφος 1 και το άρθρο 7 παράγραφος 1 συνιστούν τις διατάξεις της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες με τις οποίες θεσπίζεται ο τρόπος προστασίας των καταναλωτών έναντι καταχρηστικών συμβατικών ρητρών, είναι δε αλληλοσυμπληρωματικές ⁽³³⁷⁾.

Τα αποτελέσματα που έχει ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων παρουσιάζονται στο τμήμα 4 ανωτέρω. Στο τμήμα αυτό εξετάζονται τα αποτελέσματα του άρθρου 6 παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 7 παράγραφος 1 και τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας όσον αφορά τους δικονομικούς κανόνες και τις αρμοδιότητες και υποχρεώσεις των εθνικών δικαστηρίων.

Το άρθρο 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες αντικατοπτρίζει, ειδικά όσον αφορά τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες, το γενικό δικαίωμα πραγματικής προσφυγής κατά της προσβολής δικαιωμάτων και ελευθεριών που διασφαλίζονται από το δίκαιο της ΕΕ, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ ⁽³³⁸⁾.

Μολονότι το άρθρο 6 παράγραφος 1 και το άρθρο 7 παράγραφος 1 δεν περιλαμβάνουν ειδικούς δικονομικούς κανόνες, οι στόχοι τους μπορούν να επιτευχθούν μόνο εάν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες συμβάλλουν στην επίτευξή τους και δεν θέτουν αδικαιολόγητα εμπόδια στους καταναλωτές όσον αφορά την προστασία που τους παρέχει η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες.

Ελλείπει εναρμόνισης των δικονομικών κανόνων με νομική πράξη της ΕΕ, το Δικαστήριο έχει τονίσει τη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών ⁽³³⁹⁾, αλλά και την ευθύνη τους να διασφαλίζουν ότι τα δικαιώματα που απορρέουν από το δίκαιο της ΕΕ προστατεύονται αποτελεσματικά ⁽³⁴⁰⁾. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι, στο μέτρο που οι δικονομικοί κανόνες των κρατών μελών επηρεάζουν την εφαρμογή των δικαιωμάτων που προβλέπονται στο δίκαιο της ΕΕ, οι εν λόγω κανόνες πρέπει να συμμορφώνονται με τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας ⁽³⁴¹⁾. Έχει αναφερθεί στις εν λόγω αρχές ως την έκφραση της γενικής υποχρέωσης των κρατών μελών να διασφαλίζουν την ένδικη προστασία των δικαιωμάτων που αντλούν οι πολίτες από το δίκαιο της Ένωσης ⁽³⁴²⁾.

Ισοδυναμία σημαίνει ότι οι δικονομικοί κανόνες για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων που απορρέουν από το δίκαιο της ΕΕ δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που ισχύουν για την προστασία παρόμοιων δικαιωμάτων στο πλαίσιο του εσωτερικού δικαίου ⁽³⁴³⁾ ή για παρόμοια μέσα ένδικης προστασίας του εσωτερικού δικαίου ⁽³⁴⁴⁾.

Αποτελεσματικότητα σημαίνει ότι οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες δεν καθιστούν, επί της ουσίας ή στην πράξη ⁽³⁴⁵⁾, αδύνατη ή υπερβολικά δύσκολη για τους πολίτες, συμπεριλαμβανομένων των καταναλωτών, την άσκηση των δικαιωμάτων τους βάσει του δικαίου της ΕΕ ⁽³⁴⁶⁾.

Το Δικαστήριο έχει περιγράψει τις έννοιες της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας ως ακολούθως ⁽³⁴⁷⁾:

«Πρέπει να υπομνησθεί συναφώς ότι, ελλείψει κοινοτικής ρυθμίσεως επί του θέματος, απόκειται στην εθνική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να ρυθμίσει τις διαδικαστικές λεπτομέρειες ασκήσεως των ενδίκων μέσων που αποσκοπούν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων που αντλούν οι πολίτες από το άμεσο αποτέλεσμα του κοινοτικού δικαίου. Πάντως, οι λεπτομέρειες αυτές δεν μπορούν να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν παρεμφερή ένδικα μέσα προστασίας εσωτερικού δικαίου, ούτε να καθιστούν αδύνατη στην πράξη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των απονεμομένων από την κοινοτική έννομη τάξη δικαιωμάτων [...]»

Το Δικαστήριο έχει αναπτύξει περαιτέρω τις αρχές αυτές όσον αφορά το δίκαιο για την προστασία των καταναλωτών και ιδίως την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, στηρίζοντας σε αυτές μια σειρά ειδικών δικονομικών απαιτήσεων προκειμένου να διασφαλίζεται η αποτελεσματική προστασία των καταναλωτών έναντι των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών στο πλαίσιο των δικαστικών διαδικασιών.

⁽³³⁷⁾ Π.χ. συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψεις 53-56.

⁽³³⁸⁾ Υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψη 59. Το Δικαστήριο έχει επίσης διευκρινίσει ότι η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας συνιστά γενική αρχή του δικαίου της ΕΕ που απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και έχει κατοχυρωθεί στα άρθρα 6 και 13 της ΕΣΑΔ, και έχει επιβεβαιωθεί με το άρθρο 47 του Χάρτη, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-317/08, C-318/08, C-319/08 και C-320/08, *Alassini*, σκέψη 61.

⁽³³⁹⁾ Π.χ. υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*, σκέψη 40· συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-240/98 έως C-244/98, *Océano Grupo Editorial*· υπόθεση C-168/05, *Mostaza Claro*· υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*. Πρόσφατα, υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*· υπόθεση C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*· και υπόθεση C-453/10, *Pereničová και Perenič*.

⁽³⁴⁰⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-317/08, C-318/08, C-319/08 και C-320/08, *Alassini*, σκέψη 61.

⁽³⁴¹⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-430/93 και 431/93, *Van Schijndel*· υπόθεση C-432/05, *Unibet (London) Ltd. και Unibet (International) Ltd.*· υπόθεση C-126/97, *Eco-Swiss China Time Ltd.*· υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*, σκέψη 40.

⁽³⁴²⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-317/08, C-318/08, C-319/08 και C-320/08, *Alassini*, σκέψη 49.

⁽³⁴³⁾ Υπόθεση C-377/14, *Radlinger και Radlingerová*, σκέψη 48· υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*, σκέψη 40· υπόθεση C-169/14, *Sánchez Morcillo και Abril García*, σκέψη 31 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

⁽³⁴⁴⁾ Υπόθεση C-567/13, *Nóta Baczó*, σκέψεις 42-47.

⁽³⁴⁵⁾ Και οι δύο όροι απαντούν στη νομολογία του Δικαστηρίου.

⁽³⁴⁶⁾ υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*, σκέψη 40· υπόθεση C-169/14, *Sánchez Morcillo και Abril García*, σκέψη 31 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

⁽³⁴⁷⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-430/93 και 431/93, *Van Schijndel*, σκέψη 17.

Ανάλογα με τις περιστάσεις της εκάστοτε υπόθεσης και τα ζητήματα που έθεται τα αιτούντα δικαστήρια, το Δικαστήριο στήριξε τις εν λόγω απαιτήσεις στα ακόλουθα στοιχεία:

- στην αποτελεσματικότητα ⁽³⁴⁸⁾ του μη δεσμευτικού χαρακτήρα των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών βάσει του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες,
- στην απαίτηση για κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα ώστε να τίθεται τέρμα στη χρησιμοποίηση των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽³⁴⁹⁾,
- στο θεμελιώδες δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή, σύμφωνα με το άρθρο 47 του Χάρτη ⁽³⁵⁰⁾,
- καθώς και, ανάλογα με το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο, στην αρχή της ισοδυναμίας ⁽³⁵¹⁾.

Το Δικαστήριο παραπέμπει στο άρθρο 7 παράγραφος 1, ορισμένες φορές συνδυαστικά με το άρθρο 47 του Χάρτη, και στην αποτελεσματικότητα σχεδόν εναλλάξ ως νομική πηγή για εγγυήσεις που αφορούν την αποτελεσματικότητα της δικονομικής προστασίας από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες ⁽³⁵²⁾.

Οι δικονομικές απαιτήσεις αφορούν αφενός τα ένδικα βοηθήματα και τα δικονομικά δικαιώματα των καταναλωτών, και αφετέρου τα καθήκοντα των εθνικών δικαστηρίων. Ουσιαστικά περιλαμβάνουν τις αρχές σύμφωνα με τις αρχές τις οποίες

- οι καταναλωτές πρέπει να διαθέτουν αποτελεσματικά ένδικα βοηθήματα για να προσφεύγουν κατά του καταχρηστικού χαρακτήρα των σχετικών συμβατικών ρητρών και
- τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προβαίνουν αυτεπάγγελα σε εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών.

Το Δικαστήριο έχει αναπτύξει περαιτέρω τις εν λόγω δικονομικές εγγυήσεις στο πλαίσιο ειδικών διαδικασιών και διαδικαστικών καταστάσεων, όπως η τακτική αστική διαδικασία ⁽³⁵³⁾, η διαδικασία έφεσης ⁽³⁵⁴⁾, η δίκη ερήμην ⁽³⁵⁵⁾, η αίτηση ακύρωσης κατά διαιτητικής απόφασης ⁽³⁵⁶⁾, η εκτέλεση διαιτητικής απόφασης ⁽³⁵⁷⁾, οι αγωγές παραλείψεως ⁽³⁵⁸⁾, διάφορα είδη διαδικασιών διαταγής πληρωμής ⁽³⁵⁹⁾, οι διαδικασίες εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης ⁽³⁶⁰⁾, οι εκούσιοι πλειστηριασμοί ⁽³⁶¹⁾ και οι διαδικασίες αφερεγγυότητας ⁽³⁶²⁾. Το Δικαστήριο έχει επίσης κληθεί να εξετάσει τη σχέση ανάμεσα στον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1896/2006 ⁽³⁶³⁾ για τη θέσπιση διαδικασίας ευρωπαϊκής διαταγής πληρωμής και στις δικονομικές εγγυήσεις βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽³⁶⁴⁾.

Ενώ οι περισσότερες προδικαστικές αποφάσεις αφορούσαν περιπτώσεις που ο καταναλωτής βρισκόταν στη θέση του εναγόμενου ή του οφειλέτη ⁽³⁶⁵⁾, το Δικαστήριο έχει εφαρμόσει τις αρχές αυτές και σε διαδικασίες στις οποίες ο καταναλωτής ζήτησε να κηρυχθεί άκυρη μια συμβατική ρήτρα.

⁽³⁴⁸⁾ Το Δικαστήριο εφαρμόζει την αρχή της αποτελεσματικότητας της προστασίας δυνάμει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ως πρότυπο για την εκτίμηση δικονομικών περιορισμών, καθώς και ως θετική απαίτηση που επιβάλλει, ιδίως, τον αυτεπάγγελο έλεγχο, π.χ. υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψη 44· υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*, σκέψη 4. Βλέπε επίσης υπόθεση C-497/13, *Froukje Faber*, σκέψεις 42-47, σχετικά με την οδηγία 1999/44/ΕΚ σχετικά με ορισμένες πτυχές της πώλησης και των εγγυήσεων καταναλωτικών αγαθών (ΕΕ L 171 της 7.7.1999, σ. 12).

⁽³⁴⁹⁾ Π.χ. υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*.

⁽³⁵⁰⁾ Π.χ. υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*.

⁽³⁵¹⁾ Π.χ. υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, υπόθεση C-76/10, *Pohotovost'*, και υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*.

⁽³⁵²⁾ Για παράδειγμα, στην υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, το Δικαστήριο παραπέμπει στο άρθρο 7 παράγραφος 1, ενώ στην υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, το Δικαστήριο βασίζεται στην αποτελεσματικότητα.

⁽³⁵³⁾ Υπόθεση C-32/12, *Duarte Hueros*, υπόθεση C-497/13, *Froukje Faber*, και οι δύο αφορούν την οδηγία 1999/44/ΕΚ σχετικά με ορισμένες πτυχές της πώλησης και των εγγυήσεων καταναλωτικών αγαθών (ΕΕ L 171 της 7.7.1999, σ. 12).

⁽³⁵⁴⁾ Υποθέσεις C-488/11, *Asbeek Brusse*, και C-397/11, *Erika Jörös*.

⁽³⁵⁵⁾ Όπου ο εναγόμενος δεν εμφανίστηκε στο δικαστήριο· υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*, σκέψεις 24-37.

⁽³⁵⁶⁾ Υπόθεση C-168/05, *Mostaza Claro*.

⁽³⁵⁷⁾ Υποθέσεις C-168/05, *Mostaza Claro*, C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, C-76/10, *Pohotovost'*, και C-168/15, *Tomášová*.

⁽³⁵⁸⁾ Υπόθεση C-472/10, *Invitel*.

⁽³⁵⁹⁾ Υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*, υπόθεση C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*· υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*· υπόθεση C-632/17, *PKO*.

⁽³⁶⁰⁾ Π.χ. υπόθεση C-415/11, *Mohammed Aziz*· υπόθεση C-169/14, *Sanchez Morcillo*· υπόθεση C-32/14, *Erste Bank Hungary*· υπόθεση C-421/14, *Banco Primus* κ.λπ.

⁽³⁶¹⁾ Υπόθεση C-34/13, *Kušionová*.

⁽³⁶²⁾ Υπόθεση C-377/14, *Radlinger Radlingerová*.

⁽³⁶³⁾ ΕΕ L 399 της 30.12.2006, σ. 1.

⁽³⁶⁴⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-453/18 και C-494/18, *Bondora* (εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019).

⁽³⁶⁵⁾ Μεταξύ άλλων, περιπτώσεις στις οποίες έπρεπε να ασκήσει ένδικα βοηθήματα κατά διαδικασίας εκτέλεσης που κινήθηκε από επαγγελματία.

Μολονότι το πλαίσιο και οι ιδιαιτερότητες κάθε τύπου διαδικασίας πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την αξιολόγηση της συμβατότητας συγκεκριμένων διατάξεων με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, **τα πρότυπα και οι δοκιμές που έχει αναπτύξει το Δικαστήριο εφαρμόζονται σε όλους τους τύπους διαδικασιών.**

Το Δικαστήριο έχει τονίσει επανειλημμένως ⁽³⁶⁶⁾ ότι οι διαδικασίες που δίνουν στους πιστωτές τη δυνατότητα να εκτελέσουν ευκολότερα τις αξιώσεις τους βάσει τίτλων άλλων από δικαστική απόφαση εκδοθείσα στο πλαίσιο επί της ουσίας διαδικασίας και οι οποίες δεν περιλαμβάνουν ή περιλαμβάνουν περιορισμένο μόνο έλεγχο της ουσίας της υπόθεσης από τα εθνικά δικαστήρια, πρέπει να μην στερούν από τους καταναλωτές το δικαίωμα δέουσας προστασίας έναντι των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών. Αυτό σημαίνει ότι **ο συγκεκριμένος τύπος διαδικασίας τον οποίο επιλέγει ο επαγγελματίας ή ο οποίος εφαρμόζεται άλλως δεν μπορεί να περιορίζει τις θεμελιώδεις δικονομικές εγγυήσεις που απαιτούνται βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες προς όφελος των καταναλωτών.** Σύμφωνα με τη διατύπωση του Δικαστηρίου ⁽³⁶⁷⁾:

«[...] τα ειδικά χαρακτηριστικά της διαδικασίας δεν μπορούν να αποτελούν στοιχείο δυνάμενο να θίξει την έννομη προστασία της οποίας πρέπει να απολαύει ο καταναλωτής δυνάμει των διατάξεων της οδηγίας 93/13.»

Παράλληλα, είναι **αναγκαίο**, σε σχέση με την αρχή της αποτελεσματικότητας ⁽³⁶⁸⁾, **να εξετάζονται οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες στο πλαίσιό τους και στο σύνολό τους.** Το Δικαστήριο ⁽³⁶⁹⁾ εξέφρασε τα ανωτέρω ως εξής:

«43 [...] όσον αφορά την αρχή της αποτελεσματικότητας, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως υπενθυμίσει ότι κάθε περίπτωση κατά την οποία τίθεται το ζήτημα εάν μια εθνική δικονομική διάταξη καθιστά αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης πρέπει να αναλύεται λαμβανομένης υπόψη της σημασίας της εν λόγω διατάξεως στο πλαίσιο της όλης διαδικασίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, καθώς και της εξέλιξης και των ιδιαιτεροτήτων της διαδικασίας αυτής [...]

44 Υπό το πρίσμα αυτό, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, εφόσον παρίσταται ανάγκη, οι αρχές που αποτελούν τη βάση του εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος, όπως η προστασία των δικαιωμάτων άμυνας, η αρχή της ασφάλειας δικαίου και η εύρυθμη διεξαγωγή της διαδικασίας [...].»

Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η προστασία που παρέχουν οι εθνικοί κανόνες έναντι των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών στα διαφορετικά στάδια της διαδικασίας, για παράδειγμα στο στάδιο πριν από την έκδοση διαταγής πληρωμής και στο στάδιο της εκτέλεσης ή της άσκησης ανακοπής ⁽³⁷⁰⁾ ή σε σχέση με τα ένδικα μέσα κατά της εκτέλεσης ενυπόθηκτης απαίτησης βάσει συμβολαιογραφικής πράξης ⁽³⁷¹⁾.

Τα εθνικά δικαστήρια είναι υποχρεωμένα να εφαρμόζουν αυτές τις δικονομικές εγγυήσεις και όταν οι εθνικές διατάξεις άλλως δεν θα τους το επέτρεπαν, και πρέπει να παραβλέπουν τη νομολογία των ανώτατων εθνικών δικαστηρίων στον βαθμό που είναι ασυμβίβαστη με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, όπως αυτή ερμηνεύεται από το Δικαστήριο ⁽³⁷²⁾.

Όλες οι δικονομικές εγγυήσεις που απορρέουν από το δικαίο της ΕΕ εφαρμόζονται στις υποθέσεις που αφορούν καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες, έστω κι αν δεν αναφέρονται ρητά στην παρούσα ανακοίνωση. Περιλαμβάνονται τα δικονομικά δικαιώματα που αναφέρονται στο άρθρο 47 του Χάρτη, συμπεριλαμβανομένων του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη ⁽³⁷³⁾ και της ισότητας των όπλων ⁽³⁷⁴⁾. Η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των καταναλωτών δεν παρέχει, καθαυτή, στους καταναλωτές δικαίωμα πρόσβασης σε περισσότερους βαθμούς δικαιοδοσίας ⁽³⁷⁵⁾ για την εκτίμηση των συμβατικών ρητρών. Ωστόσο, το εν λόγω δικαίωμα μπορεί να βασιστεί στο άρθρο 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, σε συνδυασμό με την αρχή της ισότητας των όπλων, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, όταν, στην ίδια δικαστική διαδικασία, οι επαγγελματίες έχουν το δικαίωμα να προσβάλουν απόφαση σχετικά με τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικών ρητρών ⁽³⁷⁶⁾.

⁽³⁶⁶⁾ Π.χ. υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 55· υπόθεση C-415/11, *Aziz*· υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*, και υπόθεση C-77/14, *Radlinger Radlingerová*, σκέψη 50.

⁽³⁶⁷⁾ Υπόθεση C-77/14, *Radlinger Radlingerová*, σκέψη 50. Το Δικαστήριο παραπέμπει στην προηγούμενη απόφαση στην υπόθεση C-34/13, *Kuisionová*, σκέψεις 52 και 53 και στην εκεί παρατιθέμενη περαιτέρω νομολογία.

⁽³⁶⁸⁾ Η το άρθρο 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

⁽³⁶⁹⁾ Οι παραπομπές προέρχονται από την υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*, σκέψεις 43 και 44. Η ίδια ή παρόμοια διατύπωση απαντά, για παράδειγμα, στις υποθέσεις C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 49, C-415/11, *Mohammed Aziz*, σκέψη 5, C-8/14, *BBVA*, σκέψη 26, C-377/14, *Radlinger Radlingerová*, σκέψη 50, σκέψεις 54 και 55.

⁽³⁷⁰⁾ Υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*· υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*· υπόθεση C-632/17, *PKO*, και υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*.

⁽³⁷¹⁾ Υποθέσεις C-415/11, *Aziz*, και C-32/14, *ERSTE Bank Hungary*.

⁽³⁷²⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψη 74, με παραπομπή σε προγενέστερη νομολογία. Βλέπε επίσης υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψη 64.

⁽³⁷³⁾ Υπόθεση C-119/15, *Biuro prodóży «Partner»*.

⁽³⁷⁴⁾ Υπόθεση C-169/14, *Sánchez Morcillo*, σκέψεις 44-51.

⁽³⁷⁵⁾ Υπόθεση C-169/14, *Sánchez Morcillo*, σκέψη 36.

⁽³⁷⁶⁾ Υπόθεση C-169/14, *Sánchez Morcillo*, σκέψεις 44-51.

5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών ⁽³⁷⁷⁾

5.2.1. Σύνδεση με το άρθρο 6 παράγραφος 1 και το άρθρο 7 παράγραφος 1

Προκειμένου να αντισταθμιστεί η διαρθρωτικά ασθενέστερη θέση των καταναλωτών, οι οποίοι ενδέχεται να μην γνωρίζουν τα δικαιώματά τους και, συνεπώς, να μην επικαλεστούν τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών, τα εθνικά δικαστήρια, ως ουδέτερο τρίτο μέρος, διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στις δίκες που αφορούν καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες. Σύμφωνα με πάγια νομολογία του Δικαστηρίου μετά την έκδοση της απόφασής του της 4ης Ιουνίου 2009 ⁽³⁷⁸⁾, **τα εθνικά δικαστήρια έχουν υποχρέωση να εκτιμούν αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών**, δηλαδή ακόμα κι αν ο καταναλωτής δεν τον επικαλεστεί:

«1. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, έχει την έννοια ότι καταχρηστική ρήτρα συμβάσεως δεν δεσμεύει τον καταναλωτή και δεν απαιτείται συναφώς ο τελευταίος να έχει αμφισβητήσει προηγουμένως επιτυχώς παρόμοια ρήτρα.

2. Ο εθνικός δικαστής οφείλει να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας εφόσον διαθέτει συναφώς τα αναγκαία νομικά και πραγματικά στοιχεία. Οσάκις κρίνει ότι παρόμοια ρήτρα είναι καταχρηστική, δεν την εφαρμόζει, εκτός και αν αντιτίθεται σε αυτό ο καταναλωτής. Η ανωτέρω υποχρέωση βαρύνει τον εθνικό δικαστή και κατά τον έλεγχο της κατά τόπον αρμοδιότητάς του.»

Το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα επιβεβαιώσει την εν λόγω απαίτηση ⁽³⁷⁹⁾:

«[...] το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως κρίνει ότι ο εθνικός δικαστής οφείλει να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας επιπίπτουσας στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 και, κατ' αυτόν τον τρόπο, να επανορθώνει την υφιστάμενη μεταξύ του καταναλωτή και του επαγγελματία έλλειψη ισορροπίας, εφόσον έχει στη διάθεσή του τα απαραίτητα προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία [...]» ⁽³⁸⁰⁾.

Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου αποσκοπεί στην επίτευξη του αποτελέσματος που επιδιώκει το άρθρο 6 παράγραφος 1 στις μεμονωμένες υποθέσεις και συμβάλλει στην επιδίωξη του στόχου του άρθρου 7, καθώς μπορεί να έχει αποτρεπτικό αποτέλεσμα έναντι της γενικευμένης χρησιμοποίησης καταχρηστικών συμβατικών ρητρών ⁽³⁸¹⁾. Η υποχρέωση του αυτεπάγγελτου ελέγχου ισχύει κατά μείζονα λόγο όταν ο καταναλωτής αμφισβητεί, κατ' ουσία, την εγκυρότητα ή τον δίκαιο χαρακτήρα της σύμβασης, χωρίς, ωστόσο, να κάνει ειδική μνεία στις νομικές διατάξεις σχετικά με τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών ⁽³⁸²⁾.

5.2.2. Σχέση με τις αρχές της πολιτικής δικονομίας

Σε όλα τα κράτη μέλη, κατευθυντήρια αρχή της πολιτικής δίκης ⁽³⁸³⁾ είναι η αρχή της ελεύθερης διαθέσεως του αντικειμένου της δίκης (ή της αυτονομίας των διαδίκων). Αυτό συνήθως σημαίνει ότι εναπόκειται αποκλειστικά στους διαδίκους να καθορίσουν το αντικείμενο και την έκταση της δίκης, ώστε ο δικαστής να μην μπορεί να επιδικάσει αίτημα που δεν έχει υποβληθεί (*ultra petita*) ή να επιδικάσει περισσότερα από αυτά που ζητήθηκαν (*extra petita*). Είναι επίσης ευρέως αποδεκτό ότι εναπόκειται πρωτίστως στους διαδίκους να παρουσιάσουν τα πραγματικά περιστατικά που επικαλούνται για να τεκμηριώσουν τα αιτήματά τους, καθώς και να υποβάλουν τα απαραίτητα αποδεικτικά στοιχεία. Γενικά, κάθε διάδικος φέρει το βάρος της απόδειξης των γεγονότων που στηρίζουν τα αιτήματά του, εκτός εάν υπάρχουν ειδικές διατάξεις που μεταθέτουν ή μετριάζουν το βάρος της απόδειξης για ορισμένα ζητήματα.

Αναγνωρίζεται γενικώς ότι, μολονότι οι διάδικοι οφείλουν να παρέχουν τα πραγματικά γεγονότα, εναπόκειται στο δικαστήριο να προβεί στους κατάλληλους νομικούς χαρακτηρισμούς ⁽³⁸⁴⁾, γεγονός που εκφράζεται στις αρχές *da mihi factum dabo tibi jus* και *iura novit curia*. Είναι επίσης φυσιολογικό τα δικαστήρια να εξετάζουν ορισμένους επιτακτικούς κανόνες, οι οποίοι συχνά αποκαλούνται ζητήματα δημόσιας τάξης, αυτεπαγγέλτως, δηλαδή χωρίς να χρειάζεται σχετικό αίτημα διαδίκου.

⁽³⁷⁷⁾ Λεπτομερέστερα τα αποτελέσματα της αρχής του αυτεπάγγελτου ελέγχου παρουσιάζονται στα υποτμήματα κατωτέρω.

⁽³⁷⁸⁾ Υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*, διατακτικό. Κατά την προγενέστερη νομολογία, η οποία ξεκίνησε με τις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-240/98–244/98, *Océano Grupo Editorial*, και επιβεβαιώθηκε με ορισμένες μεταγενέστερες αποφάσεις, το Δικαστήριο απαιτούσε να παρέχεται στα εθνικά δικαστήρια η εξουσία να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών. Η εν λόγω εξέλιξη στη νομολογία του Δικαστηρίου διευκρινίζεται στην υπόθεση C-168/15, *Milena Tomášová*, σκέψεις 28–31.

⁽³⁷⁹⁾ Π.χ. υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 43, που παρατίθεται εδώ.

⁽³⁸⁰⁾ Παραπομπή στις υποθέσεις C-415/11, *Aziz* σκέψη 46 και στην εκεί παρατιθέμενη νομολογία, και C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo* κ.λπ., σκέψη 58.

⁽³⁸¹⁾ Υπόθεση C-168/05, *Mostaza Claro*, σκέψεις 27 και 28· υπόθεση C-473/00, *Cofidis*, σκέψη 32· υπόθεση C-240/98, *Océano Grupo Editorial*, σκέψη 28.

⁽³⁸²⁾ Υπόθεση C-397/11, *Erika Jöros*, σκέψεις 30, 35 και 36.

⁽³⁸³⁾ Επισκόπηση των κατευθυντήριων αρχών στα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένων των επιπτώσεων για τις υποθέσεις καταναλωτών, παρατίθεται στο κεφάλαιο 3 του εγγράφου «Evaluation study of national procedural laws and practices in terms of their impact on the free circulation of judgments and on the equivalence and effectiveness of the procedural protection of consumers under EU consumer law», JUST/2014/RCON/PR/CIVI/0082 – Strand 2 Procedural Protection of Consumers (Μελέτη αξιολόγησης των εθνικών δικονομικών δικαίων και πρακτικών όσον αφορά τον αντίκτυπό τους στην ελεύθερη κυκλοφορία των αποφάσεων και στην ισοδυναμία και αποτελεσματικότητα της δικονομικής προστασίας των καταναλωτών σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ, JUST/2014/RCON/PR/CIVI/0082 – Σκέλος 2 Δικονομική προστασία των καταναλωτών).

⁽³⁸⁴⁾ Βλέπε επίσης υπόθεση C-497/13, *Froukje Faber*, σκέψη 38.

Σε αυτό το γενικό πλαίσιο, υπάρχουν διαφορές μεταξύ των κρατών μελών όσον αφορά τον βαθμό στον οποίο τα δικαστήρια μπορούν ή υποχρεούνται να αναλάβουν πιο ενεργό ρόλο στη διαδικασία⁽³⁸⁵⁾, συμπεριλαμβανομένου ενός πιο εξεταστικού ή ερευνητικού ρόλου, θέτοντας, για παράδειγμα, ερωτήσεις, παρέχοντας ενδείξεις ή πληροφορίες, αλλά και όσον αφορά τη συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων.

Ο αυτεπάγγελτος έλεγχος του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών είναι ουσιαστικά η δικονομική συνέπεια του γεγονότος ότι ο καταχρηστικός χαρακτήρας συμβατικών ρητρών και η μη δεσμευτικότητα αυτών των ρητρών συνιστούν υποχρεωτικούς κανόνες δημόσιας τάξης που ισχύουν εκ του νόμου και αποτελούν νομικές πτυχές, οι οποίες, ως εκ τούτου, δεν εξαρτώνται από την επίκλησή τους εκ μέρους διαδίκου. Επομένως, ο αυτεπάγγελτος έλεγχος του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών δεν αντιβαίνει προς τις θεμελιώδεις αρχές της πολιτικής δίκης, όπως η αρχή της ελεύθερης διαθέσεως του αντικειμένου της δίκης. Ωστόσο, ορισμένες εθνικές διατάξεις μπορεί να καθιστούν τον αυτεπάγγελο έλεγχο δυσχερή ή αδύνατο. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με ανάλογες περιπτώσεις, βλέπε τμήματα 5.4, 5.5 και 5.6.

5.2.3. Αυτεπάγγελτος έλεγχος και πλήρης παθητικότητα από την πλευρά του καταναλωτή

Οι καταναλωτές αναμένεται εν γένει να χρησιμοποιήσουν τα ένδικα βοηθήματα που έχουν στη διάθεσή τους και να μην παραμείνουν εντελώς παθητικοί προκειμένου να επωφεληθούν από την προστασία που τους παρέχει η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες. Το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν μπορεί να βάλει μέχρι του σημείου να απαιτείται από το εθνικό δικαστήριο να επανορθώσει καθ' ολοκληρία τις συνέπειες από την πλήρη αδράνεια του καταναλωτή⁽³⁸⁶⁾ σε περιπτώσεις που μπορεί να χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά ένδικα μέσα υπό εύλογες συνθήκες⁽³⁸⁷⁾. Συνεπώς, το γεγονός και μόνο ότι ένας καταναλωτής μπορεί να πρέπει να κινηθεί δικαστικά και να ασκήσει ένδικα βοηθήματα προκειμένου να εξασφαλίσει προστασία από καταχρηστικές ρήτρες δεν αντιβαίνει αυτομάτως στην αρχή της αποτελεσματικότητας⁽³⁸⁸⁾. Παράλληλα, από τη νομολογία του Δικαστηρίου συνάγεται ότι τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να εκτιμούν αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικών ρητρών ακόμα και όταν οι καταναλωτές κρατούν εντελώς παθητική στάση, εφόσον η εν λόγω παρέμβαση απαιτείται με βάση την αρχή της ισοδυναμίας, όπως αναλύεται στο τμήμα 5.3, ή με βάση το άρθρο 7 παράγραφος 1 ή την αρχή της αποτελεσματικότητας, όπως αναλύεται στο τμήμα 5.4.

5.3. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της ισοδυναμίας

5.3.1. Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών

Σύμφωνα με την αρχή της ισοδυναμίας⁽³⁸⁹⁾, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη αυτεπαγγέλτως τους δεσμευτικούς κανόνες του δικαίου της ΕΕ σε όλες τις περιπτώσεις που το εθνικό δίκαιο τα υποχρεώνει ή τους παρέχει τουλάχιστον την εξουσία ή τη διακριτική ευχέρεια να εγείρουν αυτεπαγγέλτως νομικά ζητήματα βάσει δεσμευτικών εσωτερικών κανόνων. Όπως επισημαίνεται ανωτέρω, ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών κατά το άρθρο 6 παράγραφος 1 και όλες οι διατάξεις της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες που είναι απαραίτητες για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού πρέπει να θεωρούνται ισοδύναμες με τους στόχους δημόσιας τάξης που αναγνωρίζονται στο πλαίσιο του δικαίου των κρατών μελών. Το εν λόγω καθεστώς θα ισχύει για όλες τις διατάξεις της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες που σχετίζονται με την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας και των επιπτώσεων αυτής της διαπίστωσης.

Το Δικαστήριο⁽³⁹⁰⁾ έχει διευκρινίσει τα ανωτέρω ως εξής:

«44 [...] δεδομένης της φύσεως και της σπουδαιότητας του δημοσίου συμφέροντος επί του οποίου στηρίζεται η προστασία την οποία παρέχει η οδηγία στους καταναλωτές, το άρθρο 6 της εν λόγω οδηγίας πρέπει να θεωρηθεί ως ισοδύναμο προς τους εθνικούς κανόνες που αποτελούν, στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξεως, κανόνες δημόσιας τάξεως [...]. Πρέπει να κριθεί ότι ο χαρακτηρισμός αυτός εκτείνεται σε όλες τις διατάξεις της οδηγίας που είναι απαραίτητες για την υλοποίηση του σκοπού τον οποίο επιδιώκει το εν λόγω άρθρο 6.

⁽³⁸⁵⁾ Η ανάληψη πιο ενεργού ρόλου εκ μέρους των δικαστών μπορεί επίσης να εξαρτάται από παράγοντες όπως το κατά πόσον ο ένας από τους διαδίκους χαρακτηρίζεται ασθενέστερος, π.χ. καταναλωτής, ή το κατά πόσον ένας διάδικος εκπροσωπείται, ιδίως από δικηγόρο.

⁽³⁸⁶⁾ C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, σκέψη 47. Βλέπε επίσης υπόθεση C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, σκέψη 56· υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψη 47· υπόθεση C-472/11, *Banif Plus Bank*, σκέψη 24.

⁽³⁸⁷⁾ Υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, σκέψεις 41–46. Στην εν λόγω υπόθεση, η καταναλωτής δεν είχε συμμετάσχει στη διαιτητική διαδικασία που κινήθηκε εναντίον της από τον έμπορο ούτε είχε προσφύγει για την ακύρωση της διαιτητικής απόφασης εντός δύο μηνών. Ωστόσο, στη συγκεκριμένη υπόθεση, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα εθνικά δικαστήρια είχαν υποχρέωση να εκτιμήσουν τη συμμόρφωση της διαιτητικής απόφασης με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες με βάση την αρχή της ισοδυναμίας.

⁽³⁸⁸⁾ Υπόθεση C-32/14, *ERSTE Bank Hungary*, σκέψη 63.

⁽³⁸⁹⁾ Οι αυτεπάγγελες υποχρεώσεις με βάση την αρχή της ισοδυναμίας επεξηγούνται, για παράδειγμα, στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-430/93 και C-431/93, *van Schijndel* και *van Veen*, σκέψεις 13 και 14, με παραπομπή σε προγενέστερη νομολογία:

«13 Εφόσον τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, δυνάμει του εθνικού δικαίου, να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως τους αντιδωθέντες από υποχρεωτικό εθνικό κανόνα νομικούς ισχυρισμούς, οι οποίοι δεν είχαν προβληθεί από τους διαδίκους, η ίδια υποχρέωση ισχύει και για τους υποχρεωτικούς κοινοτικούς κανόνες (βλέπε, ιδίως, απόφαση στην υπόθεση 33/76, *Rewe*, σκέψη 5).

14 Το ίδιο ισχύει στην περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δίκαιο αναθέτει στον δικαστή την αυτεπάγγελη εφαρμογή του υποχρεωτικού κανόνα δικαίου. Πράγματι, εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια, κατ' εφαρμογή της εξαγγελιομένης στο άρθρο 5 της Συνθήκης αρχής της συνεργασίας, να διασφαλίζουν τη νομική προστασία που απορρέει για τους πολίτες από το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου (βλέπε, ιδίως, απόφαση στην υπόθεση C-213/89, *Factortame* κ.λπ., σκέψη 19).»

⁽³⁹⁰⁾ Π.χ. υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψεις 44–46, που παρατίθενται εδώ. Στην εν λόγω απόφαση το Δικαστήριο παρέπεμψε επίσης στις υποθέσεις C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, σκέψεις 52 και 54, και C-76/10 *Pohotovost*, σκέψη 5.

45 Εντεύθεν συνάγεται ότι, όταν ο εθνικός δικαστής είναι αρμόδιος, κατά τους εσωτερικούς δικονομικούς κανόνες, να εξετάσει μια νομική πράξη υπό το πρίσμα των εθνικών κανόνων δημοσίας τάξεως, [...], πρέπει επίσης να ασκήσει την αρμοδιότητα αυτή προκειμένου να εκτιμήσει αυτεπαγγέλτως, υπό το πρίσμα των κριτηρίων που προβλέπει η οδηγία, τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής.

46 Υπενθυμίζεται ότι η ίδια υποχρέωση βαρύνει επίσης το εθνικό δικαστήριο το οποίο έχει, στο πλαίσιο του εσωτερικού δικαιοδοτικού συστήματος, απλώς και μόνον τη δυνατότητα να εξετάσει αυτεπαγγέλτως αν μια τέτοια ρήτρα αντιβαίνει προς τους εθνικούς κανόνες δημοσίας τάξεως [...].»

Συνεπώς, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να προβαίνουν αυτεπαγγέλτως σε εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των σχετικών συμβατικών ρητρών κάθε φορά που η εθνική νομοθεσία τα υποχρεώνει ή τους δίνει τη δυνατότητα να εξετάσουν αυτεπαγγέλτως τη συμμόρφωση με οποιαδήποτε θέματα δημοσίας τάξης αναφέρονται στις σχετικές εθνικές διατάξεις, όπως, για παράδειγμα, νόμιμες απαγορεύσεις, τα χρηστά ήθη⁽³⁹¹⁾ ή τη δημόσια τάξη εν γένει⁽³⁹²⁾. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο⁽³⁹³⁾ έχει κρίνει, για παράδειγμα, ότι:

«όπου το επιληφθέν προς εκτέλεση διαιτητικής αποφάσεως δικαστήριο δύναται να παύσει, ακόμη και αυτεπαγγέλτως, την εκτέλεση της εν λόγω διαιτητικής αποφάσεως όταν αυτή επιβάλλει στον ενδιαφερόμενο διάδικο την υποχρέωση αντικειμενικώς αδύνατης παροχής, απαγορευόμενης από τον νόμο ή αντίθετης προς τα χρηστά ήθη, το εν λόγω δικαστήριο οφείλει, εφόσον διαθέτει τα αναγκαία προς τούτο στοιχεία σχετικά με τη νομική και πραγματική κατάσταση, να εκτιμήσει, ακόμη και αυτεπαγγέλτως, στο πλαίσιο της διαδικασίας εκτελέσεως, τον καταχρηστικό χαρακτήρα της προβλεπόμενης σε σύμβαση πιστώσεως κυρώσεως⁽³⁹⁴⁾ ή της ρήτρας διαιτησίας⁽³⁹⁵⁾.»

Η υποχρέωση του αυτεπάγγελτου ελέγχου με βάση την αρχή της ισοδυναμίας ισχύει σε όλους τους τύπους και τα στάδια της διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένων των δικών ερήμην⁽³⁹⁶⁾, των διαδικασιών έφεσης⁽³⁹⁷⁾ ή των διαδικασιών εκτέλεσης⁽³⁹⁸⁾, όταν η εθνική νομοθεσία εξουσιοδοτεί τους εθνικούς δικαστές να εξετάζουν τη συμμόρφωση με τους κανόνες δημοσίας τάξης.

Ως εκ τούτου, τα εθνικά δικαστήρια είναι υποχρεωμένα να εφαρμόζουν αναλογικά τις σχετικές εθνικές διατάξεις για τον αυτεπάγγελο έλεγχο προκειμένου να εκτιμούν αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικών ρητρών⁽³⁹⁹⁾.

Αντίθετα με ό,τι ισχύει στο πλαίσιο της αρχής της αποτελεσματικότητας, η εν λόγω υποχρέωση είναι ανεξάρτητη από οποιαδήποτε περαιτέρω εκτίμηση του κατά πόσον, χωρίς τον εν λόγω αυτεπάγγελο έλεγχο, υφίσταται αποτελεσματική προστασία από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες.

5.3.2. Άλλες υποχρεώσεις με βάση την αρχή της ισοδυναμίας

Η αρχή της ισοδυναμίας εφαρμόζεται και σε άλλους δικονομικούς κανόνες. Για παράδειγμα, το Δικαστήριο⁽⁴⁰⁰⁾ έχει κρίνει ότι λιγότερο ευνοϊκοί κανόνες για την παρέμβαση ενώσεων καταναλωτών σε σχέση με ανακοπή κατά διαταγής πληρωμής λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σε σύγκριση με τους κανόνες που διέπουν διαφορές που άπτονται αποκλειστικά της εθνικής νομοθεσίας παραβιάζουν την αρχή της ισοδυναμίας.

Η ίδια αρχή πρέπει να εφαρμόζεται ως προς τις αποκλειστικές προθεσμίες, τα δικαιώματα ακρόασης, τις προϋποθέσεις για τη λήψη προσωρινών μέτρων, τα δικαιώματα ανακοπής ή έφεσης και, ουσιαστικά, όλες τις δικονομικές ρυθμίσεις.

5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων

5.4.1. Το εφαρμοστέο τεστ

Σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ή την αρχή της αποτελεσματικότητας⁽⁴⁰¹⁾, η εθνική νομοθεσία πρέπει να παρέχει μέσα ένδικης προστασίας τα οποία επιτρέπουν στους καταναλωτές να επικαλούνται τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών και τα οποία πρέπει να είναι αποτελεσματικά. Αυτό σημαίνει ότι οι καταναλωτές πρέπει να είναι σε θέση να χρησιμοποιούν τα εν λόγω μέσα υπό εύλογες συνθήκες, δηλαδή δεν πρέπει να υφίστανται απαιτήσεις ή περιορισμοί που καθιστούν πρακτικά αδύνατη ή υπερβολικά δύσκολη την εξασφάλιση της απαιτούμενης προστασίας. Επιπλέον, οι καταναλωτές ενδέχεται να εμποδίζονται να χρησιμοποιήσουν ένδικα βοηθήματα όχι μόνο από δικονομικά εμπόδια, αλλά και από το γεγονός ότι διαθέτουν περιορισμένες γνώσεις ή πληροφορίες.

⁽³⁹¹⁾ Υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*.

⁽³⁹²⁾ Υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*.

⁽³⁹³⁾ Υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*.

⁽³⁹⁴⁾ Βλέπε, ιδίως, τη σκέψη 53 της διάταξης.

⁽³⁹⁵⁾ Βλέπε, ιδίως, τη σκέψη 51 της διάταξης.

⁽³⁹⁶⁾ Υπόθεση C-147/16, *Karel de Grote*, σκέψεις 24-37.

⁽³⁹⁷⁾ Υπόθεση C-397/11, *Erika Jöros*, σκέψεις 30, 35, 36 και 38· υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 45.

⁽³⁹⁸⁾ Π.χ. υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*, υπόθεση 49/14, *Finanmadrid*.

⁽³⁹⁹⁾ Όσον αφορά το ζήτημα των δυνατικών νομοθετικών προσαρμογών, βλέπε τμήμα 5.6.

⁽⁴⁰⁰⁾ Υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*, σημείο 1 του διατακτικού.

⁽⁴⁰¹⁾ Η υπόθεση C-632/17, *PKO*, σκέψη 43, και η υπόθεση C-567/13, *Nóra Baczó*, σκέψεις 52 και 59, αποτελούν παραδείγματα που δείχνουν ότι το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και το άρθρο 47 του Χάρτη πρέπει να αξιολογείται με τα ίδια κριτήρια όπως η αρχή της αποτελεσματικότητας.

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο ⁽⁴⁰²⁾, προκειμένου να διαπιστώσει εάν υπάρχουν αποτελεσματικά ένδικα βοηθήματα, εφαρμόζει το **γενικό τεστ** του αν συντρέχει **μη αμελητέος κίνδυνος οι καταναλωτές να μην επωφεληθούν από αποτελεσματική προστασία**

- είτε επειδή η άσκηση των διαδίδσιμων ένδικων βοηθημάτων καθίσταται υπερβολικά δυσχερής (ή ακόμα και πρακτικά αδύνατη) λόγω συγκεκριμένων δικονομικών απαιτήσεων ή περιορισμών,
- **είτε**, εναλλακτικά, επειδή οι καταναλωτές δεν διαθέτουν τις αναγκαίες γνώσεις όσον αφορά τα δικαιώματά τους ή δεν λαμβάνουν την αναγκαία πληροφόρηση ώστε να χρησιμοποιήσουν τα ένδικα βοηθήματα με αποτελεσματικό τρόπο.

Το τεστ αυτό αντικατοπτρίζεται σε διάφορες αποφάσεις, για παράδειγμα, σε σχέση με διαδικασίες διαταγής πληρωμής ⁽⁴⁰³⁾:

«Συναφώς, επισημαίνεται ότι ο **κίνδυνος** να μην ασκήσουν οι ενδιαφερόμενοι καταναλωτές την απαιτούμενη ανακοπή **δεν είναι αμελητέος** και οφείλεται είτε στο ότι η σχετική προθεσμία που προβλέπει ο νόμος είναι εξαιρετικά σύντομη, είτε στο ότι οι εν λόγω καταναλωτές ενδέχεται να αποτραπούν από την κίνηση της σχετικής ένδικης διαδικασίας, λόγω των εξόδων που αυτή συνεπάγεται σε σχέση με το ποσό της αμφοβητούμενης οφειλής, είτε στο γεγονός ότι αγνοούν ή δεν αντιλαμβάνονται την έκταση των δικαιωμάτων τους, είτε ακόμη και στον περιορισμένο αριθμό των στοιχείων που περιέχει η αίτηση για την έκδοση διαταγής πληρωμής που υπέβαλαν οι επαγγελματίες και, ως εκ τούτου, στις ελλείψεις πληροφορίες που έχουν στη διάθεσή τους οι εν λόγω καταναλωτές [...]»

Όπως εξηγείται στο τμήμα 5.1, είναι αναγκαίο, όσον αφορά την **αποτελεσματικότητα**, να εξετάζονται οι σχετικοί δικονομικοί κανόνες στο σύνολό τους, λαμβανομένων υπόψη των διαφόρων σταδίων ⁽⁴⁰⁴⁾. Στο τμήμα 5.4.2 κατωτέρω εξετάζονται οι παράγοντες που αφορούν την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας.

Όταν συντρέχει μη αμελητέος κίνδυνος να μην ασκήσουν οι καταναλωτές ανακοπή κατά διαταγής πληρωμής, το Δικαστήριο έκρινε ότι **τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να εκτιμούν αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών σε κάποιο στάδιο της διαδικασίας και το αργότερο πριν από την εκτέλεση σε βάρος του καταναλωτή** ⁽⁴⁰⁵⁾. Σύμφωνα με τη διατύπωση του Δικαστηρίου ⁽⁴⁰⁶⁾,

«Πράγματι, η αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων που παρέχονται στους καταναλωτές από την οδηγία αυτή κατοχυρώνεται μόνον εφόσον το εθνικό δικονομικό σύστημα παρέχει τη δυνατότητα να πραγματοποιηθεί, στο πλαίσιο της διαδικασίας έκδοσης διαταγής πληρωμής ή της διαδικασίας εκτέλεσης της διαταγής πληρωμής, αυτεπάγγελτος έλεγχος του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών της οικείας σύμβασης [...]»

Αυτό σημαίνει ότι,

- όταν υπάρχει σημαντικός κίνδυνος ο καταναλωτής να μην χρησιμοποιήσει ένδικα βοηθήματα κατά διαταγής πληρωμής, το δικαστήριο υποχρεούται να εκτιμήσει αυτεπαγγέλτως τον ενδεχομένου καταχρηστικό χαρακτήρα των σχετικών συμβατικών ρητρών **πριν** από την έκδοση της διαταγής πληρωμής ⁽⁴⁰⁷⁾.

Αφετέρω,

- αν ο αυτεπάγγελτος έλεγχος δεν διενεργήθηκε πριν από την έκδοση της διαταγής, πρέπει να διενεργηθεί, ως έσχατη λύση, κατά το στάδιο της εκτέλεσης ⁽⁴⁰⁸⁾.

⁽⁴⁰²⁾ Υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, ιδίως σκέψεις 52-54· υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψεις 61-72.

⁽⁴⁰³⁾ Υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψη 69. Άλλα παραδείγματα αποτελούν η υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*, σκέψη 52· η υπόθεση C-122/14, *Aktiv Kapital Portfolio*, σκέψη 37, και η υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 54.

⁽⁴⁰⁴⁾ Π.χ. υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*, σκέψεις 43 και 44, με παραπομπή, μεταξύ άλλων, στην υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 49, στην υπόθεση C-413/12, *Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León*, σκέψη 34, και στην υπόθεση C-470/12, *Pohotovost*, σκέψη 51.

⁽⁴⁰⁵⁾ Υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψεις 44, 61-64 και 71· υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*, σκέψεις 45 και 46· υπόθεση C-122/14, *Aktiv Kapital Portfolio*, σκέψη 30· υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*, σκέψεις 45, 46 και 49· και υπόθεση C-632/17, *PKO*, σκέψη 49. Όλες αυτές οι υποθέσεις αφορούσαν διαδικασίες διαταγής πληρωμής και βασίζονται στην υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*.

⁽⁴⁰⁶⁾ Υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψη 44.

⁽⁴⁰⁷⁾ Υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 57, υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψη 44, και υπόθεση C-632/17, *PKO*, σκέψη 49.

⁽⁴⁰⁸⁾ Υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*. Στις προτάσεις του, ο γενικός εισαγγελέας Szpunar αποκάλυψε «έσχατη λύση» την αυτεπάγγελτη εξέταση κατά το στάδιο της εκτέλεσης.

Ομοίως,

- αν οι έλεγχοι που διενεργήθηκαν σε προγενέστερο στάδιο της διαδικασίας δεν κάλυψαν τις σχετικές συμβατικές ρήτρες, τα εθνικά δικαστήρια είναι υποχρεωμένα να εκτιμήσουν άλλες σχετικές συμβατικές ρήτρες, μεταξύ άλλων αυτεπαγγέλτως, ακόμα και αν οι προγενέστεροι έλεγχοι ολοκληρώθηκαν με την έκδοση απόφασης με ισχύ δεδικασμένου σύμφωνα με τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες ⁽⁴⁰⁹⁾.

Το Δικαστήριο ⁽⁴¹⁰⁾ έχει επίσης διευκρινίσει ότι το γεγονός πως ο καταχρηστικός χαρακτήρας των συμβατικών ρητρών εκτιμάται από υπάλληλο δικαστηρίου ο οποίος δεν έχει την ιδιότητα του δικαστή πριν από την έκδοση διαταγής πληρωμής δεν παρέχει την απαιτούμενη προστασία. Αυτό σημαίνει ότι, αν συντρέχει μη αμελητέος κίνδυνος να μην ασκήσει ο καταναλωτής ανακοπή, δικαστής και πάλι πρέπει να εκτιμήσει τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών, αυτεπαγγέλτως εφόσον απαιτείται, και το αργότερο κατά το στάδιο της εκτέλεσης.

Ειδικά όσον αφορά την εκτέλεση ενυπόθηκης απαίτησης, το Δικαστήριο ⁽⁴¹¹⁾ έκρινε αποδεκτό, καταρχήν, η διαδικασία εκτέλεσης να μπορεί να κινηθεί με βάση συμβολαιογραφική πράξη, χωρίς προηγούμενο αυτεπάγγελτο δικαστικό έλεγχο του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών. Ωστόσο, αυτό συνάδει με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες μόνο στον βαθμό που οι καταναλωτές μπορούν να ασκήσουν ένδικα βοηθήματα κατά της εκτέλεσης υπό εύλογες συνθήκες, συμπεριλαμβανομένης της διαθεσιμότητας μέτρων προσωρινής προστασίας και εάν διασφαλίζεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών κατά την επακόλουθη επί της ουσίας διαδικασία.

Συνεπώς, η εκτέλεση ενυπόθηκης απαίτησης βάσει συμβολαιογραφικής πράξης δεν συνάδει με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες εάν οι καταναλωτές δεν διαθέτουν αποτελεσματικά ένδικα βοηθήματα ή εάν συντρέχει μη αμελητέος κίνδυνος ότι οι καταναλωτές δεν θα τα χρησιμοποιήσουν. Για παράδειγμα, δεν υπάρχουν αποτελεσματικά ένδικα βοηθήματα όταν οι καταναλωτές δεν μπορούν να ασκήσουν ανακοπή βάσει του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών στο πλαίσιο της διαδικασίας εκτέλεσης, ενώ με επί της ουσίας διαδικασίες στις οποίες μπορεί να εκτιμηθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας των συμβατικών ρητρών οι καταναλωτές δεν μπορούν να εξασφαλίσουν αναστολή της διαδικασίας εκτέλεσης ⁽⁴¹²⁾.

Η λογική των συγκεκριμένων αρχών πρέπει να εφαρμόζεται κατ' αναλογία σε όλους τους τύπους διαδικασιών ⁽⁴¹³⁾.

5.4.2. Παράγοντες που αφορούν την αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων

Κατά την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των ένδικων βοηθημάτων, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαιτερότητες της υπό εξέταση διαδικασίας. Επιπλέον, ο αντίκτυπος που μπορεί να έχουν συγκεκριμένα εμπόδια στην ικανότητα των καταναλωτών να ασκήσουν ένδικα βοηθήματα ή το αποτέλεσμα που μπορεί να έχουν εν προκειμένω οι περιορισμένες γνώσεις και πληροφορίες των καταναλωτών θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την οπτική των πλέον εύάλωτων καταναλωτών. Οι εν λόγω καταναλωτές μπορεί να είναι ιδιαιτέρως απρόθυμοι να χρησιμοποιήσουν τα διαθέσιμα ένδικα βοηθήματα ακόμα και όταν οι συμβατικές ρήτρες που χρησιμοποιούνται εναντίον τους είναι εμφανώς καταχρηστικές ⁽⁴¹⁴⁾.

Οι ακόλουθοι **παράγοντες** κρίνονται **εναλλακτικά**. Αυτό σημαίνει ότι η αναποτελεσματικότητα του ένδικου βοηθήματος μπορεί να οφείλεται σε μία μόνο απαίτηση, για παράδειγμα υψηλές ή εισάγουσες διακρίσεις δικαστικές δαπάνες ⁽⁴¹⁵⁾, ή σε συνδυασμό διαφορετικών απαιτήσεων, π.χ. σύντομη προθεσμία σε συνάρτηση με την ανάγκη πρόσληψης δικηγόρου ⁽⁴¹⁶⁾ ή την ανάγκη υποβολής λεπτομερών ισχυρισμών ⁽⁴¹⁷⁾. Μολονότι οι περισσότερες από τις πτυχές που αναφέρονται κατωτέρω αφορούν το δικονομικό δικαιο, δεν έχει σημασία, εν προκειμένω, αν ένας συγκεκριμένος παράγοντας χαρακτηρίζεται ως ζήτημα δικονομικού ή ουσιαστικού δικαίου ⁽⁴¹⁸⁾ στο οικείο κράτος μέλος. Ο κατάλογος που ακολουθεί δεν είναι εξαντλητικός, αλλά αντικατοπτρίζει τα πιο συνήθη παραδείγματα που απορρέουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου.

⁽⁴⁰⁹⁾ Υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σημείο 2 του διατακτικού και σκέψη 52. Μολονότι η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά αναγκαστική εκτέλεση ενυπόθηκων ακινήτων, η ίδια λογική πρέπει να εφαρμόζεται σε όλα τα άλλα είδη διαδικασιών. Η αξιολόγηση των κανόνων σχετικά με το δεδικασμένο βάσει των αρχών της αποτελεσματικότητας, μεταξύ άλλων όσον αφορά τον αυτεπάγγελτο έλεγχο, εξετάζεται ειδικά στο σημείο 5.4.2, όπου παρατίθεται, μεταξύ άλλων, η σκέψη 52 της απόφασης στην υπόθεση *Banco Primus*.

⁽⁴¹⁰⁾ Υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*, ιδίως σκέψεις 49-54.

⁽⁴¹¹⁾ Υπόθεση C-32/14, *ERSTE Bank Hungary*, σκέψη 65 και διατακτικό.

⁽⁴¹²⁾ Υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σημείο 1 του διατακτικού και σκέψεις 43-64.

⁽⁴¹³⁾ Υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 55· υπόθεση C-415/11, *Aziz*· υπόθεση C-76/10, *Pohotovost'*, και υπόθεση C-77/14, *Radlinger Radlingerová*, σκέψη 50.

⁽⁴¹⁴⁾ Π.χ. υπόθεση C-76/10, *Pohotovost'*, και υπόθεση C-168/15, *Milena Tomášová*.

⁽⁴¹⁵⁾ Υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψεις 67 και 68.

⁽⁴¹⁶⁾ Υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 52.

⁽⁴¹⁷⁾ Για παράδειγμα, αν ο καταναλωτής πρέπει να εκθέσει άμεσα τους λόγους βάσει των οποίων προσβάλλει την προσβαλλόμενη πράξη, π.χ. μια δικαστική διαταγή, και να παραθέσει τα σχετικά πραγματικά περιστατικά και αποδεικτικά στοιχεία, υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψεις 65 και 66.

⁽⁴¹⁸⁾ Σε ορισμένες περιπτώσεις, το ζήτημα δεν είναι σαφές, π.χ. όσον αφορά τις προθεσμίες παραγραφής.

Κανόνες σχετικά με την αρμοδιότητα

Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ισχύει τόσο ως προς τους κανόνες σχετικά με την αρμοδιότητα όσο και προς τους κανόνες που θέτουν δικονομικές προϋποθέσεις⁽⁴¹⁹⁾. Μολονότι ο κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1215/2012⁽⁴²⁰⁾ για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις περιλαμβάνει κανόνες προστασίας των καταναλωτών όσον αφορά τις διασυνοριακές δικαστικές διαδικασίες⁽⁴²¹⁾, ενδεχομένως να μην προβλέπεται παρόμοια προστασία στο πλαίσιο των εθνικών κανόνων που διέπουν την αρμοδιότητα στις εσωτερικές υποθέσεις. Οι κανόνες αρμοδιότητας που υποχρεώνουν, άμεσα ή έμμεσα⁽⁴²²⁾, τους καταναλωτές να προσφύγουν ή να υπερασπιστούν τον εαυτό τους ενώπιον δικαστηρίων που βρίσκονται σε κάποια απόσταση από τον τόπο διαμονής τους μπορεί να τους αποθαρρύνουν από τη χρήση ένδικων βοηθημάτων, ιδίως στον βαθμό που απαιτείται φυσική παρουσία στις επίμαχες διαδικασίες⁽⁴²³⁾. Στην περίπτωση αυτή, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να εξετάζουν εάν η απόσταση από το δικαστήριο συνεπάγεται υπερβολικά υψηλά οδοιπορικά έξοδα για τον καταναλωτή δυνάμενα να τον αποτρέψουν από το να παραπεστεί στη διαδικασία η οποία κινήθηκε εναντίον του⁽⁴²⁴⁾.

Ωστόσο, το γεγονός ότι μια συγκεκριμένη υπόθεση πρέπει να εκδικαστεί όχι από το τοπικό δικαστήριο αλλά από δικαστήριο ανώτερης βαθμίδας, το οποίο βρίσκεται σε μεγαλύτερη απόσταση και ενδεχομένως απαιτεί υψηλότερες δαπάνες, δεν συνεπάγεται αυτομάτως παραβίαση του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες⁽⁴²⁵⁾. Επιπλέον, οι οργανώσεις καταναλωτών που κινούν συλλογικές διαδικασίες δεν βρίσκονται στην ίδια θέση με εκείνη των μεμονωμένων καταναλωτών όσον αφορά τους κανόνες για την αρμοδιότητα⁽⁴²⁶⁾.

Προθεσμίες

Σύμφωνα με πάγια νομολογία, συμβιβάζεται με το ενωσιακό δίκαιο ο καθορισμός ευλόγων προθεσμιών για την άσκηση ενδίκου βοηθήματος, προς το συμφέρον της ασφάλειας δικαίου⁽⁴²⁷⁾. Τέτοιες προθεσμίες δεν είναι ικανές να καταστήσουν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από το ενωσιακό δίκαιο⁽⁴²⁸⁾.

Οι σύντομες προθεσμίες μπορεί να είναι προβληματικές ήδη λόγω του λίγου χρόνου που δίνουν στους καταναλωτές για να εξετάσουν τις επιλογές τους, οι οποίες μπορεί συχνά να περιλαμβάνουν νομική αξιολόγηση, συμπεριλαμβανομένης της ανάγκης για αναζήτηση νομικής συμβουλής. Μέχρι στιγμής, το Δικαστήριο έχει εξετάσει τη διάρκεια προθεσμιών κατά περίπτωση και κυρίως σε συνάρτηση με άλλες περιστάσεις, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει καμία απόλυτη κλίμακα ως προς το ποιες προθεσμίες είναι εύλογες και ποιες όχι.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έχει κρίνει εύλογη προθεσμία δύο μηνών για την αμφισβήτηση του κύρους διαιτητικής απόφασης μετά την κοινοποίησή της⁽⁴²⁹⁾. Αντιθέτως, έκρινε⁽⁴³⁰⁾ ότι προθεσμία 20 ημερών για την άσκηση ανακοπής κατά διαταγής πληρωμής ήταν «εξαιρετικά σύντομη», έλαβε όμως επίσης υπόψη την υποχρέωση εκπροσώπησης από δικηγόρο και τις συναφείς δαπάνες, οι οποίες ενδέχεται να αποθαρρύνουν τους καταναλωτές από το να κινήσουν τη σχετική ένδικη διαδικασία.

Όσον αφορά την εξωδικαστική εκτέλεση δικαιώματος παρακράτησης⁽⁴³¹⁾, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη ότι η πώληση με πλειστηριασμό μπορούσε να αμφισβητηθεί εντός προθεσμίας 30 ημερών από τη γνωστοποίηση της επιστεύσεως της εκτελέσεως της εμπράγματης ασφάλειας και ότι οι καταναλωτές διέθεταν προθεσμία 3 μηνών μετά την κατακύρωση προκειμένου να ασκήσουν μέσα ένδικης προστασίας. Επιπλέον, προβλέπονταν προσωρινά μέτρα για την αναστολή ή τη διακοπή της εκτέλεσης κατά τη διάρκεια της ουσιαστικής εκτίμησης. Βάσει των ανωτέρω, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η υπό εξέταση νομοθεσία δεν καθιστούσε υπερβολικά δυσχερή την προστασία των καταναλωτών στο πλαίσιο της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

⁽⁴¹⁹⁾ Υπόθεση C-632/17, PKO, σκέψη 45.

⁽⁴²⁰⁾ ΕΕ L 351 της 20.12.2012, σ. 1· ο εν λόγω κανονισμός κατήργησε τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 44/2001 του Συμβουλίου (ΕΕ L 12 της 16.1.2001, σ. 1).

⁽⁴²¹⁾ Σύμφωνα με το άρθρο 17 παράγραφος 3 του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1215/2012 (ΕΕ L 351 της 20.12.2012, σ. 1), οι εν λόγω κανόνες δεν εφαρμόζονται στις συμβάσεις μεταφοράς, πλην των συμβάσεων στο συνολικό τίμημα των οποίων περιλαμβάνεται ο συνδυασμός δαπανών ταξιδιού και καταλύματος. Επιπλέον, με βάση τα άρθρα 19 και 25 του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1215/2012, επιτρέπεται στους συμβαλλόμενους να παρεκκλίνουν, σε ορισμένες περιπτώσεις, από τους κανόνες περί δικαιοδοσίας. Έχει ζητηθεί από το Δικαστήριο να παράσχει ερμηνεία επί του θέματος στην υπόθεση C-629/18 EN, FM, GL κατά Ryanair (εκκρεμούσε στις 31 Μαΐου 2019).

⁽⁴²²⁾ Για παράδειγμα, παρέχοντας στον επαγγελματία τη δυνατότητα να αναγάγει καταναλωτή σε δικαστήριο πλην του δικαστηρίου του τόπου διαμονής του.

⁽⁴²³⁾ Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-240/98 έως C-244/98, *Océano Grupo Editorial*, σκέψη 21, το Δικαστήριο έκρινε ότι ανάλογες ρυθμίσεις της αρμοδιότητας σε συμβατικές ρήτρες που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο διαπραγμάτευσης πληρούν όλα τα κριτήρια ώστε οι ρήτρες να χαρακτηριστούν καταχρηστικές για τους σκοπούς της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

⁽⁴²⁴⁾ Υπόθεση C-266/18, *Aqua Med*, σκέψη 54, υπόθεση C-567/13, *Baczó* και *Vizsnyiczai*, σκέψεις 49 έως 59.

⁽⁴²⁵⁾ Υπόθεση C-567/13, *Baczó* και *Vizsnyiczai*, σκέψεις 52–59.

⁽⁴²⁶⁾ Υπόθεση C-413/12, *Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León*.

⁽⁴²⁷⁾ Υπόθεση C-33/76, *Rewe-Zentralfinanz* και *Rewe-Zentral*, σκέψη 5· υπόθεση C-261/95, *Palmisani*, σκέψη 28· και υπόθεση C-2/06, *Kempton*, σκέψη 58· υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, σκέψη 41.

⁽⁴²⁸⁾ Υπόθεση C-255/00, *Grundig Italiana*, σκέψη 34· υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, σκέψη 41.

⁽⁴²⁹⁾ Υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, σκέψεις 44–46.

⁽⁴³⁰⁾ Υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, ιδίως σκέψεις 52–54.

⁽⁴³¹⁾ Υπόθεση C-34/13, *Kusionová*, ιδίως σκέψη 55.

Όσον αφορά μεταβατική ρύθμιση για ένα νέο δικαίωμα άσκησης ανακοπής κατά της εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης βάσει του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών ⁽⁴³²⁾, το Δικαστήριο ⁽⁴³³⁾ έκρινε ότι προθεσμία τεσσάρων εβδομάδων για την άσκηση ανακοπής σε σχέση με εκκρεμή διαδικασία ήταν, καταρχήν, εύλογη και αναλογική ⁽⁴³⁴⁾. Ωστόσο, σύμφωνα με το Δικαστήριο, το γεγονός ότι οι ενδιαφερόμενοι καταναλωτές ενημερώθηκαν για το εν λόγω δικαίωμά τους μόνο μέσω της επίσημης εφημερίδας του κράτους μέλους και όχι προσωπικά από το αρμόδιο δικαστήριο ⁽⁴³⁵⁾ δημιούργησε μη αμελητέο κίνδυνο η εν λόγω προθεσμία να παρέλθει χωρίς να μπορέσουν οι καταναλωτές να ασκήσουν τα δικαιώματά τους, γεγονός που συνιστούσε παραβίαση της αρχής της αποτελεσματικότητας και, συνεπώς της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽⁴³⁶⁾.

Το Δικαστήριο έχει χαρακτηρίσει προθεσμία δύο εβδομάδων για την άσκηση ανακοπής κατά διαταγής πληρωμής βάσει γραμματίου σε διαταγή «σύντομη προθεσμία» ⁽⁴³⁷⁾. Έκρινε την εν λόγω προθεσμία ιδιαίτερος προβληματική όταν ο καθ' ου πρέπει να οργανώσει την υπεράσπιση του εντός των δύο αυτών εβδομάδων, εκθέτοντας όλους τους λόγους ανακοπής και τις ενστάσεις που προβάλλει, καθώς και τα πραγματικά περιστατικά και τα αποδεικτικά στοιχεία.

Το Δικαστήριο ⁽⁴³⁸⁾ έχει επίσης κρίνει ότι μια δεκαπενθήμερη προθεσμία σε συνδυασμό με την απαίτηση αιτιολόγησης της ανακοπής κατά διαταγής πληρωμής ενδέχεται να αποθαρρύνουν τον καταναλωτή από τη χρήση του συγκεκριμένου ένδικου βοηθήματος.

Επίδοση

Το γεγονός ότι το μέτρο ή η απόφαση που μπορεί να προσβληθεί επιδίδεται στον καταναλωτή προτού αρχίσει η προθεσμία παρέχει τουλάχιστον μια ελάχιστη εγγύηση ότι ο καταναλωτής ενημερώνεται σχετικά με την ύπαρξη του σχετικού μέτρου ή της σχετικής απόφασης ⁽⁴³⁹⁾. Το απαιτούμενο επίπεδο επίδοσης μπορεί επίσης να είναι σημαντικό για την εκτίμηση του κινδύνου να μην χρησιμοποιήσουν οι καταναλωτές τα διαθέσιμα ένδικα βοηθήματα, παράλληλα με τις πληροφορίες που παρέχονται στους καταναλωτές όταν τους επιδίδεται το έγγραφο.

Δικαστικά έξοδα και υποχρέωση πρόσληψης δικηγόρου

Τα δικαστικά έξοδα και τα έξοδα νομικής συμβουλής και εκπροσώπησης μπορούν επίσης να αποτελέσουν, από μόνα τους, αποτρεπτικό παράγοντα για τη χρήση ένδικων βοηθημάτων εκ μέρους των καταναλωτών. Σημασία δεν έχει μόνο το απόλυτο ποσό αλλά επίσης, για παράδειγμα, η αναλογία σε σχέση με την αξία της απαίτησης ή ο διακριτικός χαρακτήρας τους. Οι αμοιβές των δικηγόρων θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όταν οι καταναλωτές είναι τυπικά υποχρεωμένοι να εκπροσωπούνται από δικηγόρο ή όταν απαιτείται, τουλάχιστον στην πράξη, η ανάθεση σε δικηγόρο.

Οι μηχανισμοί προς αντιστάθμιση των τυχόν οικονομικών δυσχερειών του καταναλωτή, όπως η δυνατότητα χορήγησης δικαστικής αρωγής ⁽⁴⁴⁰⁾, οι οποίοι μπορούν τουλάχιστον να μειώσουν τον αντίκτυπο των δαπανών, πρέπει επίσης να λαμβάνονται υπόψη.

Το Δικαστήριο ⁽⁴⁴¹⁾ έχει αποφανθεί ότι η υποχρέωση εκπροσώπησης από δικηγόρο για υποθέσεις αξίας άνω των 900 ευρώ και τα συναφή έξοδα αποτελούν παράγοντα που μπορεί να αποθαρρύνει τους καταναλωτές να κινήσουν σχετική ένδικη διαδικασία.

Το Δικαστήριο ⁽⁴⁴²⁾ έχει κρίνει ότι κανόνας βάσει του οποίου ο εναγόμενος πρέπει να καταβάλει τα τρία τέταρτα των δικαστικών εξόδων όταν ασκεί ανακοπή κατά διαταγής πληρωμής είναι ικανός να αποτρέψει τον καταναλωτή από την άσκηση ανακοπής.

Ανάγκη αιτιολόγησης της χρήσης του ένδικου βοηθήματος

Η υποχρέωση παράθεσης στο δικόγραφο της ανακοπής αναλυτικών ισχυρισμών σχετικά με τα νομικά και πραγματικά στοιχεία της υπόθεσης, συμπεριλαμβανομένων αποδεικτικών στοιχείων, μπορεί να αποτρέψει τους καταναλωτές από την άσκηση του ένδικου βοηθήματος, ιδίως αν η υποχρέωση αυτή συνδυάζεται με σύντομη προθεσμία ⁽⁴⁴³⁾. Το ίδιο ισχύει αν οι καταναλωτές πρέπει να αιτιολογήσουν τη χρήση του ένδικου βοηθήματος για να ανακόψουν διαταγή πληρωμής εντός δεκαπενθήμερης προθεσμίας ⁽⁴⁴⁴⁾.

⁽⁴³²⁾ Θεσπίστηκε μετά την έκδοση της απόφασης του Δικαστηρίου στην υπόθεση C-415/11, *Aziz*.

⁽⁴³³⁾ Υπόθεση C-8/14, *BBVA*.

⁽⁴³⁴⁾ Υπόθεση C-8/14, *BBVA*, σκέψεις 30 και 31.

⁽⁴³⁵⁾ Υπόθεση C-8/14, *BBVA*, σκέψεις 33-42 και διατακτικό. Η προθεσμία άρχισε από την επομένη της δημοσίευσης του νέου νόμου στην επίσημη εφημερίδα.

⁽⁴³⁶⁾ Υπόθεση C-8/14, *BBVA*, σκέψεις 40 και 41.

⁽⁴³⁷⁾ Υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, ιδίως σκέψεις 65, 66 και 70. Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε διαδικασία έκδοσης διαταγής πληρωμής βάσει γραμματίου σε διαταγή. Βλέπε επίσης υπόθεση C-632/17, *PKO*, σχετικά με τις γενικές διαδικασίες έκδοσης διαταγής πληρωμής.

⁽⁴³⁸⁾ Υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*, ιδίως σκέψεις 51-53.

⁽⁴³⁹⁾ Υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, σκέψη 45, σχετικά με την επίδοση διαιτητικής απόφασης.

⁽⁴⁴⁰⁾ Υπόθεση C-567/13, *Nóra Baczó*, σκέψη 55.

⁽⁴⁴¹⁾ Υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, ιδίως σκέψεις 52-54.

⁽⁴⁴²⁾ Υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, ιδίως σκέψεις 67 και 68.

⁽⁴⁴³⁾ Π.χ. υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, και υπόθεση C-632/17, *PKO*.

⁽⁴⁴⁴⁾ Υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*.

Ακόμα και αν δεν υπάρχει τυπική υποχρέωση πρόσληψης δικηγόρου, η ανάγκη αιτιολόγησης του ένδικου βοηθήματος μπορεί να δημιουργήσει ανάγκη για αυτό, η οποία, λόγω του απαιτούμενου χρόνου και των συναφών εξόδων, μπορεί, όπως προαναφέρθηκε, να αποτελέσει πρόσθετο παράγοντα αποθάρρυνσης των καταναλωτών από τη χρήση του ένδικου βοηθήματος.

Διαθεσιμότητα προσωρινών μέτρων

Το Δικαστήριο ⁽⁴⁴⁵⁾ έχει τονίσει επανειλημμένως τη σημασία της διαθεσιμότητας προσωρινών μέτρων, ιδίως για τη διακοπή ή την αναστολή της εκτέλεσης σε βάρος του καταναλωτή για όσο διάστημα το δικαστήριο εκτιμά τον ενδεχόμενο καταχρηστικό χαρακτήρα των σχετικών συμβατικών ρητρών. Χωρίς τη λήψη προσωρινών μέτρων, υπάρχει κίνδυνος η προστασία από καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες να παρασχεθεί με μεγάλη καθυστέρηση και, συνεπώς, να είναι αναποτελεσματική. Η παροχή προσωρινής προστασίας είναι ιδιαίτερος σημαντική όσον αφορά την εκτέλεση επί της κατοικίας του καταναλωτή ⁽⁴⁴⁶⁾, η οποία συνεπάγεται έξωσή του, αλλά είναι επίσης σημαντική και για άλλα μέτρα εκτέλεσης. Το Δικαστήριο ⁽⁴⁴⁷⁾ έχει συνοψίσει τη νομική κατάσταση ως εξής:

«44 Το Δικαστήριο έκρινε, επίσης, [...] ότι η κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους δεν ήταν σύμφωνη με την οδηγία 93/13, στην περίπτωση που η ρύθμιση αυτή, ενώ δεν προέβλεπε, στο πλαίσιο διαδικασίας εκτελέσεως για την ικανοποίηση ενυπόθηκης απαιτήσεως, λόγους ανακοπής αντλούμενους από τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας η οποία αποτελεί τη βάση του εκτελεστού τίτλου, δεν παρείχε στο δικαστήριο της ουσίας, το οποίο ήταν αρμόδιο για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας τέτοιας ρήτρας, τη δυνατότητα λήψεως προσωρινών μέτρων αναστολής της εν λόγω διαδικασίας εκτελέσεως [...]» ⁽⁴⁴⁸⁾.

45 Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε αντίθετη προς την οδηγία 93/13 κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία δεν παρέχει την εξουσία στο δικαστήριο εκτελέσεως, στο πλαίσιο διαδικασίας εκτελέσεως για την ικανοποίηση ενυπόθηκης απαιτήσεως, ούτε να εξετάσει, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν αιτήσεως του καταναλωτή, τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας περιλαμβανόμενης στη σύμβαση από την οποία προκύπτει η οφειλή της οποίας ζητείται η εξόφληση και στην οποία στηρίζεται ο εκτελεστός τίτλος ούτε να λάβει προσωρινά μέτρα, όπως, μεταξύ άλλων, η αναστολή της εκτελέσεως, όταν η λήψη των μέτρων αυτών είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της πλήρους αποτελεσματικότητας της οριστικής αποφάσεως του δικαστηρίου που επιλαμβάνεται της αντίστοιχης επί της ουσίας διαδικασίας και το οποίο είναι αρμόδιο να εξετάσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας αυτής [...]» ⁽⁴⁴⁹⁾.

Τα προσωρινά μέτρα μπορεί να είναι σημαντικά όχι μόνο για την αναστολή της εκτέλεσης σε βάρος καταναλωτών, αλλά και σε περιπτώσεις στις οποίες οι καταναλωτές ασκούν ένδικα βοηθήματα με αίτημα την κήρυξη άκυρων ορισμένων συμβατικών ρητρών ⁽⁴⁵⁰⁾.

Το άρθρο 7 παράγραφος 1 μπορεί επίσης να απαιτεί να έχουν τα εθνικά δικαστήρια τη δυνατότητα να χορηγούν προσωρινή προστασία αυτεπαγγέλτως, όταν

- η χορήγηση της εν λόγω προστασίας είναι απαραίτητη προκειμένου να διασφαλιστεί η πλήρης αποτελεσματικότητα μεταγενέστερης απόφασης που αφορά καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες
- και όταν υπάρχει μη αμελητέος κίνδυνος οι καταναλωτές να μην ζητήσουν τη λήψη προσωρινών μέτρων ⁽⁴⁵¹⁾.

Τέλος, την αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων μπορεί να υπονομεύει όχι μόνο η πλήρης απουσία προσωρινών μέτρων, αλλά και το γεγονός ότι είναι δύσκολο για τους καταναλωτές να επιτύχουν προσωρινή προστασία, για παράδειγμα, λόγω αυστηρών προθεσμιών, απαιτήσεων ως προς τους ισχυρισμούς που πρέπει να παρατεθούν ή των εγγυήσεων ή αποδεικτικών στοιχείων που πρέπει να προσκομιστούν.

⁽⁴⁴⁵⁾ Π.χ. υπόθεση C-415/11, *Aziz*, υπόθεση C-34/13, *Kušionová*, υπόθεση C-280/13, *Barclays Bank*, και υπόθεση C-32/14, *ERSTE Bank Hungary*. Το Δικαστήριο προέβη σε γενικές επισημάνσεις σχετικά με την ανάγκη να μπορούν τα εθνικά δικαστήρια να διατάσσουν προσωρινά μέτρα για την πλήρη αποτελεσματικότητα των δικαστικών αποφάσεων για την προστασία των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο πλαίσιο του ενωσιακού δικαίου, στην υπόθεση C-213/89, *Factortame* και λοιποί, σκέψη 21· την υπόθεση C-226/99, *Siples*, σκέψη 19· και την υπόθεση C-432/05, *Unibet*, σκέψη 67.

⁽⁴⁴⁶⁾ Π.χ. υπόθεση C-34/13, *Kušionová*, σκέψεις 63-66, με περαιτέρω παραπομπές, μεταξύ άλλων, στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στο άρθρο 7 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην κατοικία.

⁽⁴⁴⁷⁾ Υπόθεση C-32/14, *ERSTE Bank Hungary*, σκέψεις 44 και 45.

⁽⁴⁴⁸⁾ Παραπομπές στις υποθέσεις C-415/11, *Aziz*, σκέψη 64, και C-280/13, *Barclays Bank*, σκέψη 36.

⁽⁴⁴⁹⁾ Συνεδικασθείσες υποθέσεις C-537/12 και C-116/13, *Banco Popular Español* και *Banco de Valencia*, σκέψη 60· και υπόθεση C-169/14, *Sánchez Morcillo* και *Abril García*, σκέψη 28.

⁽⁴⁵⁰⁾ Συνεδικασθείσες υποθέσεις C-568/14 έως C-570/14, *Ismael Fernández Oliva*. Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε τη δυνατότητα λήψης ατομικής προσωρινής προστασίας ενώ εκκρεμεί συλλογική αγωγή.

⁽⁴⁵¹⁾ Το Δικαστήριο θεμελίωσε την εν λόγω απαίτηση σε σχέση με αξιώσεις επιστροφής στηριζόμενες στον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικών ρητρών και παράλληλες συλλογικές νομικές διαδικασίες που οδηγούν στην αναστολή της ατομικής αγωγής. Συνεδικασθείσες υποθέσεις C-568/14 έως C-570/14, *Ismael Fernández Oliva*, σκέψεις 32-37. Ο μη αμελητέος κίνδυνος βασιζόταν στο γεγονός ότι, δεδομένων της εξέλιξης και της περιπλοκότητας της εθνικής διαδικασίας, οι καταναλωτές ενδεχομένως να μην γνώριζαν τα δικαιώματά τους ή να μην είχαν εκτιμήσει το εύρος τους. Η εν λόγω απαίτηση φαίνεται ότι αφορά και άλλες διαδικαστικές καταστάσεις, καθώς απηχεί μια γενική αρχή.

Έλλειψη γνώσεων και πληροφοριών

Συχνά οι καταναλωτές αγνοούν ή δεν αντιλαμβάνονται την έκταση των δικαιωμάτων τους, ή δυσκολεύονται να εκτιμήσουν τη νομική κατάσταση λόγω των περιορισμένων πληροφοριών που τους παρέχονται, για παράδειγμα, σε διαταγή πληρωμής κατά της οποίας μπορούν να ασκήσουν ανακοπή⁽⁴⁵²⁾. Η έλλειψη γνώσεων ή η περιορισμένη πληροφόρηση ενέχει τον κίνδυνο οι καταναλωτές να μην χρησιμοποιήσουν τα διαθέσιμα ένδικα βοηθήματα⁽⁴⁵³⁾. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε⁽⁴⁵⁴⁾ ότι οι πληροφορίες που παρέχονται στους καταναλωτές στην απόφαση την οποία μπορούν να προσβάλουν ή σε σχέση με αυτήν είναι ζωτικής σημασίας. Στις σχετικές πληροφορίες περιλαμβάνονται πληροφορίες για το γεγονός ότι η πράξη υπόκειται σε προσβολή, καθώς και πληροφορίες σχετικά με τους λόγους για τους οποίους μπορεί να προσβληθεί, τη μορφή του σχετικού ένδικου βοηθήματος και τη σχετική προθεσμία. Επιπλέον, οι περιορισμένες πληροφορίες σχετικά με την ουσία της απαίτησης μπορεί να καθιστούν δύσκολο για τους καταναλωτές να κρίνουν τις πιθανότητες επιτυχίας τους όταν ασκούν ένδικα βοηθήματα κατά ορισμένων πράξεων, όπως κατά διαταγών πληρωμής. Ενδέχεται επίσης οι πληροφορίες που παρέχονται στους καταναλωτές, ανάλογα με το περιεχόμενό τους, να τους αποθαρρύνουν από τη χρήση των διαθέσιμων ένδικων μέσων.

Μέχρι στιγμής, το Δικαστήριο⁽⁴⁵⁵⁾ έχει δώσει λίγες μόνο ενδείξεις για το πώς μπορεί να διαπιστωθεί η ύπαρξη μη αμελητέου κινδύνου οι καταναλωτές να μην ασκήσουν ένδικα βοηθήματα λόγω έλλειψης γνώσεων ή πληροφοριών. Σε κάθε περίπτωση, η εξέταση του εν λόγω κινδύνου θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη την τυπική κατάσταση των καταναλωτών, συμπεριλαμβανομένων των εύλωτων καταναλωτών, στο είδος της επίμαχης διαδικασίας.

Δεδικασμένο και προθεσμίες παραγραφής εν γένει

Οι προθεσμίες παραγραφής και οι κανόνες για το αμετάκλητο των αποφάσεων που εκδίδονται από δικαστήρια ή άλλους φορείς (δεδικασμένο) συνδέονται, όπως και οι αποκλειστικές προθεσμίες, με την αρχή της ασφάλειας δικαίου. Ενώ τόσο οι προθεσμίες παραγραφής όσο και η αρχή του δεδικασμένου συνιστούν νομικά εμπόδια για την άσκηση ένδικων βοηθημάτων, η αρχή του δεδικασμένου μπορεί επίσης να αποτρέψει το δικαστήριο από την (επαν-)εξέταση ορισμένων ζητημάτων ουσιαστικού δικαίου, μεταξύ άλλων στο στάδιο της έφεσης ή της εκτέλεσης, είτε κατόπιν αιτήματος διαδίκου είτε αυτεπαγγέλτως.

Παρά το γεγονός ότι η αρχή του δεδικασμένου και οι προθεσμίες παραγραφής ενδέχεται, σε ορισμένες περιπτώσεις, να αντιβαίνουν στην «ουσιαστική δικαιοσύνη», το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει την αξία της ασφάλειας δικαίου στην έννομη τάξη της Ένωσης και των κρατών μελών. Στη βάση αυτή, το Δικαστήριο⁽⁴⁵⁶⁾ έχει επιβεβαιώσει ότι η αποτελεσματικότητα του δικαίου προστασίας των καταναλωτών δεν επιβάλλει, καταρχήν, τη μη εφαρμογή εσωτερικών κανόνων για το δεδικασμένο και εύλογες προθεσμίες, συμπεριλαμβανομένων των προθεσμιών παραγραφής:

«68 [...] είναι αληθές ότι το Δικαστήριο έχει ήδη δεχθεί ότι η προστασία του καταναλωτή δεν είναι απόλυτη. Ειδικότερα, έχει κρίνει επ' αυτού ότι το δικαίο της Ένωσης δεν επιβάλλει στα εθνικά δικαστήρια να μην εφαρμόζουν τους εσωτερικούς δικονομικούς κανόνες οι οποίοι, μεταξύ άλλων, περιβάλλουν μια απόφαση με την ισχύ δεδικασμένου, ακόμη και αν έτσι θα μπορούσε να θεραπευθεί η παράβαση διατάξεως περιλαμβανόμενης στην οδηγία 93/13, ανεξαρτήτως της φύσεώς της [...]»⁽⁴⁵⁷⁾.

69 Ομοίως, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι ο καθορισμός εύλογης αποκλειστικής προθεσμίας για την άσκηση προσφυγής, για λόγους ασφάλειας δικαίου, ήταν σύμφωνος με το δικαίο της Ένωσης [...]»⁽⁴⁵⁸⁾.

70 Παρά ταύτα, δεν πρέπει να συγχέεται η εφαρμογή ενός δικονομικού κανόνα όπως μιας εύλογης προθεσμίας παραγραφής με τον περιορισμό των διαχρονικών αποτελεσμάτων της ερμηνείας κανόνα του δικαίου της Ένωσης. [...]»

— Δεδικασμένο

Υπό το φως των εν λόγω πορισμάτων του Δικαστηρίου, η αρχή του δεδικασμένου θα υπερισχύει εν γένει στις υποθέσεις που έχουν ολοκληρωθεί με τελεσίδικη δικαστική απόφαση η οποία δεν μπορεί πλέον να αμφισβητηθεί. Αυτό ισχύει ακόμα και αν η εν λόγω απόφαση παραβίασε την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες και/ή έχει αλλάξει η νομολογία ως προς την εκτίμηση συγκεκριμένου τύπου συμβατικών ρητρών.

⁽⁴⁵²⁾ Υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 54.

⁽⁴⁵³⁾ Αυτό προκύπτει ήδη από τον τύπο με τον οποίο το Δικαστήριο ορίζει την ύπαρξη μη αμελητέου κινδύνου. Επιπλέον, το γεγονός ότι η άγνοια ή η ελλιπής εκτίμηση της έκτασης των καταναλωτικών ή δικονομικών δικαιωμάτων μπορεί καθ'αυτή να δικαιολογήσει αυτεπάγγελτη παρέμβαση. Το Δικαστήριο το επιβεβαίωσε στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-568/14 έως C-570/14, *Ismael Fernández Oliva*, σκέψη 33, όπου επισημάνει ότι «[...] λαμβανομένων υπόψη, αφενός, της εξέλιξης και, αφετέρου, της περιπλοκότητας της επίμαχης στην υπόθεση της κύριας δίκης εθνικής διαδικασίας [...], υπάρχει ένας μη αμελητέος κίνδυνος να μη διατυπώσει ο καταναλωτής τέτοιο αίτημα, και μάλιστα παρότι ενδέχεται να πληρούνται οι ουσιαστικές προϋποθέσεις για τη λήψη προσωρινών μέτρων, είτε επειδή αυτός αγνοεί τα δικαιώματά του είτε επειδή δεν αντιλαμβάνεται την έκτασή τους.»

⁽⁴⁵⁴⁾ Υπόθεση C-8/14, *BBVA*, σκέψεις 36-40.

⁽⁴⁵⁵⁾ Το Δικαστήριο εξέτασε μια μάλλον ειδική περίπτωση στην υπόθεση C-8/14, *BBVA*, σκέψεις 33-42.

⁽⁴⁵⁶⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψεις 68-70.

⁽⁴⁵⁷⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-537/12 και C-116/13, *Banco Popular Español* και *Banco de Valencia*, σκέψη 60, και υπόθεση C-169/14, *Sánchez Morcillo* και *Abril García*, σκέψη 28.

⁽⁴⁵⁸⁾ Υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, σκέψη 41.

Ωστόσο, εξακολουθεί να είναι αναγκαίο να εξετάζεται εάν ο συγκεκριμένος κανόνας περί δεδικασμένου περιορίζει δυσανάλογα ή υπερβολικά τα μέσα ένδικης προστασίας ή αποτρέπει τον αυτεπάγγελτο έλεγχο όσον αφορά τον ενδεχόμενο καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικών ρητρών.

Όπως εξηγείται στο τμήμα 5.4.1, εθνικός κανόνας περί δεδικασμένου **δεν θα είναι συμβατός με την αρχή της αποτελεσματικότητας όταν αποτρέπει τον αυτεπάγγελτο έλεγχο συμβατικών ρητρών πριν από την εκτέλεση αξίωσης** σε βάρος καταναλωτή ενώ δεν υφίστανται αποτελεσματικά μέσα ένδικης προστασίας ή υπάρχει μη αμελητέος κίνδυνος οι καταναλωτές να μην χρησιμοποιήσουν τα διαθέσιμα μέσα ⁽⁴⁵⁹⁾. Ομοίως, το Δικαστήριο ⁽⁴⁶⁰⁾ έχει κρίνει ότι, εάν ένα δικαστήριο έχει εξετάσει ορισμένες μόνο σχετικές συμβατικές ρήτρες, το δεδικασμένο δεν μπορεί να αποτρέψει την εκτίμηση περαιτέρω συμβατικών ρητρών σε μεταγενέστερο στάδιο, είτε κατόπιν αιτήματος του καταναλωτή είτε αυτεπαγγέλτως:

«Επομένως, στην περίπτωση που, στο πλαίσιο προηγούμενης εξέτασης μιας επίδικης συμβάσεως η οποία κατέληξε στην έκδοση αποφάσεως έχουσας ισχύ δεδικασμένου, ο εθνικός δικαστής περιορίστηκε στο να εξετάσει αυτεπαγγέλτως, υπό το πρίσμα της οδηγίας 93/13, μία μόνο ρήτρα ή ορισμένες από τις ρήτρες της συμβάσεως αυτής, η οδηγία 93/13 επιβάλλει σε εθνικό δικαστή, [...], ενώπιον του οποίου ο καταναλωτής έχει ασκήσει νομιούτως ανακοπή, την υποχρέωση να εκτιμήσει, κατόπιν αιτήσεως των διαδίκων ή αυτεπαγγέλτως, εφόσον έχει στη διάθεσή του τα απαραίτητα προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία, τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των λοιπών ρητρών της εν λόγω συμβάσεως. Ειδικότερα, χωρίς έναν τέτοιον έλεγχο, η προστασία του καταναλωτή θα ήταν ελλιπής και ανεπαρκής και δεν θα αποτελούσε κατάλληλο ούτε αποτελεσματικό μέσο προκειμένου να παύσει η χρησιμοποίηση ρητρών τέτοιου είδους, σε αντίθεση με τα όσα προβλέπει το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 [...]» ⁽⁴⁶¹⁾.

Επιπλέον, όπως επισημαίνεται στο τμήμα 5.3.1, τα εθνικά δικαστήρια ενδέχεται να υποχρεούνται να εκτιμήσουν αυτεπαγγέλτως τον ενδεχόμενο καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικών ρητρών με βάση την αρχή της *ισοδυναμίας* ⁽⁴⁶²⁾, αν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες δίνουν στα δικαστήρια την εξουσία να εξετάζουν ζητήματα δημόσιας τάξης παρά την ύπαρξη άλλως εφαρμοστέου κανόνα περί δεδικασμένου.

— Προθεσμίες παραγραφής

Όπως επισημαίνεται ανωτέρω, το Δικαστήριο ⁽⁴⁶³⁾ κρίνει, καταρχήν, ότι οι εύλογες προθεσμίες παραγραφής είναι αποδεκτές για λόγους ασφάλειας δικαίου, για παράδειγμα, όσον αφορά αγωγή για επιστροφή ποσών που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως βάσει καταχρηστικών συμβατικών ρητρών. Μέχρι στιγμής, το Δικαστήριο δεν έχει κρίνει τι συνιστά, εν προκειμένω, εύλογη προθεσμία παραγραφής και δεν έχει αποφανθεί για το σημείο έναρξής της. Ωστόσο, έχει κληθεί να παράσχει κατευθύνσεις όσον αφορά τη δεύτερη αυτή πτυχή ⁽⁴⁶⁴⁾.

Πρέπει να γίνει διάκριση ανάμεσα στις προθεσμίες παραγραφής που ορίζει ο νόμος και στον χρονικό περιορισμό των αποτελεσμάτων δικαστικής απόφασης που αφορά τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας και τις συνακόλουθες επιπτώσεις ⁽⁴⁶⁵⁾, όπως το δικαίωμα των καταναλωτών σε επιστροφή ⁽⁴⁶⁶⁾, δεδομένου ότι οι εν λόγω χρονικοί περιορισμοί είναι απαράδεκτοι ⁽⁴⁶⁷⁾.

Σε κάθε περίπτωση, όπως αναφέρεται στο τμήμα 4.2, ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών δεν είναι δυνατόν να υπόκειται καθ'αυτός σε προθεσμίες παραγραφής. Αυτό σημαίνει ότι οι καταναλωτές μπορούν πάντοτε να βασίζονται στην εν λόγω προστασία όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με αξιώσεις επαγγελματιών οι οποίες βασίζονται σε καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες, είτε επικαλούμενοι οι ίδιοι τον καταχρηστικό χαρακτήρα είτε μέσω αυτεπάγγελτου ελέγχου, χωρίς να εμποδίζονται από κανόνες παραγραφής ⁽⁴⁶⁸⁾. Το ίδιο πρέπει να ισχύει ως προς τα αιτήματα αναγνώρισης του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σε ατομικές διαδικασίες ή αγωγές παράλειψης κατά την έννοια του άρθρου 7 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

⁽⁴⁵⁹⁾ Υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψεις 44, 61-64 και 71· υπόθεση C-49/14, *Finanmadrid*, σκέψεις 45 και 46· υπόθεση C-122/14, *Aktiv Kapital Portfolio*, σκέψη 30· υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*, σκέψεις 45, 46 και 49· και υπόθεση C-632/17, *PKO*, σκέψη 49. Όλες αυτές οι υποθέσεις αφορούσαν διαδικασίες διαταγής πληρωμής και βασίζονται στην υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*.

⁽⁴⁶⁰⁾ Υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 52, που παρτιτίδεται εδώ. Στην επίμαχη υπόθεση, η πρώτη εξέταση έγινε αυτεπαγγέλτως, αλλά θα πρέπει να ισχύει ο ίδιος κανόνας σε περίπτωση που η πρώτη εξέταση πραγματοποιηθεί κατόπιν αιτήματος του καταναλωτή.

⁽⁴⁶¹⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-415/11, *Aziz*, σκέψη 60.

⁽⁴⁶²⁾ Υπόθεση C-421/14, *Banco Primus*, σκέψη 47 στο τέλος, με παραπομπή στην υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, σκέψη 53· υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*.

⁽⁴⁶³⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψη 69. Ωστόσο, στην επίμαχη υπόθεση, το ισπανικό δίκαιο δεν προέβλεπε προθεσμία παραγραφής για τις εν λόγω αξιώσεις.

⁽⁴⁶⁴⁾ Υποθέσεις C-698/18, *SC Raiffeisen Bank SA*, και C-699/18, *BRD Groupe Société Générale SA* (εκκρεμούσαν στις 31 Μαΐου 2019).

⁽⁴⁶⁵⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψη 75.

⁽⁴⁶⁶⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*, σκέψη 70, με παραπομπές σε προγενέστερη νομολογία σε άλλους τομείς δικαίου.

⁽⁴⁶⁷⁾ Βλέπε τμήμα 4.4, με παράθεση από το διατακτικό της απόφασης στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutiérrez Naranjo*.

⁽⁴⁶⁸⁾ Υπόθεση C-473/00, *Cofidis*, σκέψη 38.

5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;

5.5.1. Θεμελιώδεις υποχρεώσεις

Ο αυτεπάγγελτος έλεγχος απαιτεί προληπτική παρέμβαση των εθνικών δικαστηρίων, ανεξαρτήτως των στοιχείων ⁽⁴⁶⁹⁾ που υποβάλλουν οι διάδικοι, τόσο σχετικά με

- την εξέταση του ενδεχομένως καταχρηστικού και, ως εκ τούτου, μη δεσμευτικού χαρακτήρα μιας σχετικής συμβατικής ρήτρας όσο και σχετικά με
- τις συνέπειες που συνδέονται με τη διαπίστωση ότι η επίμαχη ρήτρα είναι καταχρηστική, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι ο καταναλωτής δεν δεσμεύεται από την εν λόγω ρήτρα.

Τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να εφαρμόζουν καταχρηστικές ρήτρας μόνο εάν, κατ' εξαίρεση, καταναλωτής ο οποίος έχει ενημερωθεί για τα δικαιώματά του αντιτίθεται στη μη εφαρμογή της καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας ⁽⁴⁷⁰⁾. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι

«Ο εθνικός δικαστής οφείλει να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας εφόσον διαθέτει συναφώς τα αναγκαία νομικά και πραγματικά στοιχεία. Οσάκις κρίνει ότι παρόμοια ρήτρα είναι καταχρηστική, δεν την εφαρμόζει, εκτός και αν αντιτίθεται σε αυτό ο καταναλωτής. [...] ⁽⁴⁷¹⁾».

Πράγματι, για την πλήρη αποτελεσματικότητα της προβλεπόμενης από την εν λόγω οδηγία προστασίας απαιτείται ο εθνικός δικαστής ο οποίος έχει διαπιστώσει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας ρήτρας να μπορεί να συναγάγει όλες τις συνέπειες της διαπίστωσης αυτής, χωρίς να αναμένει έως ότου ο καταναλωτής, αφού ενημερωθεί για τα δικαιώματά του, διατυπώσει με δήλωσή του το αίτημα ακύρωσης της εν λόγω ρήτρας [...] ⁽⁴⁷²⁾ ⁽⁴⁷³⁾».

Η υποχρέωση αυτεπάγγελτου ελέγχου μπορεί επίσης να απαιτεί από τους δικαστές να διατάσσουν αυτεπαγγέλτως προσωρινά μέτρα όταν αυτό είναι αναγκαίο για την αποτελεσματικότητα του ενδίκου βοηθήματος και υπάρχει μη αμελητέος κίνδυνος οι καταναλωτές να μην ζητήσουν τη λήψη προσωρινών μέτρων ⁽⁴⁷⁴⁾.

Επιπλέον, οι δικαστές είναι υποχρεωμένοι να ενημερώνουν τους διαδίκους σχετικά με το αποτέλεσμα της αυτεπάγγελτης εκτίμησης συμβατικής ρήτρας και τα αποτελέσματα που συνάγονται, ώστε να μπορούν να εκθέσουν τις θέσεις του επί του εν λόγω ζητήματος ⁽⁴⁷⁵⁾.

5.5.2. Πτυχές προς εξέταση

Το καθήκον των εθνικών δικαστηρίων να εκτιμούν αυτεπαγγέλτως τον ενδεχόμενο καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών προϋποθέτει την εξέταση όλων των προϋποθέσεων για τον χαρακτηρισμό μιας ρήτρας καταχρηστικής ⁽⁴⁷⁶⁾, συμπεριλαμβανομένων των ακόλουθων ζητημάτων, στο μέτρο που τα επιμέρους βήματα είναι αναγκαία στο πλαίσιο των σχετικών διατάξεων μεταφοράς της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο

- εάν οι συμβατικές ρήτρες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας ⁽⁴⁷⁷⁾, η οποία απαιτεί
 - να έχει συναφθεί σύμβαση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή ⁽⁴⁷⁸⁾,
 - η επίμαχη ρήτρα να μην έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης ⁽⁴⁷⁹⁾,

⁽⁴⁶⁹⁾ Υπόθεση C-497/13, *Froukje Faber*, σημείο 1 του διατακτικού και σκέψεις 46-48· υπόθεση C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, σημείο 3 του διατακτικού και σκέψεις 45-51· υπόθεση C-397/11, *Erika Jörös*.

⁽⁴⁷⁰⁾ Υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 49· υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 63· υπόθεση C-472/11, *Banif Plus Bank*, σκέψη 27. Βλέπε επίσης τμήματα 5.5.1 και 5.5.5.

⁽⁴⁷¹⁾ Υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*, σημείο 2 του διατακτικού.

⁽⁴⁷²⁾ Παραπομπή στην υπόθεση C-397/11, *Erika Jörös*, σκέψη 42.

⁽⁴⁷³⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15, *Gutierrez Naranjo*, σκέψη 59.

⁽⁴⁷⁴⁾ Βλέπε συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-568/14 έως C-570/14, *Ismael Fernández Oliva*.

⁽⁴⁷⁵⁾ Αυτό είναι σημαντικό τόσο για τους καταναλωτές όσο και για τους επαγγελματίες, όπως προκύπτει, για παράδειγμα, από τις υποθέσεις C-243/08, *Pannon GSM*, C-472/11, *Banif Plus Bank*, σκέψεις 29-35, C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 52 και C-119/15, *Biuro podróży «Partner»*, σκέψεις 22-47. Βλέπε επίσης τμήμα 5.5.4.

⁽⁴⁷⁶⁾ Υπόθεση C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, σκέψη 49 και επόμενες.

Όσον αφορά τα ουσιαστικά κριτήρια που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, βλέπε τμήμα 3.

⁽⁴⁷⁷⁾ Υπόθεση C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, σκέψεις 49-51. Για τα ζητήματα που αφορούν το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, βλέπε τμήμα 1.2.

⁽⁴⁷⁸⁾ Υπόθεση C-497/13, *Froukje Faber*, σημείο 1 του διατακτικού και σκέψεις 46-48. Η εν λόγω απόφαση αφορά την οδηγία 1999/44/EK (ΕΕ L 171 της 7.7.1999, σ. 12), όμως εφαρμόζεται κατ' αναλογία και στην οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες. Επιπλέον, προκειμένου να διαπιστωθεί αν οι επίμαχες ρήτρες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, τα δικαστήρια πρέπει να ερευνούν αν έχει συναφθεί σύμβαση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή.

⁽⁴⁷⁹⁾ Υπόθεση C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, σκέψεις 49-51. Τα δικαστήρια πρέπει να λαμβάνουν υπόψη ότι το άρθρο 3 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες περιέχει ειδικό κανόνα για το βάρος της απόδειξης όσον αφορά το αν μια συμβατική ρήτρα που έχει συνταχθεί εκ των προτέρων αποτελέσει ή όχι αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης.

- η επίμαχη συμβατική ρήτρα να μην απηχεί κανόνες αναγκαστικού δικαίου κατά την έννοια του άρθρου 1 παράγραφος 2·
- αν η συμβατική ρήτρα καλύπτεται από το άρθρο 4 παράγραφος 2 και, στην περίπτωση αυτή, αν πληροί τις απαιτήσεις διαφάνειας·
- αν η συμβατική ρήτρα είναι καταχρηστική, δηλαδή αν, αντίθετα προς την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών σε βάρος του καταναλωτή, συμπεριλαμβανομένης της ενδεχόμενης έλλειψης διαφάνειας των συναφών ρητρών, ή, κατά περίπτωση, αν αντιστοιχεί σε ρήτρα που συμπεριλαμβάνεται σε κατάλογο απαγορευμένων ρητρών ή σε κατάλογο ενδεχόμενης απαγόρευσης.

5.5.3. Διαθεσιμότητα των αναγκαίων νομικών και πραγματικών στοιχείων

Το βασικό στοιχείο για την εκτίμηση του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών είναι η σύμβαση με όλες τις ρήτρες της. Ωστόσο, όπως εξηγείται ανωτέρω, πριν από την εκτίμηση του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα μιας ρήτρας, πρέπει να ληφθούν υπόψη άλλα στοιχεία, π.χ. αν ο ένας συμβαλλόμενος είναι καταναλωτής, αν η ρήτρα αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης ή αν ο επαγγελματίας παρείχε στον καταναλωτή τις αναγκαίες πληροφορίες πριν από τη σύναψη της σύμβασης.

Σε συγκεκριμένη υπόθεση, πρόβλημα μπορεί να αποτελεί το ότι ο εθνικός δικαστής δεν διαθέτει όλα τα αναγκαία πραγματικά και νομικά στοιχεία για να αποφανθεί περί του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας. Το Δικαστήριο αναγνωρίζει το γεγονός αυτό όταν σε πολλές αποφάσεις χρησιμοποιεί διατυπώσεις όπως «υπό την προϋπόθεση ότι [ο εθνικός δικαστής] έχει στη διάθεσή του τα απαραίτητα προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία»⁽⁴⁸⁰⁾.

Παράλληλα, το Δικαστήριο έχει καταστήσει σαφές ότι ο αυτεπάγγελτος έλεγχος συνεπάγεται μια προληπτική προσέγγιση για την απόκτηση πρόσβασης στα στοιχεία που απαιτούνται για την εκτίμηση των συμβατικών ρητρών⁽⁴⁸¹⁾, για παράδειγμα όταν χρησιμοποίησε τον όρο «διεξαγωγή αποδείξεων» σε σχέση με την εξέταση των προϋποθέσεων του άρθρου 3 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες⁽⁴⁸²⁾:

«[...] το Δικαστήριο έκρινε ότι το εν λόγω δικαιοδοτικό όργανο **οφείλει να διατάξει αυτεπαγγέλτως τη διεξαγωγή αποδείξεων προκειμένου να εξακριβώσει αν μια ρήτρα η οποία περιλαμβάνεται σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας και**, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, να εκτιμήσει αυτεπαγγέλτως τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας αυτής [...]»⁽⁴⁸³⁾.

Το Δικαστήριο⁽⁴⁸⁴⁾ έχει επίσης τονίσει ότι ο εθνικός δικαστής πρέπει να λάβει τις αναγκαίες διευκρινίσεις σχετικά με το αν ο ένας διάδικος είναι καταναλωτής, εφόσον υπάρχουν τουλάχιστον κάποιες ενδείξεις για κάτι τέτοιο:

«Από την αρχή της αποτελεσματικότητας προκύπτει [...] ότι ο εθνικός δικαστής, ο οποίος έχει επιληφθεί διαφοράς με αντικείμενο σύμβαση που μπορεί να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας, οφείλει, εφόσον έχει στη διάθεσή του τα αναγκαία προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία **ή μπορεί να λάβει τα στοιχεία αυτά κατόπιν απλού αιτήματος παροχής διευκρινίσεων**, να εξακριβώσει εάν ο αγοραστής μπορεί να χαρακτηριστεί καταναλωτής, ακόμη κι αν τούτος δεν επικαλέστηκε ρητώς την ιδιότητα αυτή.»

Συνεπώς, εάν υπάρχουν ενδείξεις ότι η σχετική σύμβαση είναι σύμβαση με καταναλωτή, ο εθνικός δικαστής οφείλει να διεξάγει αποδείξεις ακόμα και αν οι διάδικοι δεν έχουν εγείρει το εν λόγω ζήτημα. Μια τέτοια προληπτική προσέγγιση μοιάζει όντως αναγκαία στο πλαίσιο του αναγκαστικού δικαίου χαρακτήρα του άρθρου 6 παράγραφος 1.

⁽⁴⁸⁰⁾ Π.χ. υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψη 42: «Στο πλαίσιο αυτό, πρώτον, υπογραμμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, μολονότι ο εθνικός δικαστής οφείλει να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας η οποία εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 και, κατά τον τρόπο αυτόν, να αίρει την ανισότητα που υφίσταται μεταξύ του καταναλωτή και του επαγγελματία, τούτο εξαρτάται από την προϋπόθεση ότι ο εν λόγω δικαστής έχει στη διάθεσή του τα απαραίτητα προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία.» Στη σκέψη αυτή, το Δικαστήριο παραπέμπει στην υπόθεση C-377/14, *Radlinger και Radlingerová*, σκέψη 52 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, και στις υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C308/15, *Gutiérrez Naranjo* κ.λπ., σκέψη 58.

⁽⁴⁸¹⁾ Υπόθεση C-497/13, *Froukje Faber*, σημείο 1 του διατακτικού και σκέψεις 46–48, υπόθεση C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, σημείο 3 του διατακτικού και σκέψεις 45–51.

⁽⁴⁸²⁾ Το Δικαστήριο χρησιμοποίησε τον συγκεκριμένο όρο στην υπόθεση C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, σκέψη 56, και τον επιβεβαίωσε στην υπόθεση C-472/11, σκέψη 24, η οποία παρατίθεται εδώ.

⁽⁴⁸³⁾ Παραπομπή στις υποθέσεις C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, σκέψη 56, και C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 44.

⁽⁴⁸⁴⁾ Υπόθεση C-497/13, *Froukje Faber*, ιδίως σκέψεις 44 και 46. Το παράδειγμα προέρχεται από τη σκέψη 46. Μολονότι η εν λόγω υπόθεση αφορούσε την οδηγία 1999/44/ΕΚ (ΕΕ L 171 της 7.7.1999, σ. 12), πραγματεύεται ένα οριζόντιο ζήτημα σχετικά με το δικαίο των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές και εφαρμόζεται κατ' αναλογία ως προς την κατάσταση του καταναλωτή βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

Ομοίως, εάν υπάρχουν ενδείξεις ότι μια αξίωση μπορεί να βασίζεται σε συμβατικές ρήτρες που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, αλλά δεν είναι όλα τα στοιχεία άμεσα διαθέσιμα ώστε να ολοκληρωθεί ο εν λόγω έλεγχος, ο εθνικός δικαστής θα πρέπει να θέσει το ερώτημα στους διαδίκους προκειμένου να λάβει τις αναγκαίες διευκρινίσεις και τα αναγκαία αποδεικτικά στοιχεία ⁽⁴⁸⁵⁾. Όταν οι επαγγελματίες είναι υποχρεωμένοι να παρέχουν συγκεκριμένες πληροφορίες στους καταναλωτές, τα δικαστήρια πρέπει να ελέγχουν εάν οι καταναλωτές έλαβαν τις απαιτούμενες πληροφορίες ⁽⁴⁸⁶⁾.

Στον βαθμό που συγκεκριμένοι δικονομικοί κανόνες, π.χ. σε διαδικασίες διαταγής πληρωμής ή εκτέλεσης, δεν επιτρέπουν στα δικαστήρια να προβούν σε ουσιαστική εκτίμηση παρά τη διαθεσιμότητα των εν λόγω στοιχείων ⁽⁴⁸⁷⁾ ή δεν τους παρέχουν πρόσβαση σε αυτά ⁽⁴⁸⁸⁾, συμπεριλαμβανομένης της σύμβασης στην οποία βασίζεται η αξίωση, οι εν λόγω δικονομικοί περιορισμοί δεν μπορούν να άρουν την υποχρέωση διασφάλισης αυτεπάγγελτου ελέγχου.

Η εν λόγω ερμηνεία βασίζεται στις ακόλουθες σκέψεις:

- Ήδη η διατύπωση που χρησιμοποιεί το Δικαστήριο και το πλαίσιο των διαφόρων αποφάσεων υποδηλώνουν ότι το Δικαστήριο αναγνωρίζει το γεγονός ότι στην πράξη το εθνικό δικαστήριο δεν θα μπορεί να διενεργήσει την αναγκαία εκτίμηση χωρίς να έχει πρόσβαση στα στοιχεία αυτά ⁽⁴⁸⁹⁾.
- Στην πλειονότητα των υποθέσεων το Δικαστήριο έλαβε υπόψη ότι το αιτούν δικαστήριο είχε όντως πρόσβαση στα αναγκαία στοιχεία. Επιπλέον, σε αρκετές από τις αποφάσεις αυτές, το Δικαστήριο χρησιμοποίησε τη διατύπωση «**μολονότι** ⁽⁴⁹⁰⁾ διαθέτει όλα τα προς τούτο αναγκαία νομικά και πραγματικά στοιχεία...», γεγονός που καταδεικνύει ότι πρόκειται για ένα κατά μείζονα λόγο σκεπτικό και όχι για νόμιμη προϋπόθεση.
- Αν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες μπορούσαν να αποτρέψουν τον αυτεπάγγελτο έλεγχο απαγορεύοντας απλώς στα δικαστήρια την πρόσβαση στα απαραίτητα στοιχεία, θα υπονομευόταν το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής.
- Όταν απαιτείται η διεξαγωγή αυτεπάγγελτου ελέγχου λόγω της αρχής της ισοδυναμίας, ο εν λόγω έλεγχος θα μπορούσε να αποφευχθεί στην πράξη εφόσον οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες αρνούνται στα δικαστήρια την πρόσβαση στα αναγκαία στοιχεία.

Το Δικαστήριο ⁽⁴⁹¹⁾ επιβεβαίωσε την ερμηνεία αυτή όταν, αφού διαπίστωσε την ύπαρξη μη αμελητέου κινδύνου να μην ασκήσουν οι καταναλωτές ανακοπή κατά διαταγής πληρωμής ⁽⁴⁹²⁾, έκρινε ότι η έκδοση διαταγής πληρωμής χωρίς προηγούμενη αυτεπάγγελτη εξέταση του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών ήταν ασύμβατη με το άρθρο 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα αυτό μολονότι γνώριζε ότι, στο πλαίσιο των σχετικών δικονομικών κανόνων, τα εθνικά δικαστήρια δεν είχαν κανονικά πρόσβαση στα νομικά και πραγματικά στοιχεία για την εν λόγω εξέταση ⁽⁴⁹³⁾ και χωρίς να αναφέρει την πρόσβαση στα εν λόγω στοιχεία ως προϋπόθεση για το πόρισμά του ⁽⁴⁹⁴⁾, όταν απεφάνθη ότι

«[...] το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε διαδικασία η οποία επιτρέπει την έκδοση διαταγής πληρωμής, όταν ο δικαστής που επιλαμβάνεται αίτησης για την έκδοση διαταγής πληρωμής δεν έχει την εξουσία να εξετάσει τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών της συγκεκριμένης σύμβασης, καθόσον οι προϋποθέσεις άσκησης του δικαιώματος ανακοπής κατά της οικείας διαταγής πληρωμής δεν διασφαλίζουν τον σεβασμό των δικαιωμάτων που αντλεί ο καταναλωτής από την οδηγία αυτή.»

⁽⁴⁸⁵⁾ Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να λάβει υπόψη τις διατάξεις σχετικά με το βάρος απόδειξης του άρθρου 3 παράγραφος 2. Βλέπε τμήμα 1.2.2.1. Η εν λόγω εκτίμηση δεν είναι, φυσικά, αναγκαία αν σε ένα συγκεκριμένο κράτος μέλος οι συμβατικές ρήτρες που αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης επίσης υπόκεινται στις διατάξεις για τη μεταφορά της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στο εθνικό δίκαιο.

⁽⁴⁸⁶⁾ Τμήμα 3.3.1, υπόθεση C-186/16, *Andrić*, σκέψη 43, υπόθεση C-119/17, *Luprean*, σκέψη 23.

⁽⁴⁸⁷⁾ Υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*.

⁽⁴⁸⁸⁾ Υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, και υπόθεση C-632/17, *PKO*.

⁽⁴⁸⁹⁾ Υπόθεση C-632/17, *PKO*, σκέψη 38: «[...] υπό περιστάσεις όπως αυτές της υπόθεσης της κύριας δίκης, το εθνικό δικαστήριο δεν είναι σε θέση να εξετάσει τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας, καθόσον δεν διαθέτει όλα τα κρίσιμα προς τούτο πραγματικά και νομικά στοιχεία». Το Δικαστήριο κάνει μνεία στο ίδιο πόρισμα στην υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψη 47.

⁽⁴⁹⁰⁾ Υποθέσεις C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 57, C-49/14, *Finanmadrid*, σκέψη 36· υπόθεση C-32/14, *ERSTE Bank Hungary*, σκέψη 43. Σε άλλες υποθέσεις, για παράδειγμα στην υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 40, το Δικαστήριο χρησιμοποίησε τη διατύπωση «εφόσον διαθέτει τα αναγκαία προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία».

⁽⁴⁹¹⁾ Υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, και υπόθεση C-632/17, *PKO*.

⁽⁴⁹²⁾ Υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψεις 69 και 70· υπόθεση C-632/17, *PKO*, σκέψεις 45-49.

⁽⁴⁹³⁾ Υπόθεση C-632/17, *PKO*, σκέψεις 37 και 38· υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψη 47.

⁽⁴⁹⁴⁾ Υπόθεση C-632/17, *PKO*, σκέψη 49, η οποία παρατίθεται εδώ και περιλαμβάνει παραπομπή στην προηγούμενη απόφαση στην υπόθεση C-176/17, *Profi Credit Polska*, σκέψη 71.

Συνεπώς, στις υποθέσεις στις οποίες βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες απαιτείται η διενέργεια αυτεπάγγελτου ελέγχου, τα εθνικά δικαστήρια είναι υποχρεωμένα να εξασφαλίζουν τα απαραίτητα στοιχεία για την αυτεπάγγελτη εκτίμηση, ερμηνεύοντας τους εθνικούς κανόνες σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο ή, αν κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό, παρακάμπτοντας τους αντικρουόμενους εθνικούς κανόνες.

5.5.4. Αποτελέσματα που εξάγονται από την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα

Στο τέλος της εκτίμησης, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να εξάγουν τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τον καταχρηστικό και μη δεσμευτικό χαρακτήρα των σχετικών συμβατικών ρητρών, σύμφωνα με τις αρχές που ορίζονται στο τμήμα 4. Ανάλογα με την αξίωση, το είδος της διαδικασίας και τη φύση της συμβατικής ρήτρας, αυτό μπορεί, για παράδειγμα, να οδηγήσει στην απόρριψη ή τον περιορισμό αξίωσης σε βάρος καταναλωτή η οποία βασίζεται πλήρως ή εν μέρει σε καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες, ή στον τερματισμό ή τον περιορισμό της εκτέλεσης, ή σε αναγνώριση της ακυρότητας.

Όπως επισημαίνεται ανωτέρω, προτού ένα εθνικό δικαστήριο αποφασίσει να μην εφαρμόσει μια συμβατική ρήτρα την οποία, κατόπιν αυτεπάγγελτης εκτίμησής του, κρίνει καταχρηστική, πρέπει να ακούσει αμφοτέρους τους διαδίκους επί του συγκεκριμένου ζητήματος ⁽⁴⁹⁵⁾.

Περαιτέρω, οι καταναλωτές μπορεί να αποφασίσουν να μην επικαλεστούν την εν λόγω προστασία στο πλαίσιο δικαστικών διαδικασιών, αφού έχουν ενημερωθεί σχετικά με τον καταχρηστικό και μη δεσμευτικό χαρακτήρα των επίμαχων συμβατικών ρητρών στις οποίες ο αρμόδιος θα πρέπει να εφαρμόσει την καταχρηστική συμβατική ρήτρα ⁽⁴⁹⁶⁾. Υπό το πρίσμα του αναγκαστικού δικαίου χαρακτήρα του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, η δήλωση αυτή θα πρέπει να θεωρείται έγκυρη μόνο αν ο δικαστής είναι πεπεισμένος ότι ο καταναλωτής έχει κατανοήσει πλήρως τη νομική κατάσταση και ότι η δήλωσή του δεν βασίζεται σε παρερμηνείες ή πιέσεις τρίτων.

5.6. Συνέπειες του αυτεπάγγελτου ελέγχου, της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας στους εθνικούς δικονομικούς κανόνες

Όταν το ενωσιακό δίκαιο απαιτεί τη διενέργεια αυτεπάγγελτου ελέγχου του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να διασφαλίζουν τον εν λόγω έλεγχο ερμηνεύοντας και εφαρμόζοντας, στο μέτρο του δυνατού, το εθνικό δίκαιο σε συνάρτηση με το ενωσιακό δίκαιο ⁽⁴⁹⁷⁾. Όταν αυτό είναι αδύνατον και οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες δεν συμμορφώνονται με την αρχή της αποτελεσματικότητας και/ή δεν εγγυώνται πραγματική προσφυγή, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να μην εφαρμόζουν τους εν λόγω εθνικούς κανόνες προκειμένου να διενεργήσουν τους αυτεπάγγελτους ελέγχους που απαιτούνται βάσει του ενωσιακού δικαίου ⁽⁴⁹⁸⁾.

Επιπλέον, οι αρχές του αυτεπάγγελτου ελέγχου και της αποτελεσματικότητας ενδεχομένως να απαιτούν από τα κράτη μέλη να κάνουν ορισμένες προσαρμογές ή διορθώσεις στη νομοθεσίās τους, εφόσον οι εθνικοί δικονομικοί και ουσιαστικοί κανόνες αντιβαίνουν προς τις αρχές που περιγράφονται στα ανωτέρω υποτίμηματα. Ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη καλούνται να εξετάσουν όλες τις εθνικές διατάξεις που μπορεί να αντιβαίνουν προς τις εγγυήσεις που απαιτεί η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, όπως ερμηνεύεται από το Δικαστήριο.

Όταν ο αυτεπάγγελτος έλεγχος απαιτείται βάσει της αρχής της ισοδυναμίας ⁽⁴⁹⁹⁾, τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να εφαρμόζουν τις σχετικές εθνικές διατάξεις αναλογικά, προκειμένου να εκτιμούν αυτεπαγγέλτως τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών. Ωστόσο, αν οι εν λόγω διατάξεις δεν καλύπτουν ρητά τις πράξεις που βασίζονται στο ενωσιακό δίκαιο, υπάρχει κίνδυνος τα εθνικά δικαστήρια να μην διενεργήσουν τον έλεγχο αυτό με βάση μόνο τις συγκεκριμένες εθνικές διατάξεις. Συνεπώς, η συμμόρφωση με την αρχή της ισοδυναμίας μπορεί να απαιτεί και νομοθετικές προσαρμογές.

Τέλος, το Δικαστήριο ⁽⁵⁰⁰⁾ έχει διευκρινίσει ότι απόφαση εθνικού δικαστηρίου αποφαινόμενου σε τελευταίο βαθμό η οποία δεν συμμορφώνεται με την υποχρέωση του δικαστηρίου να προβεί αυτεπαγγέλτως σε εκτίμηση του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών μπορεί να συνιστά κατάφωρη παραβίαση του δικαίου της Ένωσης η οποία θα μπορούσε να καταστήσει το κράτος μέλος υπεύθυνο για ζημίες που προκλήθηκαν σε καταναλωτές.

⁽⁴⁹⁵⁾ Υπόθεση C-472/11, *Banif Plus Bank*, σκέψεις 29-35, υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse*, σκέψη 52: «[...] πρέπει να υπομνησθεί ότι η αρχή της κατ' αντιμωλία συζήτησεως επιβάλλει, κατά γενικό κανόνα, στον εθνικό δικαστή που διαπίστωσε αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας να ενημερώσει σχετικώς τους διαδίκους και να τους παράσχει τη δυνατότητα να συζητήσουν επ' αυτού κατ' αντιμωλία σύμφωνα με τους τύπους που προβλέπουν συναφώς οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες (*Banif Plus Bank*, σκέψεις 31 και 36)».

⁽⁴⁹⁶⁾ Υπόθεση C-243/08, *Pannon GSM*. Βλέπε επίσης υπόθεση C-488/11, *Asbeek Brusse* σκέψη 49, υπόθεση C-618/10, *Banco Español de Crédito*, σκέψη 63, και υπόθεση C-472/11, *Banif Plus Bank*, σκέψη 27, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-70/17 και C-179/17, *Abanca Corporación Bancaria* και *Bankia*, σκέψη 63.

⁽⁴⁹⁷⁾ Πρόκειται για γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου, την οποία το Δικαστήριο επανέλαβε, για παράδειγμα, στην υπόθεση C-397/11, *Erika Jörös*, σκέψη 32.

⁽⁴⁹⁸⁾ Βλέπε τμήματα 2.2 και 5.2, καθώς και την υπόθεση C-118/17, *Dunai*, σκέψη 61.

⁽⁴⁹⁹⁾ τμήμα 5.3.1.

⁽⁵⁰⁰⁾ Υπόθεση C-168/15, *Milena Tomášová*.

5.7. Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών και εξωδικαστικές διαδικασίες

Η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις που απορρέουν από την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες απευθύνεται αποκλειστικά στα «δικαστήρια» κατά την έννοια του άρθρου 267 της ΣΛΕΕ. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι τα διαιτητικά δικαστήρια δεν μπορούν να υποβάλλουν αιτήσεις έκδοσης προδικαστικών αποφάσεων ⁽⁵⁰¹⁾.

Όσον αφορά την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, το Δικαστήριο ⁽⁵⁰²⁾ έκρινε ότι η νομολογία του σχετικά με την υποχρέωση αυτεπάγγελτου ελέγχου των εθνικών δικαστηρίων δεν εφαρμόζεται στους συμβολαιογράφους που προβαίνουν στην περιαφή του εκτελεστήριου τύπου σε δημόσιο έγγραφο. Ωστόσο, η εκτίμηση της συνολικής διαδικασίας μπορεί να λαμβάνει υπόψη τον ρόλο των συμβολαιογράφων στην κατάρτιση των εν λόγω εγγράφων, με βάση τη σχετική εθνική νομοθεσία ⁽⁵⁰³⁾. Παράλληλα, οι εγγυήσεις στο προδικαστικό στάδιο δεν μπορούν να αντικαταστήσουν την πρόσβαση σε πλήρη δικαστική εκτίμηση από δικαστή ⁽⁵⁰⁴⁾.

Ωστόσο, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι, όσον αφορά τις διαιτητικές διαδικασίες που κινούνται από εμπόρους κατά καταναλωτών, στον βαθμό που είναι παραδεκτές με βάση το εφαρμοστέο εθνικό δικαιο, πρέπει να υπάρχει αποτελεσματικός δικαστικός έλεγχος των διαιτητικών αποφάσεων στις διαδικασίες έφεσης και εκτέλεσης ⁽⁵⁰⁵⁾. Με βάση τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας ⁽⁵⁰⁶⁾, αυτό μπορεί να σημαίνει υποχρέωση των δικαστηρίων να εκτιμούν αυτεπαγγέλτως τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των σχετικών συμβατικών ρητρών, συμπεριλαμβανομένων των συμβατικών ρητρών που επιτρέπουν στον επαγγελματία να καταφύγει στη διαιτησία, εφόσον απαιτείται στο στάδιο της εκτέλεσης. Οι εθνικοί κανόνες σχετικά με τις εν λόγω διαδικασίες που θέτουν σε κίνδυνο την αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας από καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες πρέπει να θεωρείται ότι αντιβαίνουν στην οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽⁵⁰⁷⁾. Οι συμβατικές ρήτρες βάσει των οποίων οι έμποροι δύνανται να επιβάλλουν διαιτητικές διαδικασίες σε καταναλωτές πιθανόν να είναι καταχρηστικές εάν καταργούν ή παρεμποδίζουν την προσφυγή ενώπιον δικαστηρίου ή την άσκηση ένδικου βοηθήματος από τον καταναλωτή ⁽⁵⁰⁸⁾, μεταξύ άλλων όταν εμποδίζουν τον αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών.

Όσον αφορά τις διαδικασίες επίλυσης διαφορών που έχουν κινήσει καταναλωτές, η οδηγία 2013/11/ΕΕ για την εναλλακτική επίλυση καταναλωτικών διαφορών (ΕΕΚΔ) ⁽⁵⁰⁹⁾ περιλαμβάνει σημαντικές εγγυήσεις, μεταξύ άλλων, για τις συμφωνίες μεταξύ καταναλωτών και εμπόρων για την υποβολή των καταγγελιών σε φορέα ΕΕΔ, καθώς και για τον δικαιο χαρακτήρα και τη νομιμότητα των διαδικασιών ενώπιον αναγνωρισμένων φορέων ΕΕΔ. Στο πλαίσιο του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας 2013/11/ΕΕ, συμφωνία μεταξύ καταναλωτή και εμπόρου για την υποβολή των καταγγελιών σε φορέα ΕΕΔ δεν δεσμεύει τον καταναλωτή εφόσον συνήφθη πριν από τη γένεση της διαφοράς και εφόσον συνεπάγεται στέρηση του δικαιώματος του καταναλωτή να προσφύγει στα αρμόδια δικαστήρια για τη ρύθμιση της διαφοράς. Αυτό ισχύει κατά μείζονα λόγο όταν η εν λόγω συμφωνία περιλαμβάνεται σε συμβατική ρήτρα που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης.

⁽⁵⁰¹⁾ Υπόθεση C-125/04, *Denuit*. Βλέπε επίσης υπόθεση C-503/15, *Margarit Panicello*, σχετικά με τη διαδικασία ενώπιον *Secretario Judicial* (δικαστικού γραμματέα) αναφορικά με αγωγή καταβολής δικηγορικών αμοιβών.

⁽⁵⁰²⁾ Υπόθεση C-32/14, *ERSTE Bank Hungary*, σκέψεις 47-49.

⁽⁵⁰³⁾ Υπόθεση C-32/14, *ERSTE Bank Hungary*, σκέψεις 55-58.

⁽⁵⁰⁴⁾ Αυτό προκύπτει, για παράδειγμα, από την υπόθεση C-32/14, *ERSTE Bank Hungary*, ιδίως τη σκέψη 59, και την υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*, σκέψεις 44-54.

⁽⁵⁰⁵⁾ Υπόθεση C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones*, υπόθεση C-76/10, *Pohotovost*.

⁽⁵⁰⁶⁾ Για να διαπιστωθεί αν οι καταναλωτές προστατεύονται αποτελεσματικά, θα πρέπει να εξεταστούν οι εγγυήσεις κατά τη διάρκεια ολόκληρης της διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένων των απαιτήσεων για τη σύναψη συμφωνίας σχετικά με την υποβολή διαφοράς σε διαιτησία, των δικονομικών εγγυήσεων στη διαιτητική διαδικασία, του κινδύνου οι καταναλωτές να μην ασκήσουν ένδικα μέσα κατά της διαιτητικής απόφασης λόγω των περιορισμένων γνώσεων και πληροφοριών που διαθέτουν, καθώς και των εγγυήσεων σε δικαστικό στάδιο, συμπεριλαμβανομένης της αυτεπάγγελτης εκτίμησης των ενδεχομένως καταχρηστικών συμβατικών ρητρών.

⁽⁵⁰⁷⁾ Αυτό προκύπτει από τις αποφάσεις σχετικά με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες όσον αφορά το άρθρο 6 παράγραφος 1, το άρθρο 7 παράγραφος 1 και την αρχή της αποτελεσματικότητας. Επιπλέον, η απόφαση του Δικαστηρίου στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-317/08, C-318/08, C-319/08 και C-320/08, *Alasini*, η οποία αφορά την οδηγία 2002/22/ΕΚ (οδηγία καθολικής υπηρεσίας) (ΕΕ L 108 της 24.4.2002, σ. 51), εκφράζει τη γενική αρχή ότι οι εθνικές νομοθεσίες σχετικά με τις διαδικασίες συμβιβασμού δεν μπορούν να εμποδίζουν την αποτελεσματική ένδικη προστασία των καταναλωτών και των τελικών χρηστών (βλέπε, ιδίως, το διατακτικό και τις σκέψεις 49, 53, 54, 58, 61, 62 και 65).

⁽⁵⁰⁸⁾ Βλέπε σημείο 1 στοιχείο π) του παρατήματος της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και υπόθεση C-342/13, *Katalin Sebestyén*, σκέψη 36. Αν το εθνικό δικαιο απαγορεύει τις διαιτητικές διαδικασίες κατά καταναλωτών, οι ρήτρες αυτές θα είναι άκυρες ήδη βάσει των σχετικών εθνικών διατάξεων.

⁽⁵⁰⁹⁾ Άρθρο 10 της οδηγίας 2013/11/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 2013, για την εναλλακτική επίλυση καταναλωτικών διαφορών και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 και της οδηγίας 2009/22/ΕΚ (οδηγία ΕΕΚΔ) (ΕΕ L 165 της 18.6.2013, σ. 63): «[...] η συμφωνία καταναλωτή και εμπόρου να υποβάλουν μια καταγγελία σε φορέα ΕΕΔ δεν δεσμεύει τον καταναλωτή εφόσον συνήφθη πριν από τη γένεση της διαφοράς και εφόσον συνεπάγεται στέρηση του δικαιώματος του καταναλωτή να προσφύγει στα αρμόδια δικαστήρια για τη ρύθμιση της διαφοράς.»

6. ΑΓΩΓΕΣ ΠΑΡΑΛΕΙΨΕΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΣΥΜΦΕΡΟΝ ΤΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ (ΑΡΘΡΟ 7 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΙ 2 ΚΑΙ 3 ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ)

Άρθρο 7

1. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.
2. Τα μέσα αυτά περιλαμβάνουν διατάξεις που δίνουν σε άτομα ή οργανισμούς που έχουν, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, οριστεί ως έχοντες έννομο συμφέρον για την προστασία των καταναλωτών, τη δυνατότητα να προσφύγουν, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, ενώπιον των αρμοδίων δικαστηρίων ή διοικητικών οργάνων, τα οποία αποφαίνονται για το εάν συμβατικές ρήτρες, που έχουν συνταχθεί με σκοπό τη γενικευμένη χρήση έχουν καταχρηστικό χαρακτήρα και εφαρμόζουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα για να πάψει η χρησιμοποίηση των ρητρών αυτών.
3. Τηρουμένης της εθνικής νομοθεσίας, οι προσφυγές που αναφέρονται στην παράγραφο 2 μπορούν να ασκούνται, κατά πλειονών επαγγελματιών, χωριστά ή από κοινού, του αυτού επαγγελματικού τομέα ή κατά των ενώσεών τους που χρησιμοποιούν ή συνιστούν τη χρησιμοποίηση των αυτών ή παρόμοιων γενικών συμβατικών ρητρών.

Το άρθρο 7 παράγραφοι 2 και 3 συμπληρώνει την οδηγία 2009/22/ΕΚ περί των αγωγών παραλείψεως στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών⁽⁵¹⁰⁾, ιδίως όσον αφορά τις αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών, ώστε να αποτρέπεται η συνεχιζόμενη χρήση καταχρηστικών συμβατικών ρητρών από μεμονωμένους επαγγελματίες ή ομάδες επαγγελματιών. Σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 1, και οι αγωγές παραλείψεως πρέπει να είναι κατάλληλες και αποτελεσματικές⁽⁵¹¹⁾. Δεδομένου του προληπτικού και του αποτρεπτικού σκοπού των εν λόγω αγωγών, καθώς και του αυτόνομου χαρακτήρα τους έναντι πάσης φύσεως συγκεκριμένης ατομικής διαφοράς, τα νομιμοποιούμενα άτομα ή οργανισμοί, όπως ενώσεις καταναλωτών, μπορούν να ασκούν αγωγές παραλείψεως έστω και αν δεν έχει ακόμα γίνει χρησιμοποίηση των επίμαχων ρητρών σε συγκεκριμένες συμβάσεις⁽⁵¹²⁾. Αντιστρόφως, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 7 παράγραφοι 1 και 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες και το άρθρο 47 του Χάρτη δεν υποχρεώνουν τα κράτη μέλη να επιτρέπουν σε οργάνωση καταναλωτών να παρεμβαίνει υπέρ μεμονωμένων καταναλωτών σε διαδικασίες που αφορούν την εκτέλεση δυνητικά καταχρηστικών συμβατικών ρητρών⁽⁵¹³⁾, εκτός εάν κάτι τέτοιο επιβάλλεται με βάση την αρχή της ισοδυναμίας⁽⁵¹⁴⁾.

Οι αρχές της ισοδυναμίας, της αποτελεσματικότητας και του αυτεπάγγελτου ελέγχου, καθώς και το άρθρο 47 του Χάρτη, ισχύουν εξίσου ως προς τις αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών, ωστόσο πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ο ιδιαίτερος χαρακτήρας τους.

Ιδίως, από το άρθρο 6 παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 7 παράγραφοι 1 και 2, προκύπτει ότι οι συμβατικές ρήτρες που κρίνονται καταχρηστικές στο πλαίσιο αγωγής παραλείψεως δεν δεσμεύουν ούτε τους καταναλωτές που είναι διάδικοι στην αγωγή ούτε οποιονδήποτε άλλο καταναλωτή έχει συνάψει με τον εν λόγω επαγγελματία σύμβαση με τις ίδιες ρήτρες⁽⁵¹⁵⁾. Μια ρήτρα που έχει κριθεί καταχρηστική σε μια τέτοια διαδικασία θεωρείται επίσης καταχρηστική σε όλες τις μελλοντικές συμβάσεις μεταξύ του ίδιου εμπόρου και καταναλωτών⁽⁵¹⁶⁾. Τα εθνικά δικαστήρια που δικάζουν μεμονωμένες υποθέσεις είναι υποχρεωμένα να λαμβάνουν υπόψη τους το εν λόγω αποτέλεσμα των αγωγών παραλείψεως στο πλαίσιο των αυτεπάγγελτων καθηκόντων τους και δεν μπορούν να κρίνουν τη σχετική ρήτρα δίκαιη και έγκυρη.

Το Δικαστήριο έχει επίσης αναγνωρίσει, καταρχήν, τη δυνατότητα ενίσχυσης της προστασίας από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες βάσει του άρθρου 8, μέσω της δημιουργίας εθνικού μητρώου συμβατικών ρητρών οι οποίες έχουν κριθεί καταχρηστικές με τελεσίδικη δικαστική απόφαση βάσει του οποίου μητρώου αρχή επιβολής του νόμου μπορεί να επιβάλλει πρόστιμα και σε άλλους επαγγελματίες που χρησιμοποιούν ισοδύναμες ρήτρες. Ωστόσο, υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη, οι επαγγελματίες αυτοί πρέπει να έχουν δικαίωμα πραγματικής δικαστικής προσφυγής κατά της απόφασης με την οποία οι ρήτρες κρίνονται ισοδύναμες και κατά της απόφασης με την οποία ορίζεται το ύψος του προστίμου⁽⁵¹⁷⁾.

⁽⁵¹⁰⁾ Οδηγία 2009/22/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2009, περί των αγωγών παραλείψεως στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών (ΕΕ L 110 της 1.5.2009, σ. 30).

⁽⁵¹¹⁾ Υπόθεση C-472/10, *Invitel*, σκέψη 35.

⁽⁵¹²⁾ Υπόθεση C-372/99, *Επιτροπή κατά Ιταλίας*, σκέψη 15.

⁽⁵¹³⁾ Υπόθεση C-470/12, *Pohotovost*, σκέψη 54.

⁽⁵¹⁴⁾ Βλέπε τμήμα 5.3., με παραπομπή στην υπόθεση C-448/17, *EOS KSI Slovensko*.

⁽⁵¹⁵⁾ Υπόθεση C-472/10, *Invitel*, σκέψεις 38-40· υπόθεση C-191/15, *Verein für Konsumenteninformation κατά Amazon*, σκέψη 56.

⁽⁵¹⁶⁾ Υπόθεση C-472/10, *Invitel*, σκέψεις 43 και 44.

⁽⁵¹⁷⁾ Υπόθεση C-119/15, *Biuro podróży «Partner»*, σκέψεις 22-47.

Παρά τα σαφή οφέλη των συλλογικών αγωγών βάσει του άρθρου 7 παράγραφος 2, οι εν λόγω αγωγές δεν πρέπει να υπονομεύουν το δικαίωμα των καταναλωτών που ασκούν παράλληλες ατομικές αγωγές για την αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας να αποδεδειγθούν από τη συλλογική αγωγή που αφορά παρόμοιες ρήτρες που χρησιμοποιούνται σε ίδιου τύπου συμβάσεις. Όπως έχει εξηγήσει το Δικαστήριο ⁽⁵¹⁸⁾, οι ατομικές και οι συλλογικές αγωγές βάσει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες είναι συμπληρωματικές και έχουν διαφορετικό σκοπό και διαφορετικά έννομα αποτελέσματα. Μια συλλογική αγωγή παραλείπει ως αποσκοπεί στον γενικό και αφηρημένο έλεγχο καταχρηστικότητας μιας συμβατικής ρήτρας, ενώ μια ατομική αγωγή συνάγεται συγκεκριμένο έλεγχο μιας συμβατικής ρήτρας υπό το πρίσμα συγκεκριμένων περιστάσεων της υπόθεσης ⁽⁵¹⁹⁾. Συνεπώς, οι συλλογικές αγωγές μπορούν να έχουν περιορισμένο μόνο δικονομικό αντίκτυπο σε ατομικές αγωγές, ο οποίος δικαιολογείται ιδίως για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης και την ανάγκη αποφυγής αντιφατικών δικαστικών αποφάσεων. Ως εκ τούτου, το άρθρο 7 απαγορεύει εθνική ρύθμιση που επιβάλλει σε δικαστήριο την αυτόματη αναστολή ατομικής αγωγής που έχει ασκηθεί ενώπιόν του έως την έκδοση τελεσίδικης απόφασης σε παράλληλη συλλογική αγωγή που έχει ασκηθεί από ένωση καταναλωτών ⁽⁵²⁰⁾.

Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να παρέχεται η δυνατότητα λήψης προσωρινών μέτρων στο πλαίσιο της ατομικής αγωγής, τόσο κατόπιν αιτήματος του καταναλωτή όσο και αυτεπαγγέλτως, για όσο διάστημα κρίνεται σκόπιμο, εν αναμονή της έκδοσης τελεσίδικης απόφασης σε υπό εξέλιξη συλλογική αγωγή ⁽⁵²¹⁾. Αυτό είναι σημαντικό ιδίως όταν απαιτούνται προσωρινά μέτρα για την πλήρη αποτελεσματικότητα της απόφασης στην ατομική αγωγή.

Όσον αφορά τους κανόνες σχετικά με την αρμοδιότητα, το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι εθνική διάταξη βάσει της οποίας οι αγωγές παραλείπουν να ασκούνται από ενώσεις προστασίας καταναλωτών πρέπει να ασκούνται στα δικαστήρια του τόπου της κατοικίας ή της έδρας του εναγομένου δεν παραβιάζει την αρχή της αποτελεσματικότητας ⁽⁵²²⁾. Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι ενώσεις καταναλωτών δεν βρίσκονται στην ίδια ασθενή θέση με εκείνη των μεμονωμένων καταναλωτών όταν ασκούν αγωγή παραλείπουν κατά επαγγελματιών, και παρέπεμψε στο άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας 2009/22/EK ⁽⁵²³⁾.

Το Δικαστήριο έχει κρίνει περαιτέρω ότι οι ενωσιακοί κανόνες περί διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να ερμηνεύονται υπό την έννοια ότι μια αγωγή παραλείπουν που έχει ασκηθεί από ένωση προστασίας των καταναλωτών με σκοπό να απαγορευθεί η εκ μέρους εμπόρου χρήση ρητρών που έχουν κριθεί καταχρηστικές στις συμβάσεις με ιδιώτες έχει τον χαρακτήρα αγωγής εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, κατά την έννοια της σύμβασης των Βρυξελλών ⁽⁵²⁴⁾. Η ερμηνεία αυτή ισχύει επίσης για τον κανονισμό Βρυξελλών I ⁽⁵²⁵⁾. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να αναγνωριστεί διεθνής δικαιοδοσία σε δικαστήριο του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, έννοια που πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως όσον αφορά την προστασία των καταναλωτών, καλύπτοντας όχι μόνο τις καταστάσεις όπου ένας ιδιώτης έχει, ως άτομο, υποστεί ζημία, αλλά και, μεταξύ άλλων, τις προσβολές κατά της έννομης τάξης που προκύπτουν από τη χρήση καταχρηστικών ρητρών ⁽⁵²⁶⁾. Το εφαρμοστέο δίκαιο σε μια τέτοια αγωγή πρέπει να ορίζεται σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1 του κανονισμού Ρώμη II ⁽⁵²⁷⁾, ενώ το εφαρμοστέο δίκαιο στην εκτίμηση συγκεκριμένης συμβατικής ρήτρας πρέπει πάντοτε να ορίζεται δυνάμει του κανονισμού Ρώμη I ⁽⁵²⁸⁾, είτε η εκτίμηση αυτή διενεργείται σε ατομική αγωγή είτε σε συλλογική ⁽⁵²⁹⁾.

⁽⁵¹⁸⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-381/14 και C-385/14, *Sales Sinués και Drame Ba*, σκέψη 30.

⁽⁵¹⁹⁾ Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Szpunar στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-381/14 και C-385/14, *Sales Sinués και Drame Ba*, σκέψη 72.

⁽⁵²⁰⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-381/14 και C-385/14, *Sales Sinués και Drame Ba*, σκέψεις 39 και 43.

⁽⁵²¹⁾ Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-568/14 έως C-570/14, *Ismael Fernández Oliva*. Βλέπε επίσης τμήμα 5.3.2.

⁽⁵²²⁾ Υπόθεση C-413/12, *Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León*, σκέψεις 49-53.

⁽⁵²³⁾ Σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται η κατοικία ή η έδρα του εναγομένου έχουν διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάζουν αγωγές παραλείπουν που ασκούνται από ενώσεις προστασίας των καταναλωτών προερχόμενες από άλλα κράτη μέλη.

⁽⁵²⁴⁾ Υπόθεση C-167/00, *Henkel*, σκέψη 50, σχετικά με το άρθρο 5 παράγραφος 3 της σύμβασης της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (σύμβαση των Βρυξελλών).

⁽⁵²⁵⁾ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ L 12 της 16.1.2001, σ. 1), ο οποίος καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε από τον κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 351 της 20.12.2012, σ. 1)· βλέπε υπόθεση C-548/12, *Brogssitter*, σκέψη 19· υπόθεση C-191/15, *Verein für Konsumenteninformation κατά Amazon*, σκέψη 38.

⁽⁵²⁶⁾ Υπόθεση C-167/00, *Henkel*, σκέψη 42.

⁽⁵²⁷⁾ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2007, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II) (ΕΕ L 199 της 31.7.2007, σ. 40).

⁽⁵²⁸⁾ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 593/2008 (ΕΕ L 177 της 4.7.2008, σ. 6).

⁽⁵²⁹⁾ Υπόθεση C-191/15, *Verein für Konsumenteninformation κατά Amazon*, σκέψεις 48-60.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I

Κατάλογος δικαστικών υποθέσεων που αναφέρονται στην παρούσα ανακοίνωση

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
1976		
33/76 — Rewe κατά Landwirtschaftskammer für das Saarland	Αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως: Bundesverwaltungsgericht — Γερμανία	5.3. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της ισοδυναμίας 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
1978		
106/77 — Amministrazione delle finanze dello Stato κατά Simmenthal	Μη εφαρμογή εκ μέρους του εθνικού δικαστή νόμου που αντιβαίνει προς το κοινοτικό δίκαιο	2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου
1988		
309/85 — Barra κατά Βελγικού δημοσίου	Απαγόρευση των διακρίσεων - Πρόσβαση σε μη πανεπιστημιακή εκπαίδευση — Απόδοση αχρεωστήτου	4.4. Επιστροφή πλεονεκτημάτων που αποκτήθηκαν μέσω καταχρηστικών συμβατικών ρητρών
1990		
C-213/89 — The Queen κατά Secretary of State for Transport, ex parte Factortame	Δικαιώματα απορρέοντα από κοινοτικές διατάξεις — Προστασία από τα εθνικά δικαστήρια — Αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων να διατάσσουν προσωρινά μέτρα σε περίπτωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος	5.3. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της ισοδυναμίας 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
1995		
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-430/93 και C-431/93 — Van Schijndel κατά Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten	Νομικός χαρακτηρισμός ενός επαγγελματικού ταμείου συντάξεων ως επιχειρήσεως — Υποχρεωτική υπαγωγή σε επαγγελματικό σύστημα συντάξεων — Συμβιβαστό με τους κανόνες περί ανταγωνισμού — Δυνατότητα επικλήσεως, το πρώτον στα πλαίσια αναιρετικής δίκης, ισχυρισμού αντλούμενου από το κοινοτικό δίκαιο και συνεπαγομένου μεταβολή του αντικειμένου της διαφοράς και εξέταση των πραγματικών περιστάσεων.	5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.3. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της ισοδυναμίας

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
1997		
C-261/95 — Palmisani κατά INPS	Κοινωνική πολιτική — Προστασία των εργαζομένων σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη — Οδηγία 80/987/ΕΟΚ — Ευθύνη του κράτους μέλους λόγω εκπρόθεσμης μεταφοράς οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο - Προσήκουσα αποζημίωση - Ανατρεπτική προθεσμία.	5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
1999		
C-126/97 — Eco Swiss China Time Ltd κατά Benetton International NV	Ανταγωνισμός — Αυτεπάγγελτη εφαρμογή του άρθρου 81 ΕΚ (παλαιό άρθρο 85) από διαιτητικό δικαστήριο — Εξουσία του εθνικού δικαστηρίου να ακυρώνει τις διαιτητικές αποφάσεις.	5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει
2000		
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-240/98 — Océano Grupo Editorial SA κατά Roció Murciano Quintero (C-240/98) και Salvat Editores SA κατά José M. Sánchez Alcón Prades (C-241/98), José Luis Copano Badillo (C-242/98), Mohammed Berroane (C-243/98) και Emilio Viñas Feliú (C-244/98).	Καταχρηστικές ρήτρες σε συμβάσεις συναπτόμενες με καταναλωτές - Ρήτρα περί κατά παρέκταση αρμοδιότητας — Εξουσία των δικαστηρίων να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας.	3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών
2001		
Υπόθεση C-144/99 — Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών	Παράβαση κράτους μέλους — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές — Ελλιπής μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο.	2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου
C-226/99 — Siples	Κοινοτικός τελωνειακός κώδικας — Προσφυγή — Αναστολή εκτελέσεως αποφάσεως των τελωνειακών αρχών.	5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
2002		
C-167/00 — Verein für Konsumenteninformation κατά Karl Heinz Henkel	Σύμβαση των Βρυξελλών — Άρθρο 5, σημείο 3 — Διεθνής δικαιοδοσία επί ενοχών εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας — Προληπτική δράση προς το συμφέρον συνόλου προσώπων — Ένωση προστασίας των καταναλωτών η οποία ζητεί την απαγόρευση χρησιμοποίησης από έμπορο καταχρηστικών ρητρών στις συναπτόμενες με τους καταναλωτές συμβάσεις.	6. Αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών (άρθρο 7 παράγραφοι 2 και 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)
C-255/00 — Grundig Italiana SpA κατά Ministero delle Finanze	Εθνικοί φόροι αντίθετοι προς το κοινοτικό δίκαιο — Αναζήτηση των αχρεωστήτως καταβληθέντων — Εθνική νομοθεσία συντέμνουσα αναδρομικά τις προθεσμίες — Συμβατότητα με την αρχή της αποτελεσματικότητας.	5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
C-372/99 — Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ιταλικής Δημοκρατίας	Παράβαση κράτους μέλους — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές — Μέσα που αποσκοπούν στο να παύσει η χρησιμοποίηση των ρητρών αυτών.	6. Αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών (άρθρο 7 παράγραφοι 2 και 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)
C-473/00 — Cofidis	Αγωγή ασκηθείσα από επαγγελματία — Διάταξη του εσωτερικού δικαίου απαγορεύουσα στον εθνικό δικαστή, μετά την πάροδο της προθεσμίας παραγραφής, να λαμβάνει υπόψη, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν ενστάσεως προβληθείσας από καταναλωτή, τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας.	4.2. Τα έννομα αποτελέσματα του «μη δεσμευτικού χαρακτήρα για τον καταναλωτή» 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών
C-478/99 — Επιτροπή κατά Σουηδίας	Παράβαση κράτους μέλους — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές — Υποχρέωση να περιληφθεί στην εθνική νομοθεσία ο κατάλογος ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές, ο οποίος περιλαμβάνεται σε παράρτημα της οδηγίας 93/13	3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
2004		
C-70/03 — Επιτροπή κατά Ισπανίας	Παράβαση κράτους μέλους — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές — Ερμηνευτικοί κανόνες - Κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει
C-237/02 — Freiburger Kommunalbauten GmbH Baugesellschaft & Co. KG κατά Ludger Hofstetter και Ulrike Hofstetter	Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές — Σύμβαση για την κατασκευή και την παράδοση θέσεως σταθμεύσεως — Αντιστροφή της σειράς των παροχών των συμβαλλομένων σύμφωνα με τους ενδοτικού δικαίου κανόνες της γερμανικής νομοθεσίας — Ρήτρα δυνάμει της οποίας ο καταναλωτής οφείλει να καταβάλει το τίμημα πριν από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων εκ μέρους του επαγγελματία — Υποχρέωση του επαγγελματία να παράσχει εγγύηση	3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
2005		
C-125/04 — Guy Denuit	Προσφυγή στην κρίση του Δικαστηρίου — Εθνικό δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 234 ΕΚ — Διαιτητικό δικαστήριο	5.7. Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών και εξωδικαστικές διαδικασίες
2006		
C-168/05 — Mostaza Claro	Καταχρηστικές ρήτρες απαντώσες σε συμβάσεις συναπτόμενες με καταναλωτές — Μη αμφοβήτηση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας κατά τη διάρκεια της διαιτητικής διαδικασίας — Δυνατότητα προβολής της σχετικής ενστάσεως στο πλαίσιο της διαδικασίας προσφυγής κατά της διαιτητικής αποφάσεως	1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών
2007		
C-429/05 — Rampion και Godard	Οδηγία 87/102/ΕΟΚ — Καταναλωτική πίστη — Δικαίωμα του καταναλωτή να στραφεί κατά του πιστωτικού φορέα, σε περίπτωση μη εκπληρώσεως ή πλημμελούς εκτελέσεως της συμβάσεως που αφορά τα αγαθά ή τις υπηρεσίες που χρηματοδοτούνται από την πίστωση — Προϋποθέσεις — Μνεία του χρηματοδοτούμενου αγαθού ή υπηρεσίας επί της προσφοράς πιστώσεως — Άνοιγμα πιστώσεως πλειόνων χρήσεων — Δυνατότητα του εθνικού δικαστή να λάβει υπόψη αυτεπάγγελτος το δικαίωμα του καταναλωτή να στραφεί κατά του πιστωτικού φορέα	Εισαγωγή

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-432/05 — Unibet (London) Ltd και Unibet (International) Ltd κατά Justitiekanslern	Αρχή της ένδικης προστασίας — Εθνική νομοθεσία μη προβλέπουσα αυτοτελή προσφυγή για την αμφισβήτηση της συμβατότητας εθνικής διατάξεως με το κοινοτικό δίκαιο — Δικονομική αυτονομία — Αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας — Προσωρινή προστασία	5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων

2008

C-2/06 — Kempter KG κατά Hauptzollamt Hamburg-Jonas	Εξαγωγή βοοειδών - Επιστροφές λόγω εξαγωγής — Διοικητική απόφαση που έχει καταστεί απρόσβλητη — Ερμηνεία απόφασης του Δικαστηρίου — Αποτέλεσμα προδικαστικής απόφασης που εξέδωσε το Δικαστήριο μετά τη διοικητική αυτή απόφαση — Επανεξέταση και ανάκληση — Χρονικοί περιορισμοί — Ασφάλεια δικαίου — Αρχή της συνεργασίας — Άρθρο 10 ΕΚ	5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
---	---	--

2009

C-40/08 — Asturcom Telecomunicaciones	Συμβάσεις συναπτόμενες με τους καταναλωτές — Καταχρηστική ρήτρα διαιτησίας — Ακυρότητα — Διαιτητική απόφαση που έχει αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου — Αναγκαστική εκτέλεση — Αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου της εκτέλεσως να εξετάσει αυτεπαγγέλτως την ακυρότητα της καταχρηστικής ρήτρας διαιτησίας — Αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας	1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.1. Η φύση και ο ρόλος του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στην προστασία από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.3. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της ισοδυναμίας 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 5.7. Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών και εξωδικαστικές διαδικασίες
Υπόθεση C- 227/08 — Martín Martín	Άρθρο 4 — Προστασία των καταναλωτών — Συμβάσεις που συνάπτονται εκτός εμπορικού καταστήματος — Δικαίωμα καταγγελίας — Υποχρέωση ενημέρωσης από τον έμπορο — Ακυρότητα της συμβάσεως — Κατάλληλα μέτρα	Εισαγωγή

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-243/08 — Pannon GSM Zrt. κατά Erzsébet Sustikné Győrfi	Καταχρηστικές ρήτρες απαντώσες σε συμβάσεις συναπτόμενες με τους καταναλωτές — Έννομα αποτελέσματα καταχρηστικής ρήτρας — Εξουσία και υποχρέωση του εθνικού δικαστή να εξετάσει αυτεπάγγελτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας περί απονομής δικαιοδοσίας — Κριτήρια εκτιμήσεως	1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.2. Τα έννομα αποτελέσματα του «μη δεσμευτικού χαρακτήρα για τον καταναλωτή» 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;

2010

C-76/10 — Pohotovost' s.r.o. κατά Iveta Korčková	Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Καταχρηστικές ρήτρες — Οδηγία 2008/48/ΕΚ — Οδηγία 87/102 — Συμβάσεις περί χορηγήσεως πιστώσεως στον καταναλωτή — Συνολικό ετήσιο πραγματικό επιτόκιο — Διαδικασία διαιτησίας — Διαιτητική απόφαση — Ευχέρεια του εθνικού δικαστηρίου να εκτιμήσει αυτεπάγγελτως τον τυχόν καταχρηστικό χαρακτήρα ορισμένων ρητρών	Εισαγωγή 3.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την τιμή και την αμοιβή (άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες) 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.2. Τα έννομα αποτελέσματα του «μη δεσμευτικού χαρακτήρα για τον καταναλωτή» 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.3. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της ισοδυναμίας 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
--	--	--

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-137/08 — VB Pénzügyi Lízing Zrt. κατά Ferenc Schneider	Κριτήρια εκτιμήσεως — Αυτεπάγγελτη εξέταση, από το εθνικό δικαστήριο, του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας περί παρεκτάσεως αρμοδιότητας — Άρθρο 23 του Οργανισμού του Δικαστηρίου	3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-317/08, C-318/08, C-319/08 και C-320/08, Rosalba Alassini κατά Telecom Italia SpA, Filomena Califano κατά Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono κατά Telecom Italia SpA και Multiservice Srl κατά Telecom Italia SpA	Αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας — Δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών — Οδηγία 2002/22/ΕΚ — Καθολική υπηρεσία — Διαφορές μεταξύ τελικών χρηστών και παρεχόντων υπηρεσιών — Υποχρεωτική απόπειρα εξώδικου συμβιβασμού	5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.7. Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών και εξωδικαστικές διαδικασίες
C-484/08 — Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid κατά Asociación de Usuarios de Servicios Bancarios (Ausbanc).	Συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές — Άρθρο 4 παράγραφος 2 — Ρήτρες που καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασεως — Δικαστικός έλεγχος του καταχρηστικού τους χαρακτήρα — Αυστηρότερες εθνικές διατάξεις προς εξασφάλιση μεγαλύτερης προστασίας του καταναλωτή	2.1. Ελάχιστη εναρμόνιση και διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής (άρθρα 8 και 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες), συμπεριλαμβανομένου του ρόλου των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων 3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας
C-542/08 — Barth κατά Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung	Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων — Εργαζόμενοι — Ίση μεταχείριση — Ειδικό επίδομα αρχαιότητας των καθηγητών πανεπιστημίου προβλεπόμενο από εθνική κανονιστική ρύθμιση της οποίας το ασύμβατο προς το κοινοτικό δίκαιο έχει διαπιστωθεί με απόφαση του Δικαστηρίου — Προθεσμία παραγραφής — Αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας	5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
2012		
C-453/10 — Pereničová και Perenič κατά SOS financ spol. s r. o.	Συμβάσεις καταναλωτικής πίστης — Εσφαλμένη αναγραφή του συνολικού ετήσιου πραγματικού επιτοκίου — Επίπτωση των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών και των καταχρηστικών ρητρών στο κύρος της σύμβασης ως συνόλου	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 2.1. Ελάχιστη εναρμόνιση και διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής (άρθρα 8 και 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες), συμπεριλαμβανομένου του ρόλου των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων 2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει
C-472/10 — Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság κατά Invitel Távközlési Zrt	Άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 3 — Άρθρα 6 και 7 — Συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές - Καταχρηστικές ρήτρες — Μονομερής τροποποίηση των όρων της σύμβασης από τον επαγγελματία — Αγωγή προς το δημόσιο συμφέρον, η οποία ασκείται εξ ονόματος των καταναλωτών από οργανισμό που ορίζει η εθνική νομοθεσία — Διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας — Έννομα αποτελέσματα	3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 6. Αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών (άρθρο 7 παράγραφοι 2 και 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-472/11 — Banif Plus Bank Zrt κατά Csaba Csipai και Viktória Csipai	Αυτεπάγγελτη εξέταση από τον εθνικό δικαστή του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας ρήτηρας — Υποχρέωση του εθνικού δικαστή που διαπίστωσε αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας ρήτηρας να καλέσει τους διαδίκους να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους προτού συναγάγει τις συνέπειες της διαπίστώσεως αυτής — Συμβατικές ρήτρες που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την εξέταση του καταχρηστικού χαρακτήρα	3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.1. Η φύση και ο ρόλος του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στην προστασία από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;
C-618/10 — Banco Español de Crédito SA κατά Joaquín Calderón Camino	Συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές — Καταχρηστική ρήτρα περί επιτοκίου υπερημερίας — Διαδικασία έκδοσης διαταγής πληρωμής — Αρμοδιότητες του εθνικού δικαστηρίου	2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου 4.1. Η φύση και ο ρόλος του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στην προστασία από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;
2013		
C-32/12 — Duarte Hueros	Οδηγία 1999/44/ΕΚ — Δικαιώματα του καταναλωτή σε περίπτωση ελλείψεως συμμορφώσεως του αγαθού — Επουσιώδης έλλειψη συμμορφώσεως — Δεν χωρεί υπαναχώρηση από τη σύμβαση — Αρμοδιότητες του εθνικού δικαστηρίου	Εισαγωγή 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδικών	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-59/12 — Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs	Οδηγία 2005/29/EK — Αθέμιτες εμπορικές πρακτικές — Πεδίο εφαρμογής — Διάδοση παραπλανητικών πληροφοριακών στοιχείων από ταμεία υγείας του συστήματος υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης — Ταμείο που έχει συσταθεί υπό μορφή οργανισμού δημοσίου δικαίου	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
C-92/11 — RWE Vertrieb AG κατά Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV	Οδηγία 2003/55/EK — Εσωτερική αγορά φυσικού αερίου — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ - Άρθρο 1, παράγραφος 2, και 3 έως 5 — Συμβάσεις μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών — Γενικοί όροι — Καταχρηστικές ρήτρες — Μονομερής τροποποίηση της τιμής της υπηρεσίας από τον επαγγελματία — Παραπομπή σε υποχρεωτική κανονιστική ρύθμιση που αφορά άλλη κατηγορία καταναλωτών - Δυνατότητα εφαρμογής της οδηγίας 93/13 — Υποχρέωση σαφούς, κατανοητής και διαφανούς διατυπώσεως	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 4.4. Επιστροφή πλεονεκτημάτων που αποκτήθηκαν μέσω καταχρηστικών συμβατικών ρητρών
C-143/13 — Bogdan Matei και Ioana Ofelia Matei κατά SC Volksbank România SA	Καταχρηστικές ρήτρες σε συμβάσεις συναπτόμενες μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή — Άρθρο 4, παράγραφος 2 — Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών — Εξάιρεση των ρητρών που αφορούν το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως και το ανάλογο ή μη του τιμήματος ή της αμοιβής εφόσον είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό — Ρήτρες προβλέπουσες «προμήθεια κινδύνου» την οποία εισπράττει ο δανειστής και επιτρέπουν σε αυτόν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να τροποποιεί μονομερώς το επιτόκιο	2.1. Ελάχιστη εναρμόνιση και διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής (άρθρα 8 και 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες), συμπεριλαμβανομένου του ρόλου των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων 3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει 3.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την τιμή και την αμοιβή (άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες) 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
C-397/11 — Erika Jörös κατά Aegon Magyarország Hitel Zrt	Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με τους καταναλωτές — Αυτεπάγγελτη εξέταση από τον εθνικό δικαστή του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας — Συνέπειες τις οποίες πρέπει να συναγάγει ο εθνικός δικαστής από τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας	5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.3. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της ισοδυναμίας 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-413/12 — Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León κατά Anuntis Segundamano España SL	Αγωγή παραλείψεως ασκηθείσα από περιφερειακή ένωση προστασίας καταναλωτών — Κατά τόπον αρμόδιο δικαστήριο — Δεν χωρεί ένδικο μέσο κατά πρωτόδικης αποφάσεως με την οποία διαπιστώνεται η έλλειψη κατά τόπον αρμοδιότητας του δικαστηρίου — Αρχή της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών — Αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας	5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 6. Αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών (άρθρο 7 παράγραφοι 2 και 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)
C-415/11 — Mohamed Aziz κατά Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)	Συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές — Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου — Διαδικασία εκτελέσεως ενυπόθηκης απαιτήσεως — Δικαιοδοσία του εθνικού δικαστηρίου της ουσίας — Καταχρηστικές ρήτρες — Κριτήρια εκτιμήσεως	3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
C-488/11 — Asbeek Brusse και de Man Garabito	Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με τους καταναλωτές — Σύμβαση μισθώσεως κατοικίας συναφθείσα μεταξύ ενός επαγγελματία εκμισθωτή και ενός μισθωτή ενεργούντος για ιδιωτικούς σκοπούς — Αυτεπάγγελτη εξέταση από τον εθνικό δικαστή του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας — Ποινική ρήτρα — Ακύρωση της ρήτρας	1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.1. Η φύση και ο ρόλος του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στην προστασία από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.3. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της ισοδυναμίας 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-537/12 και C-116/13 — Banco Popular Español SA κατά Maria Teodolinda Rivas Quichimbo και Wilmar Edgar Cun Pérez και Banco de Valencia SA κατά Joaquín Valldeperas Tortosa και María Ángeles Miret Jaume	Άρθρο 99 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου — Συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές — Σύναψη συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου — Διαδικασία εκτελέσεως ενυπόθηκης απαιτήσεως — Αρμοδιότητες του εθνικού δικαστηρίου εκτελέσεως — Καταχρηστικές ρήτρες — Κριτήρια εκτιμήσεως	3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες

2014

C-26/13 — Kásler και Káslerné Rábai	Καταχρηστική ρήτρα σε συμβάσεις συναφθείσες μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή — Άρθρα 4, παράγραφος 2, και 6, παράγραφος 1 — Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών — Εξαίρεση ρητρών σχετικών με το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως και το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής εφόσον είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό — Συμβάσεις καταναλωτικού δανείου συνομολογηθείσες σε ξένο νόμισμα — Ρήτρες σχετικά με συναλλαγματικές ισοτιμίες — Διαφορά μεταξύ της τιμής αγοράς, εφαρμοστέας κατά τον χρόνο αποδεσμεύσεως του δανείου, και της τιμής πώλησεως, εφαρμοστέας κατά τον χρόνο αποδόσεώς του — Εξουσίες του εθνικού δικαστή υφισταμένης συμβατικής ρήτρας η οποία χαρακτηρίζεται «καταχρηστική» — Εφαρμογή εθνικής διατάξεως εθνικού δικαίου αντί της καταχρηστικής ρήτρας — Επιτρέπεται	1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου 3.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την τιμή και την αμοιβή (άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες) 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών
C-34/13 — Kušionová κατά SMART Capital	Σύμβαση καταναλωτικής πίστωσης — Άρθρο 1, παράγραφος 2 — Ρήτρα η οποία απηχεί νομοθετική διάταξη αναγκαστικού δικαίου — Πεδίο εφαρμογής της οδηγίας — Άρθρα 3, παράγραφος 1, 4, 6, παράγραφος 1, και 7, παράγραφος 1 — Εξασφάλιση της απαιτήσεως διά εμπράγματης ασφάλειας επί ακινήτου — Δυνατότητα εκτελέσεως της εμπράγματης ασφάλειας αυτής διά της πώλησεως με πλειστηριασμό — Δικαστικός έλεγχος	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-169/14 — Sánchez Morcillo και Abril García	Άρθρο 7 — Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης — Άρθρο 47 — Συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές — Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου — Καταχρηστικές ρήτρες — Διαδικασία εκτελέσεως ενυπόθηκης απαίτησεως — Δικαίωμα προσφυγής	1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.1. Η φύση και ο ρόλος του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στην προστασία από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
C-226/12 — Constructora Principado SA κατά José Ignacio Menéndez Álvarez	Συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές — Σύμβαση πωλήσεως ακινήτου — Καταχρηστικές ρήτρες — Κριτήρια εκτιμήσεως	3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
C-280/13 — Barclays Bank κατά Sara Sánchez García και Alejandro Chacón Barrera	Δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη — Άρθρο 1, παράγραφος 2 — Συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές — Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου — Διαδικασία εκτελέσεως υποθήκης — Εθνικές νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις — Συμβατική ισορροπία	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
C-342/13 — Katalin Sebestyén κατά Zsolt Csaba Kővári κ.λπ.	Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου συναφθείσα με τράπεζα — Ρήτρα προβλέπουσα την αποκλειστική αρμοδιότητα διαιτητικού δικαστηρίου — Πληροφορίες σχετικά με τη διαδικασία διαιτησίας παρασχεθείσες από την τράπεζα κατά τη σύναψη της συμβάσεως — Καταχρηστικές ρήτρες — Κριτήρια εκτιμήσεως	3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-359/11 και C-400/11 — Alexandra Schulz κατά Technische Werke Schussental GmbH und Co. KG και Josef Egbringhoff κατά Stadtwerke Ahaus GmbH	Οδηγίες 2003/54/EK και 2003/55/EK — Προστασία των καταναλωτών — Εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου — Εθνική ρύθμιση που καθορίζει το περιεχόμενο των συμβάσεων που συνάπτονται με τους καταναλωτές στο πλαίσιο της γενικής υποχρέωσης εφοδιασμού — Μονομερής αναπροσαρμογή από τον επαγγελματία της τιμής της υπηρεσίας — Έγκαιρη ενημέρωση, πριν από την εφαρμογή της αναπροσαρμογής, σχετικά με τους λόγους, τους όρους και την έκταση της αναπροσαρμογής αυτής	3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-470/12 — Pohotovosť s. r. o. κατά Miroslav Vašuta	Σύμβαση καταναλωτικού δανείου — Καταχρηστικές ρήτρες — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Αναγκαστική εκτέλεση διαιτητικής απόφασης — Αίτημα παρέμβασης στο πλαίσιο διαδικασίας εκτελέσεως — Ένωση προστασίας των καταναλωτών — Εθνική νομοθεσία που δεν επιτρέπει μια τέτοια παρέμβαση — Δικονομική αυτοτέλεια των κρατών μελών	5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 6. Αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών (άρθρο 7 παράγραφοι 2 και 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)

2015

C-32/14 — ERSTE Bank Hungary κατά Attila Sugár	Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή — Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου — Άρθρο 7, παράγραφος 1 — Παύση χρήσεως καταχρηστικών ρητρών — Κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα — Αναγνώριση χρέους — Συμβολαιογραφική πράξη — Περιαφή εκτελεστήριου τύπου από συμβολαιογράφο — Εκτελεστός τίτλος — Υποχρεώσεις του συμβολαιογράφου — Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών ρητρών — Δικαστικός έλεγχος — Αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας	5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 5.7. Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών και εξωδικαστικές διαδικασίες
C-74/15 — Tarcău	Άρθρα 1, παράγραφος 1, και 2, στοιχείο β' — Καταχρηστικές ρήτρες σε συμβάσεις συναπτόμενες με καταναλωτές — Συμβάσεις εγγυήσεως και ενυπόθηκης εγγυήσεως που σύναψαν με χρηματοπιστωτικό ίδρυμα φυσικά πρόσωπα τα οποία ενήργησαν με σκοπό που δεν εμπίπτει στο πλαίσιο της επαγγελματικής δραστηριότητάς τους και τα οποία δεν έχουν σχέση λειτουργικής φύσεως με την εμπορική εταιρεία υπέρ της οποίας εγγυήθηκαν	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
C-96/14 — Jean-Claude Van Hove κατά CNP Assurances SA	Ασφαλιστική σύμβαση — Άρθρο 4, παράγραφος 2 — Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών — Εξαίρεση των ρητρών που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασής — Ρήτρα σκοπούσα να διασφαλίσει την ανάληψη της υποχρεώσεως καταβολής των δόσεων για την εξόφληση σύμβασής στεγαστικού δανείου — Πλήρης ανικανότητα προς εργασία του δανειολήπτη — Αποκλεισμός από το ευεργέτημα της εγγυήσεως αυτής σε περίπτωση κατά την οποία ο δανειολήπτης κριθεί ικανός να ασκήσει αμειβόμενη ή μη αμειβόμενη δραστηριότητα	3.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασής ή την τιμή και την αμοιβή (άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-110/14 — Costea	Άρθρο 2, στοιχείο β' — Έννοια του «καταναλωτή» — Σύμβαση πιστώσεως συναφθείσα από φυσικό πρόσωπο που ασκεί το επάγγελμα του δικηγόρου — Εξόφληση της πιστώσεως με σύσταση εγγυήσεως επί ακινήτου που ανήκει στο δικηγορικό γραφείο του δανειολήπτη — Δανειολήπτης που έχει τις αναγκαίες γνώσεις ώστε να εκτιμήσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας ρήτρας πριν από την υπογραφή της συμβάσεως	1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
C-348/14 — Maria Bucura κατά SC Bancpost SA	Οδηγία 87/102/ΕΟΚ — Άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο α' — Καταναλωτική πίστη — Έννοια του καταναλωτή — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Άρθρα 2, στοιχείο β', 3 έως 5 και 6, παράγραφος 1 — Καταχρηστικές ρήτρες — Αυτεπάγγελτη εξέταση από τον εθνικό δικαστή — Ρήτρες διατυπωμένες με τρόπο σαφή και κατανοητό — Πληροφορίες που πρέπει να παρέχει ο δανειστής	3.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την τιμή και την αμοιβή (άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες) 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-482/13, C-484/13, C-485/13 και C-487/13 — Unicaja Banco, SA κατά José Hidalgo Rueda κ.λπ. και Caixabank SA κατά Manuel María Rueda Ledesma κ.λπ.	Συμβάσεις μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών — Συμβάσεις ενυπόθηκων δανείων — Ρήτρες τόκων υπερημερίας - Καταχρηστικές ρήτρες — Διαδικασία εκτέλεσης ενυπόθηκης απαιτήσεως — Μείωση του ποσού των τόκων — Αρμοδιότητες του εθνικού δικαστηρίου	2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών
C-497/13 — Froukje Faber κατά Autobedrijf Hazet Ochten BV	Οδηγία 1999/44/ΕΚ — Πώληση και εγγύηση των καταναλωτικών αγαθών — Ιδιότητα του αγοραστή — Ιδιότητα του καταναλωτή — Έλλειψη συμμορφώσεως του παραδοθέντος αγαθού — Υποχρέωση ενημέρωσης του πωλητή — Έλλειψη που εκδηλώνεται εντός εξαμήνου από την παράδοση του αγαθού — Βάρος αποδείξεως	Εισαγωγή 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;
C-537/13 — Šiba	Πεδίο εφαρμογής — Συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές — Σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών που συνάπτεται μεταξύ δικηγόρου και καταναλωτή	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-567/13 — Baczó και Vizsnyiczai κατά Raiffeisen Bank Zrt	Άρθρο 7 — Σύμβαση στεγαστικού δανείου — Ρήτρα διαιτησίας — Καταχρηστικός χαρακτήρας — Αγωγή του καταναλωτή — Εθνικός δικονομικός κανόνας — Αναρμοδιότητα του δικαστηρίου που επιλαμβάνεται της αγωγής με αίτημα την αναγνώριση του ανισχύρου συμβάσεως προσχωρήσεως να αποφανθεί επί του αιτήματος αναγνώρισεως του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών που περιλαμβάνει η ίδια αυτή σύμβαση	5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
C-602/13 — (BBVA) Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA κατά Fernando Quintano Ujeta και María Isabel Sánchez García	Συμβατική σχέση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή — Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου — Ρήτρα περί τόκων υπερημερίας — Ρήτρα προεξοφλήσεως — Διαδικασία εκτελέσεως ενυπόθηκης απαιτήσεως — Μείωση του ποσού των τόκων — Αρμοδιότητες του εθνικού δικαστή	3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων

2016

C-7/16 — Banco Popular Español και PL Salvador S.A.R.L. κατά Maria Rita Giraldez Villar και Modesto Martínez Baz	Άρθρο 99 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου — Οδηγία 93/13 — Καταχρηστικές ρήτρες — Εκχώρηση απαίτησης — Δικαίωμα του οφειλέτη για απόσβεσης της οφειλής του — Προϋποθέσεις άσκησης του δικαιώματος αυτού	4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών
C-49/14 — Finanmadrid EFC SA κατά Jesús Vicente Albán Zambrano κ.λπ.	Καταχρηστικές ρήτρες — Διαδικασία εκδόσεως διαταγής πληρωμής — Διαδικασία αναγκαστικής εκτελέσεως — Αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου της εκτελέσεως να λαμβάνει υπόψη αυτεπαγγέλτως την ακυρότητα της καταχρηστικής ρήτρας - Αρχή του δεδikaσμένου — Αρχή της αποτελεσματικότητας — Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης — Ένδικη προστασία	2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδικών	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-119/15 — Biuro podróży Partner Sp. z o.o, Sp. komandytowa w Dąbrowie Górniczej κατά Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów	Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Οδηγία 2009/22/ΕΚ — Προστασία των καταναλωτών — Αποτέλεσμα erga omnes καταχρηστικών ρητρών που περιέχονται σε δημόσιο μητρώο — Χρηματική κύρωση επιβληθείσα σε επαγγελματία ο οποίος χρησιμοποίησε ρήτρα που θεωρήθηκε ισοδύναμη με εκείνη που περιέχεται στο εν λόγω μητρώο — Επαγγελματίας ο οποίος δεν συμμετείχε στη διαδικασία που κατέληξε στη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας — Άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης — Έννοια του «εθνικού δικαστηρίου του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου»	5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος; 6. Αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών (άρθρο 7 παράγραφοι 2 και 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)
C-122/14 — Aktiv Kapital Portfolio AS, Oslo, succursale à Zug, πρώην Aktiv Kapital Portfolio Investment κατά Angel Luis Egea Torregrosa	Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές — Διαδικασία εκδόσεως διαταγής πληρωμής — Διαδικασία εκτελέσεως — Αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου της εκτελέσεως να λαμβάνει υπ' όψιν αυτεπαγγέλτως την ακυρότητα καταχρηστικής ρήτρας — Αρχή της αποτελεσματικότητας — Αρχή του δεδικασμένου	5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-154/15, C-307/15 και C-308/15 — Gutierrez Naranjo κ.λπ.	Συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές — Ενυπόθηκα δάνεια — Καταχρηστικές ρήτρες — Άρθρο 4, παράγραφος 2 — Άρθρο 6, παράγραφος 1 — Κήρυξη ακυρότητας — Περιορισμός από τον εθνικό δικαστή των διαχρονικών αποτελεσμάτων της κηρύξεως ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας	1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 4.1. Η φύση και ο ρόλος του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στην προστασία από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες 4.2. Τα έννομα αποτελέσματα του «μη δεσμευτικού χαρακτήρα για τον καταναλωτή» 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 4.4. Επιστροφή πλεονεκτημάτων που αποκτήθηκαν μέσω καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδικών	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-168/15 — Tomášová κατά Slovenská republika	Σύμβαση δανείου περιέχουσα καταχρηστική ρήτρα — Αναγκαστική εκτέλεση διαιτητικής αποφάσεως εκδοθείσας κατ' εφαρμογήν της ρήτρας αυτής — Ευθύνη κράτους μέλους για ζημιές που προκαλούνται σε ιδιώτες λόγω παραβιάσεως του δικαίου της Ένωσης καταλογιστέας σε εθνικό δικαστήριο — Προϋποθέσεις θεμελιώσεως — Ύπαρξη κατάφωρης παραβιάσεως του δικαίου της Ένωσης	2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
C-191/15 — Verein für Konsumenteninformation κατά Amazon EU SARL	Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις — Κανονισμοί (ΕΚ) αριθ. 864/2007 και (ΕΚ) αριθ. 593/2008 — Προστασία των καταναλωτών — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Προστασία δεδομένων — Οδηγία 95/46/ΕΚ — Συμβάσεις διαδικτυακής πώλησεως που συνάπτονται με καταναλωτές οι οποίοι κατοικούν σε άλλα κράτη μέλη — Καταχρηστικές ρήτρες — Γενικοί όροι που περιλαμβάνουν ρήτρα επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου οποία ορίζει ως εφαρμοστέο το δίκαιο του κράτους μέλους στο οποίο εδρεύει η εταιρεία — Καθορισμός του εφαρμοστέου δικαίου για την αξιολόγηση της καταχρηστικότητας των ρητρών των εν λόγω γενικών όρων στο πλαίσιο αγωγής παραλείψεως — Καθορισμός του δικαίου που διέπει την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των καταναλωτών	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 2.1. Ελάχιστη εναρμόνιση και διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής (άρθρα 8 και 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες), συμπεριλαμβανομένου του ρόλου των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων 3.1. Αδέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 6. Αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών (άρθρο 7 παράγραφοι 2 και 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)
C-377/14 — Radlinger Radlingerová κατά Finway a.s.	Άρθρο 7 — Εθνικοί κανόνες που διέπουν τη διαδικασία αφερεγγυότητας — Οφειλές από σύμβαση καταναλωτικής πίστης — Αποτελεσματική δικαστική προσφυγή — Σημείο 1, στοιχείο ε', του παραρτήματος — Δυσανάλογος χαρακτήρας του ποσού αποζημίωσης — Οδηγία 2008/48/ΕΚ — Άρθρο 3, στοιχείο ιβ' — Συνολικό ποσό της πίστωσης — Σημείο I του παραρτήματος I - Ποσό της ανάληψης — Υπολογισμός του συνολικού ετήσιου πραγματικού επιτοκίου - Άρθρο 10, παράγραφος 2 — Υποχρέωση ενημέρωσης — Αυτεπάγγελτη εξέταση - Κύρωση	Εισαγωγή 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδικών	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-381/14 και C-385/14 — Jorge Sales Sinués και Youssouf Drame Ba κατά CaixaBank SA και Catalunya Caixa SA (Catalunya Banc SA)	Διορθωτικό της απόφασης	6. Αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών (άρθρο 7 παράγραφοι 2 και 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)
C-534/15 — Dumitras	Άρθρο 1, παράγραφος 1 — Άρθρο 2, στοιχείο β' — Ιδιότητα του καταναλωτή - Μεταβίβαση οφειλής με ανανέωση συμβάσεων πιστώσεως — Ευπόθηκη εγγύηση συσταθείσα από φυσικά πρόσωπα τα οποία δεν έχουν καμία επαγγελματική σχέση με τη νέα πρωτοφελέτρια εμπορική εταιρεία	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-568/14 έως C-570/14 — Ismael Fernández Oliya κ.λπ. κατά CaixaBank SA κ.λπ.	Άρθρο 99 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου — Συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών — Συμβάσεις ευπόθηκων δανείων — Ρήτρα κατώτατου επιτοκίου — Συλλογική αγωγή - Ατομική αγωγή με το ίδιο αντικείμενο — Προσωρινά μέτρα	5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος; 6. Αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών (άρθρο 7 παράγραφοι 2 και 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)
C-689/13 — PFE (Puligienica Facility Esco SpA) κατά Airgest SpA	Οδηγία 89/665/ΕΟΚ — Άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 3 — Διαδικασίες προσφυγής — Προσφυγή ακυρώσεως κατά αποφάσεις περί αναθέσεως δημόσιας συμβάσεως την οποία ασκεί προσφέρων του οποίου η προσφορά δεν επελέγη — Αντίθετη προσφυγή του αναδόχου — Αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης	2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου

2017

C-186/16 — Andriiciuc κ.λπ.	Άρθρο 3, παράγραφος 1, και άρθρο 4, παράγραφος 2 — Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών — Σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα — Συναλλαγματικός κίνδυνος τον οποίο φέρει εξολοκλήρου ο καταναλωτής — Σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων που απορρέουν από τη σύμβαση — Χρόνος εκτίμησης της υπέρθεσης της ανισορροπίας — Εννοιολογικό περιεχόμενο των «διατυπωμένων κατά τρόπο σαφή και κατανοητό» ρητρών — Επίπεδο της ενημερώσεως που πρέπει να παρέχει η τράπεζα	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει 3.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την τιμή και την αμοιβή (άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες) 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών
-----------------------------	---	--

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-290/16 — Air Berlin	Μεταφορές — Κοινοί κανόνες εκμετάλλευσης των αεροπορικών γραμμών στην Ένωση — Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1008/2008 — Διατάξεις σχετικές με την τιμολόγηση — Άρθρο 22, παράγραφος 1 — Άρθρο 23, παράγραφος 1 — Απαιτούμενες πληροφορίες κατά την παρουσίαση των ναύλων που διατίθενται στο ευρύ κοινό — Υποχρεωτική αναγραφή του πραγματικού ποσού των φόρων, επιβαρύνσεων, προσαυξήσεων ή τελών — Ελευθερία τιμολόγησης — Χρέωση εξόδων διεκπεραίωσης σε περίπτωση ακύρωσης της κράτησης πτήσης από τον επιβάτη ή μη εμφάνισης κατά την επιβίβαση — Προστασία των καταναλωτών	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
C-421/14 — Banco Primus SA κατά Jesús Gutiérrez García	Συμβάσεις μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών — Καταχρηστικές ρήτρες — Συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου — Διαδικασία αναγκαστικής εκτέλεσως με αντικείμενο ενυπόθηκο πράγμα — Αποκλειστική προθεσμία — Εξουσίες των εθνικών δικαστηρίων — Δεδικασμένο	1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 3.1. Αθέμιτες πρακτικές και διαφάνεια εν γένει 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.1. Η φύση και ο ρόλος του άρθρου 6 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες στην προστασία από τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
C-446/17 — Woonhaven Antwerpen BV CVBA κατά Khalid Berkani και Asmae Hajji	Άρθρο 99 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου — Καταχρηστικές ρήτρες — Σύμβαση μισθώσεως που συνάπτεται μεταξύ αναγνωρισμένης εταιρείας κοινωνικής στέγης και μισθωτή — Υπόδειγμα συμβάσεως μισθώσεως που καθίσταται δεσμευτικό με εθνική νομοθετική πράξη — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Άρθρο 1, παράγραφος 2 — Μη εφαρμογή της οδηγίας αυτής	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών
Υπόθεση C-503/15 — Margarit Panicello	Άρθρο 267 ΣΛΕΕ — Δικαστικός γραμματέας — Έννοια του «εθνικού δικαστηρίου» — Δεσμευτικός χαρακτήρας της δικαιοδοσίας του αιτούντος οργάνου — Άσκηση δικαιοδοτικών καθηκόντων — Ανεξαρτησία — Αναρμοδιότητα του Δικαστηρίου	5.7. Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών και εξωδικαστικές διαδικασίες

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-535/16 — Bachman	Άρθρο 2, στοιχείο β' — Καταχρηστικές ρήτρες σε συμβάσεις συναπτόμενες με καταναλωτές — Έννοια του όρου «καταναλωτής» — Φυσικό πρόσωπο το οποίο έχει συνάψει σύμβαση ανανέωσης οφειλής με πιστωτικό ίδρυμα για την αποπληρωμή δανείων συναφθέντων από εμπορική εταιρεία με το ίδρυμα αυτό	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
2018		
C-51/17 — OTP Bank και OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt κατά Teréz Ilyés και Emil Kiss	Πεδίο εφαρμογής — Άρθρο 1, παράγραφος 2 — Νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου — Άρθρο 3, παράγραφος 1 — Έννοια της φράσης «ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης» — Ρήτρα ενταχθείσα στη σύμβαση μετά τη σύναψή της, έπειτα από παρέμβαση του εθνικού νομοθέτη — Άρθρο 4, παράγραφος 2 - Σαφής και κατανοητή διατύπωση ρήτρας — Άρθρο 6, παράγραφος 1 — Αυτεπάγγελτη εξέταση από τον εθνικό δικαστή του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας — Σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα η οποία συνάφθηκε μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17 — Banco Santander Escobedo Cortés	Καταχρηστικές ρήτρες — Πεδίο εφαρμογής — Εκχώρηση απαιτήσεως — Σύμβαση δανείου συναφθείσα με καταναλωτή — Κριτήρια εκτιμήσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας περί καθορισμού του επιτοκίου υπερημερίας — Συνέπειες του χαρακτήρα αυτού.	1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 2.1. Ελάχιστη εναρμόνιση και διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής (άρθρα 8 και 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες), συμπεριλαμβανομένου του ρόλου των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών
C-147/16 — Karel de Grote - Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	Καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή — Αυτεπάγγελτη εξέταση από τον εθνικό δικαστή του ζητήματος κατά πόσο μια σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής — Άρθρο 2, στοιχείο γ' — Έννοια του «επαγγελματία» — Ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα του οποίου η χρηματοδότηση διασφαλίζεται, κυρίως, από δημόσιους πόρους — Σύμβαση αφορώσα πρόγραμμα αποπληρωμής, ατόκως, των τελών εγγραφής και των εξόδων συμμετοχής σε εκπαιδευτικό ταξίδι	1.1. Οι στόχοι της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-119/17 — Liviu Petru Lupean και Oana Andreea Lupean κατά SC OTP BAAK Nyrt.	Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές — Άρθρο 3, παράγραφος 1, άρθρο 4, παράγραφοι 1 και 2, και άρθρο 5 — Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών — Δανειακή σύμβαση σε ξένο νόμισμα — Συναλλαγματικός κίνδυνος τον οποίο φέρει εξολοκλήρου ο καταναλωτής — Σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων — Κύριο αντικείμενο της δανειακής σύμβασης.	3.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την τιμή και την αμοιβή (άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες) 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
C-176/17 — Profi Credit Polska SA w Bielsku Białej κατά Mariusz Wawrzosek	Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές — Οδηγία 2008/48/EK — Διαδικασία έκδοσης διαταγής πληρωμής βάσει γραμματίου σε διαταγή το οποίο εξασφαλίζει απαιτήσεις που πηγάζουν από σύμβαση καταναλωτικού δανείου	2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;
C-448/17 — EOS KSI Slovensko s.r.o. κατά Ján Danko και Margita Danková	Καταχρηστικές ρήτρες — Άρθρο 4, παράγραφος 2, και άρθρο 5 — Υποχρέωση να διατυπώνονται οι ρήτρες με τρόπο σαφή και κατανοητό — Άρθρο 7 - Κίνηση ένδικης διαδικασίας από πρόσωπα ή οργανώσεις που έχουν έννομο συμφέρον για την προστασία των καταναλωτών από τις καταχρηστικές ρήτρες — Εθνική νομοθεσία η οποία εξαρτά τη δυνατότητα μιας ένωσης προστασίας καταναλωτών να παρέμβει στη δίκη από τη συγκατάθεση του καταναλωτή - Καταναλωτική πίστη — Οδηγία 87/102/ΕΟΚ — Άρθρο 4, παράγραφος 2 — Υποχρέωση αναγραφής του συνολικού ετήσιου πραγματικού επιτοκίου στη γραπτή σύμβαση — Σύμβαση η οποία περιέχει μόνο μια μαθηματική εξίσωση για τον υπολογισμό του συνολικού ετήσιου πραγματικού επιτοκίου, χωρίς τα απαραίτητα στοιχεία για την πραγματοποίηση αυτού του υπολογισμού	3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.3. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της ισοδυναμίας 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 5.7. Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών και εξωδικαστικές διαδικασίες 6. Αγωγές παραλείψεως προς το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών (άρθρο 7 παράγραφοι 2 και 3 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)
C-483/16 — Sziber κατά ERSTE Bank Hungary Zrt	Άρθρο 7, παράγραφος 1 — Συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα — Εθνική νομοθεσία που προβλέπει ειδικές δικονομικές απαιτήσεις για την προβολή καταχρηστικότητας — Αρχή της ισοδυναμίας — Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης — Άρθρο 47 — Δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας	4.4. Επιστροφή πλεονεκτημάτων που αποκτήθηκαν μέσω καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
C-632/17 — Powszechna Kasa Oszczędności (PKO) Bank Polski SA w Warszawie κατά Jacek Michalski	Άρθρο 99 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου — Προστασία των καταναλωτών — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές — Οδηγία 2008/48/ΕΚ — Διαδικασία εκδόσεως διαταγής πληρωμής βάσει αποσπάσματος τραπεζικών λογιστικών βιβλίων — Ο δικαστής δεν έχει την εξουσία να διαπιστώσει τον ενδεχόμενο καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών, όταν ο καταναλωτής δεν ασκεί ένδικο βοήθημα	2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου 5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;

2019

Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-70/17 και C-179/17 — Abanca Corporación Bancaria SA κατά Alberto García Salamanca Santos και Bankia SA κατά Alfonso Antonio Lau Mendoza και Verónica Yuliana Rodríguez Ramírez	Άρθρα 6 και 7 — Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές — Ρήτρα πρόωρης λύσεως συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου — Κήρυξη της ρήτρας εν μέρει καταχρηστικής — Εξουσίες του εθνικού δικαστηρίου σε περίπτωση ρήτρας που χαρακτηρίζεται ως «καταχρηστική» — Υποκατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας από διάταξη του εθνικού δικαίου	3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 5.5. Τι συνεπάγεται ο αυτεπάγγελτος έλεγχος;
C-118/17 — Dunai κατά ERSTE Bank Hungary Zrt	Άρθρο 1, παράγραφος 2 — Άρθρο 6, παράγραφος 1 — Σύμβαση δανείου συνομολογηθείσα σε ξένο νόμισμα — Διαφορά συναλλαγματικής ισοτιμίας — Αντικατάσταση, με νομοθετική διάταξη, καταχρηστικής ρήτρας η οποία κρίθηκε άκυρη — Συναλλαγματικός κίνδυνος — Διατήρηση σε ισχύ της συμβάσεως μετά την κατάργηση της καταχρηστικής ρήτρας — Εθνικό σύστημα ενιαίας ερμηνείας του δικαίου	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 2.2. Άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου 3.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την τιμή και την αμοιβή (άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες) 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών 5.2. Η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών 5.6. Συνέπειες του αυτεπάγγελτου ελέγχου, της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας στους εθνικούς δικονομικούς κανόνες

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
Υπόθεση C-266/18 — Aqua Med sp.z.o.o.	Άρθρο 1, παράγραφος 2 — Πεδίο εφαρμογής της οδηγίας — Ρήτρα που απονέμει κατά τόπον αρμοδιότητα στο δικαστήριο που ορίζεται κατ' εφαρμογή των γενικών κανόνων — Άρθρο 6, παράγραφος 1 — Αυτεπάγγελτος έλεγχος του καταχρηστικού χαρακτήρα - Άρθρο 7, παράγραφος 1 — Υποχρεώσεις και εξουσίες του εθνικού δικαστηρίου	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 3.4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών σύμφωνα με το άρθρο 3 και το άρθρο 4 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
C-590/17 — Pouvin και Dijoux	Πεδίο εφαρμογής — Άρθρο 2, στοιχεία β' και γ' — Έννοιες του «καταναλωτή» και του «επαγγελματία» — Χρηματοδότηση της αγοράς κύριας κατοικίας - Στεγαστικό δάνειο χορηγούμενο από τον εργοδότη σε υπάλληλο και στο/στη σύζυγο του εν λόγω υπαλλήλου, ως συνοφειλέτη ευθυνόμενο αλληλεγγύως και εις ολόκληρον	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες

Υποθέσεις που εκκρεμούσαν στις 31 Μαΐου 2019

C-125/18 — Gómez del Moral Guasch	Άρθρο 1 παράγραφος 2 — άρθρο 4 παράγραφος 2 — άρθρο 6 παράγραφος 1 — άρθρο 7 παράγραφος 1 — άρθρο 8	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας
C-260/18 — Dziubak	Άρθρο 1 παράγραφος 2 — άρθρο 6 παράγραφος 1	4.3. Αποτελέσματα του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών
C-272/18 — Verein für Konsumenteninformation	Αφορά καταπιστευματικές συμβάσεις που συνήφθησαν μεταξύ ενός ομόρρυθμου εταίρου και άλλων ετερόρρυθμων εταίρων σε μια ετερόρρυθμη εταιρεία σύμφωνα με το γερμανικό δίκαιο	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
C-452/18 — Ibercaja Banco	Παράρτημα στοιχείο π) — άρθρο 3 - άρθρο 4 παράγραφος 2 — άρθρο 6	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες 4.2. Τα έννομα αποτελέσματα του «μη δεσμευτικού χαρακτήρα για τον καταναλωτή»
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-453/18 και C-494/18 — Bondora	Άρθρο 6 παράγραφος 1 — άρθρο 7 παράγραφος 1	5.1. Η σημασία του άρθρου 6 παράγραφος 1 και του άρθρου 7 παράγραφος 1 της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, καθώς και των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας εν γένει

Αριθμός υπόθεσης και ονόματα διαδίκων	Ζητήματα	Τμήμα της ανακοίνωσης
Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-698/18 — Raiffeisen Bank SA και C-699/18 BRD Groupe Societe Generale SA	Άρθρο 2 στοιχείο β) — άρθρο 6 παράγραφος 1 — άρθρο 7 παράγραφος 2 - άρθρο 8 — δωδέκατη, εικο- στή πρώτη και εικοστή τρίτη αιτιολογικές σκέψεις	5.4. Αυτεπάγγελτη εκτίμηση και αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων
C-779/18 — Mikrokasa και Revenue Niestandardowy Sekurytyzacyjny Fundusz Inwestycyjny Zamknięty w Warszawie	Άρθρο 1 παράγραφος 2	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
C-829/18 — Crédit Logement	Άρθρο 1 παράγραφος 2 — άρθρο 3 παράγραφος 1 — άρθρο 4 — άρθρο 5 — άρθρο 6 παράγραφος 1 — άρθρο 7 παράγραφος 1 — σημείο 1 στοιχείο θ) του παραρτήματος	3.3. Απαιτήσεις διαφάνειας
C-81/19 — Banca Transilvania	Άρθρο 1 παράγραφος 2 — άρθρο 3 παράγραφος 1 - άρθρο 4 — άρθρο 5 — άρθρο 6 παράγραφος 1 — άρθρο 7 παράγραφος 1 — σημείο 1 στοιχείο θ) του παραρτήματος	1.2. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες
C-84/19 — Profi Credit Polska	Άρθρο 1 παράγραφος 2 — άρθρο 3 παράγραφος 1 — άρθρο 4 παράγραφος 2 — οδηγία 2008/48/EK	3.2. Συμβατικές ρήτρες που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την τιμή και την αμοιβή (άρθρο 4 παράγραφος 2 της οδη- γίας για τις καταχρηστικές ρήτρες)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

Επισκόπηση των ανακοινώσεων βάσει του άρθρου 8α της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες ⁽¹⁾

Στον παρόντα πίνακα αναγράφονται οι πληροφορίες που έχουν κοινοποιήσει τα κράτη μέλη στην Επιτροπή βάσει του άρθρου 8α της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ (οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες). Δεν αποτελεί πλήρη επισκόπηση των εθνικών μέτρων για τη μεταφορά της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ στο εθνικό δίκαιο και μπορεί να παράσχει μόνο μια γενική ένδειξη ορισμένων ιδιαιτεροτήτων της σχετικής εθνικής νομοθεσίας. Για παράδειγμα, ανάλογα με την ακριβή διατύπωση των σχετικών εθνικών διατάξεων, ένας «γκρίζος κατάλογος» («κατάλογος ενδεχόμενης απαγόρευσης») μπορεί να έχει διαφορετικά έννομα αποτελέσματα.

Οι εν λόγω πληροφορίες είναι επίσης προσβάσιμες στον ακόλουθο δικτυακό τόπο, ο οποίος θα επικαιροποιείται σε τακτική βάση:

https://ec.europa.eu/info/notifications-under-article-8a-directive-93-13-eec_el

ΒΕΛΓΙΟ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει κατάλογο τυποποιημένων συμβατικών ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση (δηλαδή, «μαύρο κατάλογο»).
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει κατάλογο τυποποιημένων συμβατικών ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση (δηλαδή, «μαύρο κατάλογο»).
ΤΣΕΧΙΑ	Η εθνική νομοθεσία καλύπτει επίσης τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικών ρητρών που έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, και περιλαμβάνει κατάλογο συμβατικών ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση (δηλαδή, «μαύρο κατάλογο»).
ΔΑΝΙΑ	Η εθνική νομοθεσία δεν βαίνει πέραν του ελάχιστου προτύπου της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει δύο «μαύρους καταλόγους» τυποποιημένων συμβατικών ρητρών που θεωρούνται καταχρηστικές.
ΕΣΘΟΝΙΑ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει κατάλογο τυποποιημένων συμβατικών ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση (δηλαδή, «μαύρο κατάλογο»).
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	Η εθνική νομοθεσία δεν βαίνει πέραν του ελάχιστου προτύπου της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.
ΕΛΛΑΔΑ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει κατάλογο τυποποιημένων συμβατικών ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση (δηλαδή, «μαύρο κατάλογο»).
ΙΣΠΑΝΙΑ	Η εθνική νομοθεσία έχει διευρύνει την εμβέλεια της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα, εντάσσοντας σε αυτήν και τις συμβατικές ρήτρες που αφορούν τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της σύμβασης καθώς και το ανάλογο ή μη της τιμής ή της αμοιβής, ανεξαρτήτως του εάν οι σχετικές ρήτρες είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο. Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει επίσης καταλόγους ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση (δηλαδή, «μαύρους καταλόγους»).

⁽¹⁾ Κατάσταση που επικρατούσε την 31η Μαΐου 2019.

ΓΑΛΛΙΑ	Η εθνική νομοθεσία καλύπτει επίσης τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικών ρητρών που έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, και περιλαμβάνει κατάλογο ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση (δηλαδή, «μαύρο κατάλογο»), καθώς και κατάλογο ρητρών που τεκμαίρονται καταχρηστικές εκτός εάν αποδειχθεί ότι είναι θεμιτές (δηλαδή, ένα είδος «γκρίζου καταλόγου»).
ΚΡΟΑΤΙΑ	Η εθνική νομοθεσία δεν βαίνει πέραν του ελάχιστου προτύπου της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.
ΙΤΑΛΙΑ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει κατάλογο συμβατικών ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση (δηλαδή, «μαύρο κατάλογο»), ακόμη και αν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, καθώς και κατάλογο συμβατικών ρητρών που τεκμαίρονται καταχρηστικές ελλείψει απόδειξης περί του αντιθέτου (δηλαδή, ένα είδος «γκρίζου καταλόγου»). Ο κατάλογος έχει διευρυνθεί σε σύγκριση με το παράρτημα της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.
ΚΥΠΡΟΣ	Η εθνική νομοθεσία δεν βαίνει πέραν του ελάχιστου προτύπου της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.
ΛΕΤΟΝΙΑ	Η εθνική νομοθεσία δεν βαίνει πέραν του ελάχιστου προτύπου της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.
ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	Η εθνική νομοθεσία δεν περιλαμβάνει καμία διάταξη που να βαίνει πέραν του ελάχιστου προτύπου της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	Η εθνική νομοθεσία έχει διευρύνει την εμβέλεια της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα, εντάσσοντας σε αυτήν και τις συμβατικές ρήτρες που έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης καθώς και τις συμβατικές ρήτρες που αφορούν τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της σύμβασης. Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει «μαύρο κατάλογο» συμβατικών ρητρών που θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση, ο οποίος είναι διευρυμένος σε σχέση με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες.
ΟΥΓΓΑΡΙΑ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει κατάλογο συμβατικών ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση (δηλαδή, «μαύρο κατάλογο»), καθώς και κατάλογο συμβατικών ρητρών που τεκμαίρονται καταχρηστικές ελλείψει απόδειξης περί του αντιθέτου (δηλαδή, ένα είδος «γκρίζου καταλόγου»).
ΜΑΛΤΑ	Η εθνική νομοθεσία έχει διευρύνει την εμβέλεια της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα, εντάσσοντας σε αυτήν και τις συμβατικές ρήτρες που έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης καθώς και το ανάλογο ή μη της τιμής ή της αμοιβής, ανεξαρτήτως του εάν οι σχετικές ρήτρες είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο. Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει κατάλογο τυποποιημένων συμβατικών ρητρών που ενδέχεται να είναι καταχρηστικές, ο οποίος περιέχει ορισμένες πρόσθετες ρήτρες σε σύγκριση με το παράρτημα της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.
ΚΑΤΩ ΧΩΡΕΣ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει κατάλογο συμβατικών ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση (δηλαδή, «μαύρο κατάλογο»), καθώς και κατάλογο συμβατικών ρητρών που μπορεί να θεωρηθούν καταχρηστικές (δηλαδή, ένα είδος «γκρίζου καταλόγου»). Ο κατάλογος είναι διευρυμένος σε σύγκριση με την οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες.

ΑΥΣΤΡΙΑ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει έναν «μαύρο κατάλογο» και έναν «γκρίζο κατάλογο» τυποποιημένων συμβατικών ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές, ενώ, επιπλέον, διευρύνει εν μέρει την εμβέλεια της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα, εντάσσοντας σε αυτήν και τις συμβατικές ρήτρες που έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης.
ΠΟΛΩΝΙΑ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει κατάλογο ρητρών οι οποίες θεωρούνται καταχρηστικές σε περίπτωση αμφιβολίας (δηλαδή, ένα είδος «γκρίζου καταλόγου»), ο οποίος βαίνει πέραν του παραρτήματος της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	Η εθνική νομοθεσία έχει διευρύνει την εμβέλεια της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα, εντάσσοντας σε αυτήν και τις συμβατικές ρήτρες που αφορούν τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της σύμβασης καθώς και το ανάλογο ή μη της τιμής ή της αμοιβής, ανεξαρτήτως του εάν οι σχετικές ρήτρες είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο. Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει κατάλογο αυστηρά απαγορευμένων συμβατικών ρητρών (δηλαδή, «μαύρο κατάλογο»), καθώς κατάλογο συμβατικών ρητρών που απαγορεύονται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις (δηλαδή, ένα είδος «γκρίζου καταλόγου»).
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει ενδεικτικό κατάλογο ρητρών που θεωρούνται καταχρηστικές, ο οποίος είναι διευρυμένος σε σύγκριση με το παράρτημα της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.
ΣΛΟΒΕΝΙΑ	Η εθνική νομοθεσία επεκτείνει την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα, εντάσσοντας σε αυτήν και τις συμβατικές ρήτρες που αφορούν τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της σύμβασης καθώς και το ανάλογο ή μη της τιμής ή της αμοιβής, ανεξαρτήτως του εάν οι σχετικές ρήτρες είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο.
ΣΛΟΒΑΚΙΑ	Η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει «μαύρο κατάλογο» συμβατικών ρητρών που θεωρούνται καταχρηστικές σε κάθε περίπτωση.
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	Η εθνική νομοθεσία έχει διευρύνει την εμβέλεια της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα, εντάσσοντας σε αυτήν και τις συμβατικές ρήτρες που έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης καθώς και το ανάλογο ή μη της τιμής ή της αμοιβής, ανεξαρτήτως του εάν οι σχετικές ρήτρες είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο.
ΣΟΥΗΔΙΑ	Η εθνική νομοθεσία επεκτείνει την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα, εντάσσοντας σε αυτήν και τις συμβατικές ρήτρες που αφορούν τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της σύμβασης και το ανάλογο ή μη της τιμής ή της αμοιβής, ανεξαρτήτως του εάν οι σχετικές ρήτρες είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο, καθώς και τις συμβατικές ρήτρες που έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης.
ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ	Η εθνική νομοθεσία δεν βαίνει πέραν του ελάχιστου προτύπου της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες. Ωστόσο, ο ενδεικτικός κατάλογος του παραρτήματος της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες έχει επεκταθεί.